

“A PENNY FOR YOUR THOUGHTS”: HET INFORMATIESYSTEEM VAN CHARLES DE HAUPT, BEURSAGENT TE BRUSSEL (1897-1912)

Aantal woorden: 28 560

Brecht Rogissart

Studentennummer: 01507667

Promotor: Prof. dr. Frank Caestecker

Leescommissie: dr. Robrecht Declercq en Pieter Byttebier

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de Geschiedenis

Academiejaar: 2018 – 2019

I. VERKLARING BETREFFENDE DE CONSULTEERBAARHEID

De auteur geeft de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie. Het auteursrecht betreffende de gegevens vermeld in deze studie berust bij de promotor.

Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de individueel geciteerde studies en eventueel bijhorende documentatie, zoals tabellen en figuren.

Gent, 30 juli 2019

Universiteit Gent, academiejaar 2018-2019

II. DANKBAAR VOORWOORD

U staat op het punt om een masterproef te lezen die mogelijks enkel leesvoer zal zijn voor zijn leescommissie. Het kan goed zijn dat dit werk verder verdoemd zal zijn om eeuwig te zwijgen in de ellenlange bibliografische databases van de Universiteit Gent. Hoe relevant of irrelevant het eindresultaat ook geworden is, de lange weg naar dit werkstuk eiste een jaar lang tijd, aandacht, oplettendheid en doorzettingsvermogen. Deze lange weg was één van de meest leerrijke ondernemingen uit mijn (weliswaar kort) bestaan.

Het schrijven van deze masterproef was gelukkig niet het werk van een eenzame nomade. Ten eerste hielp de promotor van dit onderzoek, prof. Dr. Frank Caestecker, me steeds wanneer ik bijgestuurd moest worden. Ik bedank hem voor zijn steevast goede begeleiding. Voorts bedank ik ook dr. Robrecht Declercq, voor zijn enthousiasme en interesse voor mijn onderzoek en zijn constante input van suggesties wanneer ik even vast zat. De schriftelijke opmerkingen van Pieter Byttebier bleken een grote meerwaarde, waarvoor dank.

Ook iedereen die mij op minder directe wijze hielpen, wil ik bedanken. Zo stonden de bibliothecarissen van de universiteitsbibliotheken van Gent en Leuven en de archivariissen van het Rijksarchief in Brussel steeds klaar om mijn praktische vragen te beantwoorden. Zonder de overnachtingen bij Toon en zijn huisgenoten in Brussel zouden de archiefbezoeken een logistieke ramp geweest zijn. Zeker Matthijs verdient zijn plaats in deze dankbetuigingen. Niet enkel deelde hij heel wat van zijn ervaring over het schrijven van een thesis, hij zette deze ervaring ook om in praktische hulp door het eindresultaat te overlezen en te bekritisieren. Ook mijn ouders zou ik graag bedanken: zonder hen en het vertrouwen dat ze hadden in mij had ik simpelweg nooit dit onderzoek kunnen beginnen, laat staan starten aan de boeiende opleiding Geschiedenis.

Verder wil ik al mijn vrienden rond me bedanken. Ze waren ongetwijfeld van onschatbaar belang voor de realisatie van dit onderzoek. Ik zocht en vond bij ze een niet-aflatende steun, geborgenheid en een interesse voor een onderwerp dat nochtans ver van hun bed stond. Ze zorgden afwisselend voor afleiding en concentratie tijdens het thesissen. Vooral Ben, Gilles, Jozefien en Jasper dank ik om te luisteren naar de vele momenten van enthousiasme en bezorgdheid. Als laatste zou ik ook koffie willen bedanken, die waarschijnlijk de meest tastbare, directe invloed heeft gehad op dit onderzoek.

INHOUDSOPGAVE

I. Verklaring betreffende de consulteerbaarheid.....	2
II. Dankbaar voorwoord	3
III. Lijst met figuren.....	5
IV. Overzicht van de gebruikte munten	5
1. Inleiding en probleemstelling.....	6
2. Theoretisch kader: Microstudie als kritiek?	9
2.1. Technologisch determinisme.....	9
2.1. Economische netwerktheorie	11
3. Historische context: de financiële markten en de beurs van Brussel (1890-1914)	12
3.1. Liberalisering	14
3.2. Internationalisering	16
3.3. Casus: wisselagent Charles de Haupt (1897-1914).....	18
4. Bronnen en methodologie	19
4.1. Sekwesterarchief	20
4.2. Database	20
4.3. Steekproef en beperkingen van de uitgaande briefwisseling.....	21
5. Een financiële doorlichting van de onderneming	23
6. Het informatiesysteem van Charles de Haupt.....	26
6.1. Typologie van de briefcorrespondentie	27
6.2. Kwantitatieve benadering	28
6.2.1. Enkele parameters	28
6.2.2. Geografisch	29
6.3. Kwalitatieve benadering	33
6.3.1. Interne briefwisseling.....	34
6.3.2. Externe briefwisseling	41
6.3.3. Het investeringsbeleid van de Haupt	43
6.3.4. Andere informatiebronnen in de briefwisseling van de Haupt.....	44
7. Netwerken en de uitwisseling van informatie	45
7.1. De “Strength of weak ties”	46
7.2. Waarom informeerde de Haupt zich via een netwerk?	47
7.3. Wederkerigheid	51
8. Conclusie	57
Bibliografie en bronnen	59
Bijlagen.....	63

III. LIJST MET FIGUREN

Figuur 1: Tijdsperiode van de steekproef

Figuur 2: Het beschikbare budget van Charles de Haupt (1897-1912)

Figuur 3: De totale winsten en bestedingsplaatsen van Charles de Haupt (1897-1910)

Figuur 4: Aandeel privaat kapitaal in bestedingsplaats van winst (%) (1897-1910)

Figuur 5: Indeling brievenpopulatie volgens aard en geslacht (n=3473)

Figuur 6: meest voorkomende geadresseerden (n=1335)

Figuur 7: Brievennetwerk van Charles de Haupt, visualisatie 1

De gebruikte kaart: Shepherd, William R. *The Historical Atlas* (New York: Henry Holt and Co, 1911)
OCLC: 3561632. Kaart opgesteld met QGIS 2.18.17.

Figuur 8: Meest voorkomende geadresseerden in Londen (n=854)

Figuur 9: Meest voorkomende geadresseerden in Brussel, Wenen, Amsterdam, Parijs en Berlijn (n= 1423)

Figuur 10: Brievennetwerk van Charles de Haupt, visualisatie 2

De gebruikte kaart: Shepherd, William R. *The Historical Atlas* (New York: Henry Holt and Co, 1911)
OCLC: 3561632. Kaart opgesteld met QGIS 2.18.17.

Figuur 11: Meest voorkomende geadresseerden in Veurne, Diksmuide, De Panne, Hoogstade, Koksijde en Fortem (n=571)

Figuur 12: correspondenties met een kwalitatieve analyse

Figuur 13: chronologische verspreiding interne correspondentie (n=488)

Figuur 14: Bestemmingen interne correspondentie (n=488)

Figuur 15: Meest vermelde koersen in interne correspondentie (n=2271)

Figuur 16: Meest besproken personen in interne correspondentie (n=343)

Figuur 17: reciprociteit in de 'interessante' correspondenties

IV. OVERZICHT VAN GEBRUIKTE MUNTEN

BEF: Belgische frank

Kronen: Oostenrijkse kroon

1. INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

Speculeren heeft altijd in ideologisch nauwe schoentjes gezeten. Als je op de beurs actief bent, dan verdien je geld juist omdat je geld hebt. Dit werd eeuwenlang als een zonde gezien. Daarom was dingen kopen en doorverkopen voor winst, alsook leningen met rente uitgeven, zwaar uit den boze. Financiële markten botsen frontaal met deze normen. Toch ontstonden ze uit praktische noden voor een ontwikkelende economie. Er is daarom altijd een dubbele visie geweest op wisselagenten. Aan de ene kant werden ze vanuit de dominante moraal als 'gierige speculanten' gezien. Ze zouden de publieke welvaart bedreigen, crisissen veroorzaken en weglopen met het geld van de gewone man. Deze morele veroordeling leeft nog verder tot op de dag van vandaag. Aan de andere kant werden ze vanuit de praktische noodzaak voor financiële markten gezien als de 'promotors van efficiëntie'. Volgens deze visie verbeteren ze de algemene welvaart en zorgen ze voor een efficiënte allocatie van middelen. Deze visies waren bijna altijd tegengesteld aan elkaar. Een 'middenweg' werd bijna nooit gevonden.¹

In deze bijdrage is het niet de bedoeling om een moreel oordeel te vellen over het beroep van wisselagent. Wel is het de bedoeling om de effectiviteit van deze 'promotors van efficiëntie' te onderzoeken. Om zo efficiënt mogelijk te zijn, is het noodzakelijk om gewogen en rationele beslissingen te maken. Dat begint in de eerste plaats met alle opties te kunnen afwegen met behulp van informatie. Er is niet enkel nood aan een rationeel persoon, maar hij/zij moet ook kunnen oordelen op basis van de meest betrouwbare en volledige inlichtingen. Zeker op de beurs is informatie een niet te missen onderdeel voor een succesvolle carrière. Hoe goed doet een bedrijf het? Waar gaan andere mensen in investeren? Om het verloop van de koersen in de toekomst zo goed mogelijk in te schatten en daar dan op in te spelen, is informatie van onschatbare waarde. Daarbij is het belangrijk voor de actor om op zoek te gaan naar waardevolle, betrouwbare en relevante informatie. Informatie is in principe onmisbaar in elke gewogen beslissing en staat dus los van elke tijdshorizont of soort beslissing. Toch zijn er enkele studies die daar anders over denken. Zo oordeelden Admati en Pfleiderer dat informatie op de financiële markten maar een korte levensduur hebben. Ze beweerden dat de waarde ervan snel zou zakken door de snelheid van de markt, waardoor een secundaire markt van beursinformatie onmogelijk zou zijn.²

Die cruciale kennis komt niet zomaar bij iemand terecht. Vaak moet er heel wat geld, tijd en moeite besteed worden aan het vergaren, verwerken en verspreiden van informatie. De manier waarop dat gebeurt is altijd gebonden aan de historische context. Elke actor bouwt op deze manier zijn 'informatiesysteem' op, zijn manier om aan informatie te raken en te verspreiden. Het beschrijven van zo'n informatiesysteem is het eerste grote doel van deze these. Hoe werd informatie vergaard op de financiële markten? Welke media werden gebruikt? We zullen dit onderzoeken aan de hand van een case study, namelijk de briefcorrespondenties van Charles de Haupt (actief tussen 1897 en 1914). De mogelijkheden en de vormen van communicatie, een informatiesysteem, worden geschapen door de unieke situatie waarin elke financiële actor zich bevindt. Charles de Haupt was een Duits beursagent die actief was op de beurs van Brussel op het einde van de negentiende eeuw tot aan Wereldoorlog I. Als zelfstandig beursagent was het voor hem letterlijk van levensbelang om snel de juiste en volledige inlichtingen te bemachtigen. Hoe deed hij dit? Wat waren zijn technieken? Van welke actoren kreeg hij zijn informatie en in welke vorm (krant, telegram...)? Zijn er belangrijkere en minder belangrijke vormen van informatiewinning?

¹ Engel, Alexander en Boris Gehlen, "Stockbroker's praises are never sung. Regulation and social practices in US and German stock commodity exchanges, 1870-1930," in *Sozialgeschichte des Kapitalismus im 19. Und 20. Jahrhundert* 56 (2016): 109.

² Admati, Anat en Paul Pfleiderer, "Selling and trading on information in financial markets," in *The American Economic Review* 78, nr. 2 (1988): 97.

Het is belangrijk dat er voor dit descriptief deel een goed beeld geschetst wordt van de toestand van de Brusselse (en internationale) beurs. Het standaardwerk van Geert De Clercq is hiervoor een goed begin. Hij schreef *Ter beurze* in 1992. Dit is een uitstekende beschrijvende geschiedenis van de aandelenhandel in België.³ Verder is ook het recenter onderzoek van Jan Annaert en Frans Buelens, beiden actief bij het Studiecentrum voor Onderneming en Beurs te Antwerpen, heel erg nuttig gebleken.⁴ Ze hanteren, in vergelijking met De Clercq, veel meer een economisch analysekader voor de geschiedenis van de beurs. Internationaal onderzoek werd onder andere gevoerd door Youssef Cassis, professor economische geschiedenis aan de European University Institute.⁵ Hij geeft in zijn werken een uitstekende analyse van de financiële markten doorheen de geschiedenis met een duidelijk internationale blik. In deze werken ligt de focus niet op informatie, maar eerder op het algemeen reilen en zeilen van de aandelenhandel.⁶ Het werk van Ranald Michie, professor emeritus financiële geschiedenis aan de Durham University, is in dat opzicht anders. Hij schreef in meerdere werken over (de ontwikkeling van de) informatie-uitwisseling in de financiële wereld.⁷ Michie werkt voornamelijk vanuit een literatuurstudie, waarna hij theoretiseert over institutionele veranderingen door informatietechnologie. Wij daarentegen focussen op de unieke situatie van de informatie-vergaring en verspreiding van Charles de Haupt. Deze bijdrage is dus meer een microstudie. Het voordeel hiervan is dat we dichterbij de historische realiteit zitten, met een uniek inzicht in de concrete uitwisseling van informatie. Michie onderzoekt louter verschillende causale relaties tussen informatietechnologie en veranderingen in het beurshandelen. Bronnen die een rechtstreeks spoor van informatie-uitwisseling tonen, de belichaming van deze causaliteit, negeert hij. Het nadeel van een microstudie is dat het beschrijven van brede ontwikkelingen moeilijker wordt.⁸ We kunnen het informatiesysteem van de Haupt vooral reconstrueren op basis van zijn uitgaande brieven, aangezien deze bron heel goed en systematisch is bewaard. We ontwierpen een databank om alle brieven efficiënt te verwerken.⁹ Ze werden bewaard van 1 februari 1897 tot en met 10 oktober 1913. Door de briefwisseling te lezen kan een beeld geschetst worden van de meest relevante correspondenten waarvan hij informatie kreeg. Daarnaast kunnen de correspondenties sporen bevatten van andere media om aan inlichtingen te raken. Wordt er in de brieven geschreven over gesprekken, krantenartikels, telegrammen of telefoongesprekken? Om dit beschrijvende, eerste deel zo volledig mogelijk te maken is het daarnaast ook belangrijk om een goed beeld te hebben van de financiële situatie en het investeringsbeleid van het bedrijf van de Haupt.

³ De Clercq, Geert. *Ter beurze : geschiedenis van de aandelenhandel in België 1300-1990*. Brugge: Van de Wiele, 1992.

⁴ Buelens, Frans, "De levenscyclus van de beurs in Brussel 1801-2000," in *Maandschrift Economie*, tijdschrift voor algemeen- en sociaal- economische vraagstukken 65 (2001): 150-74. Verder ook nog Buelens, Frans, Helma De Smedt en Hans Willems, "The (de)regulation of the Brussels stock exchange around 1865-1875," in *Bankhistorisches Archiv* 40, nr. ½ (2014): 3-22. Ook Annaert, Jan, Frans Buelens en Marc De Ceuster, "New Belgian stock market returns: 1832-1914," in *Explorations in Economic History* 49, nr. 2 (2012): 189-204 en als laatste: Annaert, Jan, Frans Buelens etc., "Are blue chip stock market indices good proxies for all-shares market indices? The case of the Brussels Stock Exchange 1833-2005," in *Financial History Review* 18, nr. 3 (2011): 277-308.

⁵ Cassis, Youssef, *Capitals of capital: A history of international financial centres, 1780-2005*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006 en Cassis, Youssef, *Finance and financiers in European history, 1880-1960*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

⁶ Er is natuurlijk wel wat aandacht voor dit onderwerp. Zo besteedde Geert Declercq in pagina 198 en 199 aandacht aan de ontwikkeling van de geschreven pers, de telefoon en de telgraaf.

⁷ Michie, Ranald, "Friend or foe? Information technology and the London stock exchange since 1700," in *Journal of Historical Geography* 23, nr. 3 (1997): 304-27 en Michie, Ranald, "One world or many worlds? Markets, banks and communications, 1850s – 1990s," in *European Banking Overseas, 19th-20th century*, uitgegeven door T. De Graaf, J. Jonker en J. Mobron. Amsterdam: ABN AMRO Historical Archives, 2002.

⁸ Dit probleem wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 2. Theoretisch kader: Microstudie als kritiek?

⁹ De Haupt, Charles, *Correspondance commerciale – Copie-lettres (1897-1914)* (Algemeen Rijksarchief 2 – depot Joseph Cuvelier, I 335, 232-258). Eigen databank. Verdere verwijzing naar brieven zal numeriek gebeuren met behulp van eigen nummering uit databank.

De tweede doelstelling van dit onderzoek zal vervolgens een meer theoretische vraag aansnijden. Uit het eerste deel (maar het had ook uit intuïtie gekund) zullen we concluderen dat Charles de Haupt, gebonden aan beperkte informatiebronnen, bestedingsmogelijkheden en tijd, niet van de hele financiële markt op de hoogte was. Zelf van een bepaalde 'deelmarkt' is het onmogelijk om alle details te kennen. Nochtans is dit een voorwaarde om een perfect competitieve markt te hebben, volgens de klassieke economische theorie.¹⁰ Dit model berust namelijk op de assumptie van perfecte informatie. Het axioma stelt dat alle actoren die opgenomen zijn in het economisch model perfect op de hoogte zijn van het hele reilen en zeilen van de markt. Iedereen heeft kennis over alles van de markt. Dit axioma is echter nooit geformuleerd als een werkelijke weerspiegeling van de realiteit. Ze werd eerder opgesteld om het modelleren mogelijk te maken.

Toch is het zinnig om de context van informatie-uitwisseling te onderzoeken om de realiteitszin van deze assumptie te bevragen. Aangezien het wel noodzakelijk is dat de meeste actoren relatief 'geïnformeerd' handelen, is het heilzaam om de concrete verspreiding van informatie te bekijken. Wat laat de uitwisseling van kennis toe? Welke mogelijkheden en beperkingen zijn er? Welke factoren spelen mee? De technologische mogelijkheden spelen daarin zeker een rol. Vandaag kunnen we met het internet heel gemakkelijk en goedkoop de toestand van allerlei soorten markten over de hele wereld opvolgen. Toch moeten we voorzichtig zijn dat we niet vervallen in technologisch determinisme. Dit houdt in dat slechts technologie de mate van informatie-uitwisseling beïnvloedt. Hoe meer we met nieuwe communicatietechnologie in staat zijn om informatie snel en naar iedereen te verspreiden, hoe meer we dit ook zullen doen. Dit zorgt ervoor dat de marktwerking beter zal verlopen en bijgevolg een efficiëntere en billijkere allocatie van goederen. Dat is niet vanzelfsprekend, hoewel de denkfout van technologisch determinisme een tendens is in de literatuur over informatieverspreiding.¹¹ Ook sociale en andere economische factoren kunnen informatieverspreiding beïnvloeden, zonder dat daarbij noodzakelijk de meest billijke en efficiënte toestand bereikt wordt.

In het tweede deel van deze bijdrage is het dus de bedoeling om het technologisch determinisme bij informatie-uitwisseling te nuanceren en andere factoren die informatieverspreiding beïnvloeden te onderzoeken. Dit zal gebeuren door concepten en theorieën uit de economische netwerktheorie toe te passen.¹² De economische netwerktheorie bekritiseerde de notie van een onpersoonlijke, 'rationele' markt waar slechts 'objectieve' prijsmechanismen het gedrag van de actoren beïnvloedde. De netwerktheorie plaatste daartegenover het netwerk als alternatieve structuur binnen de markt. Ze zette met andere woorden de sociale inbedding van de markt en alternatieve drijfveren centraal. De concepten van de netwerktheorie kunnen dus helpen om deze variabelen naast technologie te onderzoeken. Voor dit tweede, theoretische deel is onze casus ideaal. Niet enkel zijn de bronnen ideaal en goed bewaard, ook de context waarin de Haupt ageerde, stelt de vraagstelling op scherp. Dat komt voornamelijk door twee contemporaine ontwikkelingen: liberalisering en internationalisering.

We beginnen ons betoog met een uitvoerige behandeling van het gebruikte theoretische kader. We gaan verder in op het technologisch determinisme en het gebruik van de economische netwerktheorie voor ons doel. Daarna schetsen we de historische context van onze casus en zijn belangrijkste ontwikkelingen, de liberalisering en de internationalisering. Uiteraard bespreken we ook onze casus zelf, Charles de Haupt. In hoofdstuk vier gaan we over tot de bronnen en methodologie van ons onderzoek. Als laatste nemen we de financiële ontwikkelingen van de onderneming van de Haupt onder de loep. Deze hoofdstukken vormen samen het fundamentele kader voor ons onderzoek, waarna we kunnen beginnen aan deel één van onze

¹⁰ Hill, Rod en Tony Myatt, *The economics anti-textbook: A critical thinker's guide to microeconomics* (Londen: Zed Books Ltd, 2010): 54.

¹¹ Een concrete behandeling van werken die neigen naar technologisch determinisme komen aan bod in hoofdstuk 2. Theoretisch kader: Microstudie als kritiek?

¹² Een meer theoretische uiteenzetting van de opzet en de doelen staan in hoofdstuk 2. Theoretisch kader: Microstudie als kritiek?

vraagstelling in hoofdstuk vijf. Hier worden de uitgaande brieven verwerkt en op basis daarvan een beschrijving gegeven van het informatiesysteem van Charles de Haupt. We beginnen met een kwantitatieve benadering en daarna een kwalitatieve benadering. In hoofdstuk zes maken we de sprong naar deel twee van de vraagstelling. In dit hoofdstuk zullen we de verschillende concepten van de economische netwerktheorie toetsen aan het beschreven informatiesysteem. Ten slotte geven we een conclusie.

2. THEORETISCH KADER: MICROSTUDIE ALS KRITIEK?

In de inleiding werd kort technologisch determinisme als een denkfout in de ontwikkeling van informatieverspreiding geschetst. Samengevat legt de nadruk op technologie als de enige factor in het delen van informatie. De (impliciete) redenering gaat als volgt: Hoe beter de communicatietechnologie wordt, hoe meer we communiceren met elkaar. Telkens wordt verbeterde communicatie verklaard door verbeterde technologie. Hoewel technologie niet genegeerd mag worden en het dus zeker een invloed heeft, is dit wel te beperkend. Het is niet zo dat mensen nieuwe technologie gaan gebruiken om het loutere feit dat het bestaat. Dat toonde Claude Fischer, een Amerikaanse socioloog, al aan met een studie naar de beginjaren van het telefoongebruik.¹³ Volgens Fischer veranderde de telefoon het leven van de Amerikanen niet, maar gebruikte de Amerikanen de telefoon om hun manier van leven voort te zetten. Onze bedoeling is om met de economische netwerktheorie het technologisch determinisme te bekritisieren.

2.1. TECHNOLOGISCH DETERMINISME

De denkfout van het technologisch determinisme is niet louter een intellectueel construct, maar wel degelijk een tendens in de literatuur. Zo neigt Ranald Michie, professor emeritus financiële geschiedenis aan Durham University, naar deze redenering. Dit wordt duidelijk in één van zijn artikels, hoewel zijn centrale probleemstelling daar niet aan gerelateerd is.¹⁴ Vanuit de aanname dat financiële markten altijd al heel gevoelig zijn geweest voor informatie, beweert hij dat de manier waarop die informatie verspreid wordt cruciaal is. Door trage informatieverspreiding waren markten niet goed op elkaar afgestemd en dit veroorzaakte prijsfluctuaties. Primitievere communicatiemiddelen zorgden ervoor dat vertrouwen heel belangrijker werd, aangezien financiële actoren in heel veel onzekerheid handelden. Hij beweerde dat door verbeterde technieken een betere verspreiding van informatie tot stand kwam, waardoor desinformatie en geruchten geweerd werden.

Het beperkt zich niet tot dit artikel. In een andere bijdrage probeert Ranald Michie de globalisering van het financieel systeem op het einde van de 19^e eeuw te verklaren.¹⁵ De grootste oorzaak legt hij bij de veranderingen in de communicatietechnologie. Hij somt indrukwekkende cijfers op over hoe de technologie ervoor zorgde dat er een grote versnelling van communicatie mogelijk werd.¹⁶ Michie beweert daarna dat hierdoor een grotere integratie van verschillende financiële markten mogelijk werd. Er waren daarvoor al connecties tussen de verschillende markten, maar die werden vooral gelegd door netwerken die gebaseerd

¹³ Fischer, Claude. *America calling: a social history of the telephone to 1940* (Los Angeles: University of California Press, 1992): 5.

¹⁴ Michie, Ranald, "Friend or foe? Information technology and the London stock exchange since 1700," in *Journal of Historical Geography* 23, nr. 3 (1997): 304-11.

¹⁵ Michie, Ranald, "One world or many worlds? Markets, banks and communications, 1850s – 1990s." In *European Banking Overseas, 19th-20th century*, uitgegeven door T. De Graaf, J. Jonker en J. Mobron (Amsterdam: ABN AMRO Historical Archives, 2002): 227-48.

¹⁶ Een voorbeeld is dat de opening van de eerste telegramlijn tussen Londen en New York de tijd om een bericht naar elkaar te sturen verminderde van minimum 5 dagen per stoomboot naar 20 minuten, ofwel een verlaging van 99,7%.

waren op vertrouwen. Dit kwam volgens hem door de grote risico's die verbonden waren met handel buiten de eigen financiële markt. Deze netwerken waren vaak gebaseerd op persoonlijke, familiale of religieuze binding. Ze verloren echter hun nut door de technologische vernieuwing: De informatie-assymetrieën namen af en bankennetwerken begonnen hun plaats in te nemen (hoewel familiebedrijven en netwerken nooit helemaal verdwenen, ze moesten zich wel aanpassen aan de nieuwe omstandigheden). Daardoor werden de prijzen stabiel en integreerden de markten.

Een tweede auteur is Steven Marks. Hij herdefinieerde in zijn boek, *The information nexus*, het kapitalisme.¹⁷ Wat volgens hem uniek is aan kapitalisme is niet de kapitaalintensiteit, maar de intensiteit van informatie. In het kapitalisme is er een sterke wil naar informatievergaring. Dit onderscheidt het van andere economische systemen. Twee krachten beïnvloeden de informatievergaring volgens Marks: technologische vooruitgang en politieke systemen die vrijheid van kennisdeling toelaten. Hoewel hij dus niet enkel technologische vooruitgang als oorzaak aanduidt, dicht hij het nog steeds een grote invloed toe. Verder hoeft technologisch determinisme van informatiespreiding niet enkel gericht te zijn op het verleden. Richard O'Brien schreef bijvoorbeeld in 1992 over zijn contemporaine ontwikkelingen: "... new communications and new computer technologies are together altering the dimensions of markets, the relative importance of location and the organisation of firms, and destroying those barriers around markets that hitherto have been synonymous with specific geographical co-ordinates."¹⁸

Als laatste wordt deze tendens ook besproken in *Theories of the information society* van Frank Webster, een Brits socioloog.¹⁹ Hij begint zijn boek met zes definities van de informatiesamenleving. De eerste definitie is technologisch van inslag. Hij zegt dat velen de nieuwe informatiesamenleving omschrijven als het gevolg van de vele innovaties van de jaren '70. Daardoor kunnen we nu altijd 'in verbinding' zijn met elkaar en dit heeft een hele grote invloed op de samenleving en economie. Let wel dat Frank Webster op deze definitie dezelfde kritiek uit: niet enkel heeft technologie geen doorslaggevende invloed op ons leven, ze wordt ook niet 'autonoom' ontwikkeld.

Deze werken beschrijven of neigen naar technologisch determinisme. De these reikt veel verder dan de geschiedenis van informatieverbreiding in een economische context. Technologisch determinisme met betrekking tot informatie-uitwisseling bestaat ook, zoals we zagen in het werk van Frank Webster en Claude Fischer, in een sociologische context. Het wordt ook behandeld in een geschiedkundige en economische context, los van de rol van informatie.²⁰ Onze aandacht gaat uit naar het fenomeen in relatie met het axioma van perfecte informatie: de notie dat hoe beter de communicatietechnologie wordt, hoe dichter we ontwikkelen naar deze assumptie. Dit komt omdat we in staat zijn beter, goedkoper en gemakkelijker met elkaar informatie uit te wisselen. Omdat we dit axioma meer en meer benaderen, tendeert de realiteit ook meer en meer naar de perfecte competitieve markt, die billijk en efficiënt is. De vraagtekens die we daarbij zetten, zijn: Gaan economische actoren zomaar informatie uitwisselen met elkaar? Wordt er vanzelfsprekend gecommuniceerd met elkaar in een economische context, enkel omdat de mogelijkheid er is? Speelt enkel technologie een rol als het gaat over informatie-uitwisseling?

¹⁷ Marks, Steven, *The information nexus: Global capitalism from the renaissance to the present* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).

¹⁸ O'Brien, R, *Global financial integration: the end of geography*, (New York: Royal Institute of International Affairs, 1992): 97.

¹⁹ Webster, Frank, *Theories of the information society* (Londen: Routledge, 2006): 9-12.

²⁰ Een goede samenvatting van de debatten en inzichten over het onderwerp kan je vinden in Smith, Roe en Leo Marx, *Does technology drive history? The dilemma of technological determinism* (Londen: MIT Press, 1994).

2.2. ECONOMISCHE NETWERKTHEORIE

In deel twee van ons onderzoek proberen we de andere invloeden op de informatie-uitwisseling van economische actoren te onderzoeken. In de eerste plaats gaat het dan over sociale en economische factoren. De theoretische werktuigen om deze factoren te onderzoeken, worden aangereikt door de economische netwerktheorie. Deze discipline ontstond in de jaren '90. Nadat het concept van netwerken zich had ingeburgerd in andere disciplines, zoals de sociologie en fysica, begonnen ook economen te experimenteren met het nut van netwerken voor hun wetenschap.²¹ Deze nieuwe insteek kon enkele fundamentele kritieken geven op de standaardtheorie van de economie, zoals het methodologische individualisme en het centraal belang van evenwicht. Voor dit betoog zijn deze kritieken minder relevant. Wat voor ons wel belangrijk is, is de visie van netwerktheorie op de markt als onpersoonlijke, 'rationele' ruimte. 'De klassieke theorie' gaat er vanuit dat handelingen op de markt slechts beïnvloed worden door prijsmechanismen en niet door sociale, religieuze of familiale banden.²² Verder wordt in 'de klassieke theorie' beweerd dat alle relaties in de markt onpersoonlijk zijn en dat er naast de markt, waar er op basis van prijzen gehandeld wordt, geen andere structuren bestaan in de economische sfeer. De netwerktheorie daarentegen beweert dat de economie ingebed is in netwerken en een sociale context. Markten zijn in realiteit geen onpersoonlijke, 'rationele' plaatsen waar enkel prijsmechanismen het gedrag van de verschillende actoren bepaalt.

Op welke manier kunnen de concepten van de netwerktheorie nu gebruiken om technologisch determinisme te bekritisieren? Stel, we beschouwen informatie-uitwisseling in een economische context (zoals de financiële markt van Brussel en Europa op het einde van de negentiende eeuw en begin van de twintigste eeuw) als een 'markt'. Als we deze markt analyseren volgens 'de klassieke theorie', dan houden we, net als de tendens tot technologisch determinisme, geen rekening met de sociale inbedding en potentiële netwerken van informatie-uitwisseling. 'De klassieke theorie' en technologisch determinisme ontkennen het bestaan van beide, hetgeen we net willen bekritisieren. Daarnaast kan met de briefwisseling van Charles de Haupt het 'netwerk' van zijn informatievergaring en verspreiding gereconstrueerd worden. Daardoor kunnen we een structuur buiten de markt van informatie-uitwisseling reconstrueren. Toch zijn er enkele valkuilen bij het gebruiken van de concepten van de economische netwerktheorie. Ten eerste is deze theorie vooral wiskundig uitgewerkt, hetgeen niet de meest geschikte taal is om de briefwisseling van Charles de Haupt te analyseren. Het is belangrijk om de bronnen niet te veel te abstraheren en wiskundig te interpreteren, want dat zou de kloof tussen bron en analyse te groot maken. Daarnaast is een volledig netwerk reconstrueren onmogelijk, aangezien de bronnen geen overzicht op de 'markt van informatie-uitwisseling' toelaten. We lichten namelijk slechts één actor uit deze markt en bekijken zijn correspondenties. Dat zorgt ervoor dat het netwerk een structuur heeft met één centraal punt (Charles de Haupt), waar alle andere punten mee verbonden zijn. Het lijkt alsof deze andere punten slechts converseren met Charles de Haupt (en met niemand anders), terwijl dat in realiteit hoogstwaarschijnlijk niet zo was. Daardoor worden heel wat analyses van de netwerktheorie onbruikbaar. Desalniettemin zijn heel wat concepten bruikbaar voor deze these. In ons onderzoek zullen we drie concepten gebruiken: de "strength of weak ties" theorie van Granovetter, de oorzaken van het gebruik van netwerken en het belang van wederkerigheid. Als laatste is er nog één groot verschil tussen de economische netwerktheorie en het technologisch determinisme. Terwijl de economische netwerktheorie net andere factoren *naast* de economische drijfveren wil benadrukken, ontkent het technologisch determinisme *ook* economische drijfveren om informatie uit te wisselen. Als men geld zou vragen voor inlichtingen, dan zou dat voor de netwerktheorie behoren tot het concept van de klassieke markt, terwijl dat voor ons net interessant zou zijn. Dan zou blijken dat er andere zaken dan louter technologie belangrijk zijn voor informatie-uitwisseling.

²¹ Bramoullé, Yann, Andrea Galeotti en Brian W. Rogers, *The Oxford handbook of the economics of networks* (Oxford: The Oxford University Press, 2016): 3.

²² Bramoullé, *The Oxford handbook of the economics of networks*, 14-9.

De verschillende concepten en theorieën zullen we toetsen aan de briefwisseling van Charles de Haupt. Door deze bron te gebruiken, maken we een sprong van het macroniveau naar een case study. In de literatuur die zonet is besproken, wordt altijd geredeneerd op een grotere schaal. Er wordt gekeken naar veranderingen op de lange termijn en zijn 'drijfveren'. Wij daarentegen doen dat niet. Dat zorgt ervoor dat dit onderzoek niet in staat zal zijn om een alternatieve verklaring te geven voor de vraagstukken die gesteld worden in de net besproken literatuur. Als we bijvoorbeeld aannemen dat er zich doorheen de negentiende eeuw een intensivering van informatie-uitwisseling plaatsvond, zal dit onderzoek niet concreet kunnen aanduiden welke economische en sociale factoren meespeelden (waar de literatuur rond technologisch determinisme dat louter aan technologische vooruitgang zou toeschrijven) daarin. Het doel van dit onderzoek is eerder om duidelijk te maken dat de causale relatie niet vanzelfsprekend is tussen technologie en informatie-uitwisseling, maar dat ze sociaal en economisch gestroomlijnd wordt en dat dit problematisch is voor het bereiken van de assumptie van perfecte informatie. Via een nieuw communicatiemedium kan bijvoorbeeld veel nepnieuws verspreid worden of kan een bepaald deel van de markt uitgesloten worden. Nieuwe technologie, maar geen stap dichterbij perfecte informatie.

3. HISTORISCHE CONTEXT: DE FINANCIËLE MARKTEN EN DE BEURS VAN BRUSSEL (1890-1914)

Om een zinvolle studie te doen naar het informatiesysteem van Charles de Haupt is het belangrijk om een goed zicht te hebben op de situaties van de betrokken instanties en aspecten. Een groot deel van de argumentatie in deel twee zal namelijk gehaald worden uit de situatie van Charles de Haupt en de beursagenten in Brussel tussen 1890 en Wereldoorlog I. Het is de bedoeling om dit onderzoek gericht te houden op de empirie, omdat we hiermee uiteindelijk juist een theoretische aanname, het technologisch determinisme, bevragen. De historische contextualisering is opgedeeld in drie grote onderdelen. Eerst bespreken we de liberalisering van de beurzen van België tussen 1860 en 1880. Daarna gaan we uitvoerig in op de internationalisering van de financiële markten rond deze tijd. Als laatste gaan we in op het leven van Charles de Haupt. Elk aangesneden thema is, zoals kort vermeld in de inleiding, relevant voor onze theoretische vraagstelling. We zullen dit in dit hoofdstuk verder verduidelijken.

De beurs van Brussel was tussen 1890 en 1914 een heel levendig schouwspel, met grote financiële uitbreidingen, maar ook met ernstige crisissen. Frans Buelens noemt de periode van 1873 tot 1930 de hoogfase van de beurs van Brussel. Aan de hand van zijn levenscyclus-theorie onderscheidt hij drie fases: het aanloopstadium (1801-1873), de hoogfase (1873-1930) en de neergaande fase (1930-...).²³ Hoewel de beurs van Brussel in Europa 'slechts' een secundaire markt bleef (in vergelijking met grotere, invloedrijkere, primaire beurzen als Londen), breidde het zich serieus uit. Er kwam een grote kapitalisatie van de markt: van 27% van het Bruto Binnenlands Product in 1846 naar 80% van het Bruto Binnenlands Product in 1913.²⁴ Daarnaast handhaafde Brussel zich als beurs in deze woelige tijden. Andere beurzen sloegen daar niet in: De financiële markt van Frankfurt, normaal de grootste markt van het Duitstalig gebied, moest het onderspit delven voor Berlijn net na de Duitse eenmaking in 1871.²⁵

Volgens Buelens bevond de Brusselse beurs zich tussen 1873 en 1930 in zijn hoogfase. Betekent dit ook dat de beurs tijdens deze periode enkel stijgende koersnoteringen toonde? Of waren er in deze periode ook crisissen? Het waren Maurice Obstfeld en Alan Taylor die historici van de beurs waarschuwen voor

²³ Beulens, Frans, "De levenscyclus van de beurs in Brussel 1801-2000," in *Maandschrift Economie, tijdschrift voor algemeen- en sociaal-economische vraagstukken* 65 (2001): 150-1.

²⁴ Annaert, Jan, Frans Buelens en Marc De Ceuster, "New Belgian stock market returns: 1832-1914," In *Explorations in Economic History* 49, nr. 2 (2012): 193.

²⁵ Cassis, Youssef, *Capitals of capital*, 7.

een al te lineaire geschiedenis van de beurs: de financiële markt is er altijd al één geweest met vele crisissen.²⁶ Daarnaast is het uiteraard ook belangrijk om de economische grondslagen van deze groeifasen/crisissen in beeld te brengen. De beurs is een spiegel van het kapitalisme. Je kan er de structurele veranderingen van de economie zien.²⁷

Vanaf het laatste decennium van de negentiende eeuw zien we een nieuwe beweging op de beurs als gevolg van economische veranderingen. Er kwam een golf van openbare en privéfondsen die de nieuwe technologische evolutie in sectoren belichaamde: de chemie, autobouw, vliegsector, elektriciteit...²⁸ Dit weerspiegelt zich ook in de gegevens over ontbonden en opgerichte vennootschappen. Uit die analyse blijkt dat de 'zekere' sectoren de tramdiensten en buurtspoorwegen waren, de nieuwe sectoren vooral koloniaal van aard waren en de kwetsbare sectoren de metaalindustrie, koolmijnen en banken waren (dus vooral de erfgenamen van de Eerste Industriële Revolutie).²⁹ Vooral uit de kwetsbare sectoren blijkt dat er wel degelijk sprake was van grote economische veranderingen. De beurs van Brussel kon zich in deze tijd goed handhaven, omdat België de grote economische uitdagingen van deze nieuwe fase aankon. Dit deed ze door een open economie te stimuleren, gebruik te maken van de ideale internationale omstandigheden om handel te drijven (geen inflatie en stabiele munten door goudstandaard) en de goedkope grondstoffen uit Congo te gebruiken.³⁰ De hernieuwde groei van de beurs zou blijven duren tot Wereldoorlog I, met twee crisissen in 1900 en 1907. De terugval in 1900 kwam door een economische crisis in Duitsland en Rusland, waar België veel in had geïnvesteerd. Tussen 1911 en 1913 was wel een heel instabiele periode voor de beurs, door de vele internationale conflicten in de aanloop naar de grote oorlog, zoals de Tripolitaanse Oorlog en de Eerste Balkanoorlog.³¹

De periode tussen 1897 en 1912 was economisch een heel bewogen periode. Charles de Haupt was actief tijdens het prille begin van de Tweede Industriële Revolutie. Hij was getuige van het toetreden van heel wat nieuwe sectoren op de financiële markten. Daarnaast kwam er ook een doorbraak van koloniale waarden op de Brusselse beurs (voornamelijk Congo). Dit maakt onze casus een stuk interessanter. Toch is het voornamelijk de liberalisering en internationalisering die onze casus heel relevant maakt voor het tweede deel van dit onderzoek.

²⁶ Obstfeld, Maurice en Alan Taylor, *Global capital markets : integration, crisis and growth* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003): 24.

²⁷ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 215.

²⁸ Tussen 1897 en 1899 kwam voor 1450 miljoen frank nieuwe aandelen op de markt. Daarnaast was er ook een stijging van de oude waarden. (Chlepner, Ben Serge, *Le marché financier belge*, 90-1)

²⁹ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 196.

³⁰ Beulens, "De levenscyclus," 158-9.

³¹ Chelpner, Ben Serge, *Le marché financier belge*, 92.

3.1. LIBERALISERING

De beurs van Brussel was niet altijd al de belangrijkste beurs van België. Hoewel de beurs in 1801 werd gesticht door Napoleon, werd Brussel pas het onbetwiste financiële centrum van België halverwege de negentiende eeuw. Daarbij nam het vooral de fakkel van Antwerpen over.³² De geografische verschuiving van de financiële markten van Antwerpen naar Brussel ging gepaard met een verandering in de aard van de activiteiten op de beurs. Terwijl voor de overgang het vooral de banken (voornamelijk de Société Générale) waren die de initiële Industriële Revolutie financierden, nam vanaf 1830 de beurs een vlucht onder invloed van dit industrieel kapitalisme. Het belang van de handel van goederen en staatskrediet boette in en werd vervangen door bedrijven die nood hadden aan kapitaal.³³ Toch moet deze verschuiving niet overschat worden: tot 1865 was 90% van alle roerende waarden op de beurs nog steeds geïnitieerd door de staat in de vorm van obligaties voor steden, provincies, de staat...³⁴ Waardes met een vaste rente en risicovrije activa bleven lang de belangrijkste verhandelde goederen.³⁵ Langzaam begon het industrieel kapitalisme de beurs te beheersen en daardoor kwamen er steeds meer risicovolle investeringen en aandelen van bedrijven.

De overgang naar een volwaardig industrieel kapitalisme zette dan ook druk op de regelgeving van de beurs. In de beginfase van de beurs was de Code de Commerce uit 1807 het belangrijkste document die de wetgeving rond de beurs bepaalde. Daarmee zette Napoleon de traditie van John Law uit 1720 verder, voornamelijk door een sterke overheidscontrole.³⁶ Dit was vooral merkbaar in de regelgeving rond wisselagenten, interestvoeten en naamloze vennootschappen (nv's). Wisselagenten werden door de overheid benoemd en het aantal wisselagenten lag per beurs vast. In 1839 waren er daardoor in Brussel twintig wisselagenten en in Antwerpen vijftien. Daarnaast waren er strenge voorwaarden: wisselagenten moesten een kapitaalscertificaat hebben, een borgsom betalen en mochten enkel als tussenpersoon handelen (en dus niet voor eigen rekening actief zijn op de beurs). Daarnaast had de overheid maximale interestvoeten opgelegd, waardoor speculatie minder bewegingsruimte had. Als laatste was het oprichten van nv's omslachtig in België: de overheid moest eerst de voorstellen goedkeuren. Dat maakte de toegang tot de beurs voor bedrijven ontoegankelijker.³⁷

Naarmate de evolutie van het industrieel kapitalisme zich doorzette, werd de regelgeving meer en meer een keurslijf. Het aantal nv's, beursnoteringen en wisselagenten bleef stijgen, terwijl de beurs weinig dynamiek toonde.³⁸ Dit werd zeker pertinent vanaf 1860, door de triomf van het economisch liberalisme. Er kwam een circuit van illegale wisselagenten en waarden, beter bekend als de 'straatmarkt' met 'coulissiers', die zelf hun koersen bekend maakten in eigen financiële kranten.³⁹ Dit stond ook bekend als 'marronage'. Daarnaast begonnen wisselagenten ook meer en meer voor eigen rekening te werken (bekend als 'lippage'), ook al was dit verboden. Door deze tweespalt tussen theorie en praktijk ontstond een discussie over deregulering. Daarnaast nam vanaf het midden van de negentiende eeuw de liberale partij een dominante plaats in de Belgische politiek. Dit gecombineerd met een internationale context waar veel beurzen werden geliberaliseerd, werd de druk om ook in België te dereguleren groter.

³² Beulens, "De levenscyclus," 150 en 157.

³³ Beulens, Frans, Helma De Smedt en Hans Willems, "The (de)regulation of the Brussels stock exchange", 5-15.

³⁴ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 193.

³⁵ Beulens, "De levenscyclus," 157.

³⁶ Beulens, Frans, Helma De Smedt en Hans Willems, "The (de)regulation of the Brussels stock exchange," 5.

³⁷ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 216.

³⁸ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 217.

³⁹ Dierick, C, *Drie Brusselse beursbladen 1868-1877* (licentiaatsverhandeling: Rijksuniversiteit Gent, 1966): 183.

Dit mondde uiteindelijk uit in enkele grote hervormingen tussen 1865 en 1873. In 1865 werd de vrijheid van interestbepaling doorgevoerd.⁴⁰ Daarna werd in 1867 het hele beurswezen geliberaliseerd. De toezicht over de markt en de goedkeuringen werden helemaal onttrokken aan de nationale overheid en er werd meer macht gelegd bij de gemeentes. Ook het beroep van wisselagent werd open verklaard en bedrijven konden makkelijker geld ophalen via de beurs.⁴¹ Als laatste werd in 1873 de reglementering rond nv's vrij gemaakt.

De gevolgen van deze liberalisering waren tweevoudig. Ten eerste internationaliseerde de beurs (waarover meer in hoofdstuk 3.2. Internationalisering). Ten tweede werd ze veel groter, op alle vlakken: het aantal wisselagenten, beursnoteringen, nv's, verhandelingen... steeg. Zo ging het aantal waardes op de markt van 400 in 1875 naar 2200 in 1913. In diezelfde periode werden 8702 naamloze vennootschappen opgericht (tegenover 4110 ontbonden naamloze vennootschappen).⁴² Ook het aantal wisselagenten steeg zeer snel: van 225 in 1874 naar 1000 in 1903.⁴³ Tegelijkertijd groeide de diversiteit en organisatie binnen het beroep van wisselagenten, omdat het monopolie van de homogene groep wisselagenten nu 'gebroken' was. Er kwamen nu grotere en kleinere wisselagenten, wisselagenten met en zonder banden met financiële instellingen, meer en minder speculatieve wisselagenten... Daarmee gepaard schoot ook de kwantiteit van informatieverspreiding de lucht in: het aantal financiële kranten bleef groeien. Aan de andere kant kwam met deze groep ook een hogere graad van chaos en wanpraktijken. Dit was ook mogelijk omdat er nog een grote mate van financiële ongeletterdheid was.⁴⁴ Deze wanpraktijken uitten zich in koersmanipulaties, fraude en misbruik door middel van fictieve nv's...⁴⁵ Daardoor kwam meteen een tegenreactie om de beurs opnieuw te reguleren, met slechts beperkt succes. Zo pleitte Jean De Reynrode in 1903 duidelijk voor nieuwe regulering: na het opsommen van enkele wanpraktijken (de instabiliteit van 'opérations à terme', valse koersen, belangenvermenging...), stelde hij voor om de criteria om wisselagent te worden terug strenger te maken. Zo wou hij dat alle wisselagenten Belg moesten zijn van geboorte, er moest een minimumbedrag zijn enz. Verder wou hij ook de beurstransacties strenger staatsgereguleerd maken.⁴⁶ Uiteindelijk zorgde nieuwe wetgeving in 1913 ervoor dat er meer restricties waren voor nv's. Radicaal nieuwe wetgeving met betrekking tot de beurs liet op zich wachten tot de jaren 1930, na de grote financiële crisis.

Uiteraard was niet de gehele markt ongereguleerd. Er bleef vanuit de gemeentelijke overheid een reglement bestaan, hoewel heel beperkt. In Brussel werden er opening- en sluitingsuren uitgevaardigd, alsook een beursbelasting. Daarnaast richtte de gemeenteraad een beurscommissie in. Zij konden een waarde weigeren en wisselagenten die misbruik pleegden schorsen. Ze hadden ook de bevoegdheid om de officiële koersnoteringen op te stellen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er een heuse machtsstrijd om controle van de beurscommissie ontstond. Wisselagenten wilden namelijk de toegang tot hun beroep beperken (om het oude monopolie te herstellen), terwijl dit niet strookte met de belangen van de banken en financiële maatschappijen (die hun macht op de beurs wilden uitbreiden).⁴⁷

We kunnen dus concluderen dat Charles de Haupt zijn zaken begon in een vrij recentelijk geliberaliseerde context. Dat maakt zijn situatie ideaal, aangezien het ons veel kan vertellen over de informatie-vergaring en verspreiding in een relatief liberale marktsituatie (die het dichtst aanleunt bij het model van de perfect competitieve markt). Tegelijk ging deze liberalisering samen met een gigantische schaalvergroting en

⁴⁰ Beulens, "De levenscyclus," 160.

⁴¹ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 221.

⁴² De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 194.

⁴³ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 232.

⁴⁴ Chlepner, Ben Serge, *Le marché financier belge depuis cent ans* (Brussel : Falk, 1930): 74.

⁴⁵ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 230-1.

⁴⁶ De Reynrode, Jean, *Réglementation de la profession d'agent de change, des opérations de bourse et des sociétés anonymes* (Brussel : Larcier, 1903) : 8-17.

⁴⁷ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 224-7.

vergroten de opportuniteiten op de markt. Het zal interessant zijn om te zien hoe Charles de Haupt omgaat met deze schaalvergroting. Kan hij, met de groter wordende chaos, nog alles vertrouwen op de markt?

3.2. INTERNATIONALISERING

Eén van de meest essentiële veranderingen die de economie (en daarmee de beurs) beïnvloedde op het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw, was de internationalisering van de handel. Dit was tevens de periode van het hoog imperialisme. Het zal dan ook niet verwonderen dat de Europese kapitaalmarkten in deze periode een grote kapitaaluitvoer naar Azië, Afrika en Amerika bewerkstelligden. Deze Europese kapitaalmarkten waren per stad georganiseerd, maar stonden in connectie met elkaar. Primaire beurzen waren Londen, Parijs en Berlijn. Secundaire beurzen waren te vinden in Wenen, Milaan, Brussel, Amsterdam... Ook zij waren heel belangrijk in de internationale kapitaalstromen, omdat zij zich vaak specialiseerden (zoals Antwerpen en Brussel in Argentinië, waarover hieronder meer).⁴⁸ Volgens Youssef Cassis bestonden er tot aan de negentiende eeuw netwerken van subgroepen tussen deze verschillende financiële centra. Zij waren vaak gebaseerd op familiale (zoals de Rothschilds) of religieuze banden (zoals de Joden of Protestanten). Het was door deze gepersonaliseerde kanalen dat de internationale handel gebeurde. Als er geen duidelijke band was met een bepaalde stad, dan ging 'het netwerk' een andere agent of bank aanspreken in die stad om zaken mee te doen. Dit deden de Rothschilds bijvoorbeeld in Brussel met Léon Lambert. Deze netwerken stonden boven de wereldhandel. Het waren onafhankelijke ondernemers met een lange arm in elke grote stad. Tezamen vormde het een werkelijk kosmopolitische bourgeoisie die een liberale, progressieve en individualistische ideologie hadden. Ze stegen uit boven het nationalisme. Deze wereld zou langzaam uiteenvallen doorheen de negentiende eeuw door de opkomst van banken. Het uiteenvallen van dit netwerk betekende echter niet dat de globalisering afnam, integendeel. De nieuwe economische structuur zorgde voor een intensievere, meer gestructureerde internationalisering. Zeker op het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw werd deze beweging heel erg diepgaand.⁴⁹

Londen was in dit Europees systeem van financiële centra de meest dominante beurs. Dit kwam vooral door zijn politieke invloed na de Napoleontische Oorlogen (1803-1815) en de vroege triomf van de Eerste Industriële Revolutie. Het behield deze positie tot aan Wereldoorlog I. 'The London Stock Exchange' groeide ook op het einde van deze periode nog enorm: van 2,3 miljard pond in 1873 naar 11,3 miljard pond in 1913. Het had daarnaast een heel erg internationaal karakter. Na 1850 wordt Parijs ook een heel belangrijk financieel centrum. Frankrijk was op agrarisch en industrieel vlak een heel rijke natie en was op zoek naar expansiemogelijkheden. Dit zag ze politiek vertaald in het beleid van Napoleon III in Latijns-Amerika (zoals de Tweede Onafhankelijkheidsoorlog in Mexico van 1861 tot 1867). Vanaf 1875 werd ook Berlijn een primaire beurs, vooral door de alliantie tussen Bismarck en Rusland en hun verlangen om een imperium op te bouwen.⁵⁰ Na 1870 groeide het aantal beurzen, niet enkel binnen Europa, maar ook elders (bijvoorbeeld in Buenos Aires of Melbourne). Veel grote aandelen werden op meerdere beurzen in Europa (of elders) genoteerd. Op vlak van ratio's van buitenlands kapitaal was deze economische globalisering zelf vergelijkbaar met de globalisering op het einde van de 20^e eeuw. Argentinië was bijvoorbeeld voor de helft van zijn kapitaal afhankelijk van het buitenland.⁵¹

Over de precieze oorzaken van deze internationalisering van de financiële markten bestaat veel debat. De meest genoemde factoren zijn de verbeterde technologieën, de goudstandaard en de kapitaalconcentratie

⁴⁸ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 205-8.

⁴⁹ Cassis, *Capitals of capital*, 38-41.

⁵⁰ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 206-8.

⁵¹ Ferguson, Niall, *De geldmachine: geld en macht in de modern wereld, 1700-2000* (Amsterdam: Olympus (Contact), 2009), 366-7.

die leidde tot kapitaalexport.⁵² Onder de verbeterde technologieën wordt zowel telecommunicatie als transporttechnologie bedoeld. Zo kwam er doorheen de 19^e eeuw een uitgebreid spoorwegennetwerk, de stoomboot, de telegram en de telefoon. Verder werden transportkosten en tijd verlaagd door grote werken als het Suezkanaal (geopend in 1869).⁵³ De goudstandaard werd gezet rond de jaren 1870 en concurreerde het bimetallisme weg. Rond de goudstandaard was vooral het intellectuele, filosofische en politieke klimaat van belang. Er ontstond een liberale wereldorde. Dit gebeurde dan ook in het kader van een liberale vrijhandelspolitiek.⁵⁴ Dit werd ook al duidelijk in de wetgeving van België. Er zijn echter ook alternatieve verklaringen, zoals het betoog van Marc Flandreau en Frédéric Zumer. Zij beweren dat zowel technologie als een vrijhandelspolitiek geen grote invloed hadden, maar juist een goede balans tussen monetaire ontwikkeling en economische groei. Landen die erin slaagden om een goede greep te behouden op hun economie en interessen, door politieke maatregelen die de risico's beperkten, werden gepercipieerd als betrouwbaar en standvastig. Dit was heel belangrijk voor de internationalisering.⁵⁵

Hoe werd deze internationalisering duidelijk in Brussel? Aan de hand van de beursnoteringen kon Stefano Ugolini afleiden dat het kantelpunt voor internationalisering in Brussel rond 1850 lag. Daarvoor waren het vooral binnenlandse effecten, waarna het aantal internationale effecten bleef groeien. Deze internationalisering werd gestimuleerd door de Nationale Bank van België, omdat dit zorgde voor schaalvergroting en een betere concurrentiepositie.⁵⁶ De internationalisering vanaf 1850 kwam door het toekomen van nieuwe private bankiers in Brussel. Na de Frans-Duitse Oorlog (1870-1871) werd Brussel nog belangrijker. Als neutraal land was de stad een veilige haven voor internationaal kapitaal. Het was vooral Frans kapitaal dat vluchtte naar Brussel, hoewel de Banque de Bruxelles met Duits kapitaal werd gesticht. Daardoor groeiden ook de investeringsmogelijkheden voor de reeds gevestigde kapitaalbezitters.⁵⁷ De stad bleef een secundaire financiële markt. Zoals daarnet vermeld, hebben deze secundaire markten zich vaak gespecialiseerd in specifieke soorten effecten. Voor de beurs van Brussel en Antwerpen waren dit Argentijnse investeringen. Al vroeg waren Belgische investeerders geïnteresseerd in Zuid-Amerika, maar de focus werd al snel gelegd op Argentinië. Initieel importeerden Belgische handelaars huiden, wol, vlees en graan uit Argentinië, om ze daarna verder te verdelen over Duitse en Franse markten. Dit zorgde voor een kapitaalexport naar Argentinië. Vanaf de jaren 1880 kwamen ook veel beleggingen in de Argentijnse staat. Niet enkel Brussel en Antwerpen waren daarin geïnteresseerd, maar alle Europese financiële markten waren enthousiast over de speculatie in Argentinië. Het hoogtepunt kwam in 1889, toen alle Europese beleggers tegen elkaar opboden om de verwachte economische groei. Een jaar later was al het enthousiasme verdwenen: Er was een politieke revolutie uitgebroken door de inflatie en economische en sociale ontwrichtingen die veroorzaakt werden door de speculatie. Veel obligatiehouders in Europa werden hard getroffen en probeerden samen hun belangen te verdedigen om hun geld terug te winnen.⁵⁸ Daarnaast steeg de populariteit van koloniale waarden, vooral Congolese, veel tussen 1897 en 1912. Hoewel de gekte rond de Argentijnse investeringen tegen 1897 dus al was verdwenen, blijft het interessant om te weten of de Haupt zijn geld investeerde in Argentinië, Congo of andere koloniale gebieden.

⁵² Obstfeld, Maurice en Alan Taylor, *Global capital markets*, 13.

⁵³ Mooij, Joke. "A history of international Financial Communications: the Netherlands since the 1850's." In *European Banking Overseas, 19th-20th century*, uitgegeven door T. De Graaf, J. Jonker en J. Mobron (Amsterdam: ABN AMRO Historical Archives, 2002): 251-6.

⁵⁴ Obstfeld, Maurice en Alan Taylor, *Global capital markets*, 127.

⁵⁵ Flandreau, Marc en Frédéric Zumer, *The making of global finance, 1880 – 1913* (Parijs: OECD, 2004): 12-7.

⁵⁶ Ugolini, Stefano, "An 'atypical' case? The first emergence of Brussels as an international Financial centre, 1830-1860," in *Financial centres and international capital flows in the nineteenth and twentieth centuries*, uitgegeven door Laure Quennouëlle-Corre en Youssef Cassis (Oxford: Oxford University Press, 2011): 3 en 13.

⁵⁷ Cassis, *Capitals of capital*, 68-9.

⁵⁸ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 209-10.

Met deze internationalisering van het kapitaal kwam ook een instroom van buitenlanders in Brussel. De migratie in de stad was niet enkel een beweging van platteland naar de stad (zoals de andere steden in deze regio), maar ook een interstedelijk fenomeen. Dit soort migranten hadden politieke motieven (Brussel was een veilige plaats voor politieke vluchtelingen zoals Marx of Metternich), maar een groot deel kwam naar Brussel voor de economische mogelijkheden. Ze kwamen vooral voor de lucratievere en meer geschoolde beroepen, zoals het bank-, handel- en verzekeringswezen. Een groot deel van deze beroepen werden ingevuld door Duitse, Joodse migranten.⁵⁹ Hierdoor ontstond in Brussel een zogenaamde 'Duitse kolonie', een gemeenschap van (relatief) welgestelde Duitsers. Het ging over gekwalificeerde (hand)arbeiders, intellectuelen, artiesten, handelaren... Onderzoek werd al verricht naar de Duitse aanwezigheid in de bontsector in deze tijd.⁶⁰ Door de vrijhandelsverdragen tussen Duitsland en België werd het ook mogelijk voor Duitse bedrijven om filialen op te zetten in Brussel, die na verloop van tijd dan zelfstandig begonnen te werken. In 1890 werd voor een eerste keer het aantal Duitsers in België opgesomd. Het waren er bijna 50 000, waarna dat aantal met nog eens 6 000 steeg tussen 1899 en 1910 (hoewel meer Duitsers en Oostenrijk-Hongaren naar Brussel trokken). Deze Duitse immigratie was voornamelijk stedelijk. Ze settelden zich vooral in Antwerpen (omwille van de haven), Brussel, Luik en Verviers.⁶¹ Tussen 1890 en 1910 moeten er zowat tussen de 10 000 en 20 000 Duitsers in Brussel gewoond hebben. Deze 'Duitse kolonie' verenigde zich in een sociaal-cultureel leven. Het versplinterde op basis van geloof, beroep of klasse en werd bijna volledig onderhouden door de Duitse kolonie zelf. Het opende zelf een eigen beursblad, bibliotheek en school.⁶² We zagen ook dat in 1870 heel wat Frans kapitaal (en daarmee ook personen) verhuisde naar Brussel.

Samenvattend handelde Charles de Haupt niet enkel in een recent geliberaliseerde context, maar ook in de hoogdagen van een grote globalisering op de financiële markten. Dat stelt de theoretische vraagstelling, waar we het technologisch determinisme bij informatie-uitwisseling zullen nuanceren, op scherp. Enerzijds waren er heel wat technologische vernieuwingen in de communicatie, die een makkelijke (maar daarom niet juiste) verklaring vormen voor internationalisering. Anderzijds lijkt het aannemelijk dat globalisering de markt potentieel onpersoonlijker, 'rationeler' en dus minder sociaal ingebed maakte. Als het gaat over informatie uitwisselen met elkaar kan dat fnuikend werken en de nadruk meer leggen op technologie. Het wordt dus verleidelijk om niet verder te zoeken naar andere factoren, aangezien het belang van de technologische mogelijkheden zo ingrijpend lijkt. Toch zou dit verkeerd zijn: Technologie wordt altijd gebruikt door mensen met een verscheidenheid aan motieven. Sociale en economische factoren moeten dus zeker in deze periode benadrukt worden.

3.3. CASUS: WISSELAGENT CHARLES DE HAUPT (1897-1914)

Charles de Haupt kunnen we als individu in de voorgaande historische beschrijving plaatsen. Zijn volledige naam is Karl Borromeo Haupt von Höchstatten. Hij werd geboren op 10 juli 1852 in Wenen. Na een paar jaar actief te zijn geweest in Amsterdam, kwam hij toe in Brussel in 1879. Zijn broer was hier onderdirecteur van het gezelschap 'l'association financière' en woonde er al enkele jaren. Charles werd een wisselagent en had zijn bureau in de Rue de la Sablonnière 2. Hij was dus één van de inwijkelingen in

⁵⁹ De Schaepdrijver, S. "Vreemdelingen in Vilette: de buitenlandse aanwezigheid in het negentiende-eeuwse Brussel." In *Minderheden in Westeuropese steden (16de-20ste eeuw)*, uitgegeven door Soly en Thijs (Brussel-Rome: Belgisch historisch instituut te Rome, 1995): 119-22.

⁶⁰ Caestecker, Frank en Robrecht Declercq, "De opmerkelijke concentratie van Duitsers in de bontsector tijdens het 'fin de siècle' in België," in *Belgisch Tijdschrift Nieuwste Geschiedenis* 41, nr. 2 (2011): 101-33.

⁶¹ Caestecker, Frank en Antoon Vrints, "The national mobilization of German immigrants and their descendants in Belgium, 1870-1920," In *Germans as minorities during the First World War: A global comparative perspective*, uitgegeven door Panikos Panayi (Ashgate: Farnham, 2014): 123-4.

⁶² Carrein, Kristof, "De sekwesteraarchieven na Wereldoorlog I," 427-35.

Brussel door de internationalisering van het kapitaal en past perfect in zijn context. Het zal interessant zijn om te zien of de internationale achtergrond van de Haupt zich al dan niet weerspiegelde in zijn zaken en correspondenties. In welke mate bleef hij verbonden met Amsterdam en Wenen in zijn bedrijf? Hij werd geen zelfstandig wisselagent, maar associeerde zich met wisselagent Joseph Brunner in de onderneming Brunner & Cie. Hij trouwde met Camille Bernier d'Hongerswal op 17 september 1887. Ze was afkomstig uit Veurne, West-Vlaanderen. Samen hadden ze twee kinderen. Zou zijn vrouw een invloed hebben op zijn klantenbestand en/of correspondenties? Verder voerde hij een voorname rol uit in de Duitse kolonie te Brussel. Zo was hij van 1890 tot 1896 president van de 'Deutscher Gesangverein in Brüssel', waar hij ook een hele tijd vice-president van was. Daarnaast was hij ook lid van de 'Union Professionnelle des Agents de change'.⁶³

Als wisselagent had hij enkele 'zijprojecten' als ondernemer. Zo ging hij op 19 september 1897 in zee met Philippe Adrian (een andere beursagent in Brussel) en Xavier Roux (een ingenieur). Samen stichtten ze de nv 'L'électricité à domicile par les moteurs à gaz et à pétrole', waar de Haupt gedelegeerd beheerder werd. Op 30 januari 1900 werd de onderneming herdoopt naar 'd'Electricité & de constructions mécaniques'. Belangrijker is dat hij op 31 januari 1897 een zelfstandig wisselagent werd, omdat Joseph Brunner verder ging met bankier Ernest Muller. Dit is tevens het begin van onze belangrijkste bronnen, de uitgaande brieven. Hij maakte daarna dikwijls lange reizen naar Wenen (bijvoorbeeld van 19 juni 1903 tot 1 februari 1904 of van 30 maart 1908 tot 1 juli 1912). Hoewel hij dus als wisselagent actief bleef op de Brusselse beurs (via een plaatsvervanger, waarover later meer), was hij zelf voor een groot deel van onze periode in Wenen. In 1914 trok hij terug naar Wenen door de oorlog, waarna de Belgische Overheid (en daarmee onze bronnen) hem uit het oog verloor.⁶⁴

4. BRONNEN EN METHODOLOGIE

We zijn in staat om het informatiesysteem en het financiële plaatje van de onderneming van Charles de Haupt te reconstrueren, omdat zowat alle mogelijke papieren restanten van zijn onderneming bewaard zijn in het sekwesterafbeeld. De algemene boekhouding, registers van aankopen en verkopen, registers van banktransacties, registers van kapitaal in de kassa, liquidatieregisters, verschillende dossiers van klanten en vaak voorkomende handelspartners, registers van bedrijven waarin hij investeerde, zijn commerciële correspondentie, privaat archief... zijn beschikbaar.⁶⁵ Voor dit onderzoek gebruikten we de uitgaande brieven voor de reconstructie van zijn informatiesysteem en de algemene boekhouding voor een schets van het financiële plaatje van zijn onderneming. Eerst verduidelijken we wat het sekwesterafbeeld precies was en hoe het tot stand kwam. Daarna behandelen we de verschillende parameters van de database die werd ontworpen voor dit onderzoek. Er werden in totaal 3814 brieven verwerkt, waardoor een database onvermijdelijk werd om alles gestructureerd te houden. Daarnaast werden van die 3473 brieven ook 1546 brieven volledig gelezen. Van deze 1546 brieven waren er 153 onleesbaar, om verschillende redenen.⁶⁶

⁶³ Bulté, Christophe en Sébastien Soyez, *Inventaires des archives des agents de change Allemands (1879-1923)*, (Brussel : Algemeen Rijksarchief, 2002) : 17-8.

⁶⁴ Bulté en Soyez, *Inventaires des archives des agents de change Allemands (1879-1923)*, 17-8.

⁶⁵ Bulté en Soyez, *Inventaires des archives des agents de change Allemands (1879-1923)*, 21-34.

⁶⁶ Hoewel meeste brieven getypt waren en dus vrij leesbaar, waren sommigen ook in een onleesbaar geschrift geschreven. Daarnaast waren sommige brieven gedeeltelijk gescheurd en verloren gegaan. Ook uitgelopen inkt was soms een obstakel om de brief te analyseren.

4.1. SEKWESTERARCHIEF

We kunnen een volledige blik werpen op de briefwisseling en boekhouding van Charles de Haupt tussen 1897 en 1913. Dat hebben we te 'danken' aan Wereldoorlog I. Na 1918 stelde de Belgische overheid namelijk een sekwester in over de eigendommen van staatsburgers en bedrijven die een vijandelijke nationaliteit hadden. Dit waren voornamelijk Duitse bezittingen, maar ook Oostenrijk-Hongaarse, Ottomaanse... Een sekwester is een juridische benaming voor een vorm van dwangbeheer. Er wordt een 'sekwester' (een persoon) ingesteld die voorlopig het beheer over alle eigendommen van het sekwester (de eigendommen) overneemt. De Belgische overheid had hiervoor verschillende motieven, die veranderden doorheen de tijd. Een belangrijke reden was het beheersbaar houden van de anti-Duitse emoties in de publieke opinie. Het parlement, opgejut door de kiezers en de pers, eiste zo snel mogelijk een terugbetaling van de verliezer. De eigendommen van de 'vijanden' op eigen grondgebied, waaronder alle bezittingen van Charles de Haupt, waren een makkelijke eerste slachtoffer. Heel wat voorstellen passeerden de revue, waaronder een openbare verkoop van alle bezittingen. Er werd ook beslist in het Verdrag van Versailles dat sekwesters een manier waren om aan herstelbetalingen te doen. Verder was het opstellen van sekwesters ook een belangrijk politiek drukkingmiddel tijdens de vredesonderhandelingen. Op deze manier kon de Belgische overheid zijn economische macht over de vijandelijke staten tonen. De economische greep van deze 'vijand' op de Belgische economie werd zo ook verminderd.⁶⁷

Het archief werd vooral gevormd en zeer actief gebruikt in de jaren 1920. Daarna verloor het snel zijn belang. In 1999 begon men met het inventariseren van dit archief. Het had als doel om de studie naar de internationalisering van de Belgische economie te bevorderen door de ontsluiting ervan. Het werd gefinancierd door de POD Wetenschapsbeleid. Het is een uniek archief voor de financiële sector van België na 1870: Het bevat bestanden van diverse Duitse banken, verzekeringsmaatschappijen en wisselagenten (waaronder Charles de Haupt). Zeker na 1870, nadat Duitsland Frankrijk versloeg in de Frans-Duitse Oorlog, begonnen heel wat Duitsers met het opzetten van een financieel netwerk in Europa.⁶⁸

4.2. DATABASE

Een goede analyse begint bij een relevante structurering van de brieven die onderzocht zullen worden. Daarom werden de brieven verwerkt in een database. Dit biedt een goed kwantitatief beeld van het informatiesysteem van de Haupt. De parameters die de database van de kwantitatieve analyse vormgeven zijn het boeknummer, het briefnummer (om de brieven makkelijk terug te vinden), de datum, de aard van de contactpersoon (organisatie of persoon), naam, voornaam, aanspreking, beroep, geslacht en de bestemmingsplaats. Er is ook ruimte voor eventuele opmerkingen. In totaal staan 3814 brieven opgelijst in de database. Toch zijn er in de kwantitatieve analyse slechts 3473 brieven verwerkt. Dat komt omdat we de interne correspondentie in zijn geheel zullen onderzoeken (zie subhoofdstuk 4.3.). De brieven van de interne correspondentie die buiten de steekproef vallen (zie subhoofdstuk 4.3.) zijn niet in de kwantitatieve analyse opgenomen, om geen vertekend beeld te geven. Ook voor de kwalitatieve analyse werd gebruik gemaakt van een database. Tijdens het lezen van verschillende correspondenties werd geprobeerd om categorieën af te bakenen in de grote verscheidenheid van aangesneden onderwerpen. Daardoor werd de inhoud en het doel van de correspondenties duidelijker. Bij de bespreking van de kwalitatieve analyses zullen we dieper ingaan op de precieze afbakeningen.

⁶⁷ Vandeweyer, Luc. *Archief van de Dienst van het Sekwester van de Administratie der Domeinen. 1919-1996.* (Brussel: Algemeen Rijksarchief, 2010): 12-26.

⁶⁸ Carrein, Kristof, Frédéric Romano en Chantal Vancoppenolle. *Verzamelinventaris van bedrijfsarchieven gesequestreerd na de Eerste Wereldoorlog* (Brussel: Algemeen Rijksarchief, 2007): 15-8.

4.3. STEEKPROEF EN BEPERKINGEN VAN DE UITGAANDE BRIEFWISSELING

Het informatiesysteem van Charles de Haupt wordt in deze bijdrage gereconstrueerd op basis van zijn uitgaande brieven. Het archief maakte zelf een onderscheid tussen zijn private en zakelijke communicatie. De private briefwisselingen zijn voor dit onderzoek niet relevant. Charles de Haupt werd, zoals eerder vermeld, op 31 januari 1897 een zelfstandig wisselagent. Het is vanaf dat moment dat hij zijn briefwisseling begon bij te houden. De laatst bewaarde brief dateert van 10 april 1913. De uitgaande brieven geven ons een unieke kijk in de informatievergaring van een wisselagent. Het was ongetwijfeld een belangrijk medium om te communiceren op de financiële markt. Toch zijn er enkele beperkingen.

Ten eerste waren er voor een wisselagent op het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw verschillende informatiebronnen. De belangrijkste media naast de brief waren de telegram, de telefoon, de krant en het persoonlijk contact. We zijn echter gebonden aan het bronnenmateriaal. Er is weinig overgeleverd over het gebruik van andere informatiebronnen. Er is (relatief) veel geschreven over de verschillende beurskranten, maar we kunnen enkel maar gissen naar welke kranten de Haupt gebruikte voor zijn informatievergaring, laat staan welke artikels hij als relevant beschouwde.⁶⁹ Telegrammen zijn maar in beperkte mate bewaard. Telefoongesprekken en mondelinge bronnen zijn nog slechter bewaard. Het is dus geen makkelijke, zij het niet onmogelijke, opgave om een volledige beschrijving te kunnen maken van alle informatiekanalen. De brieven zijn sowieso een beperkte blik. Desalniettemin kunnen we in de uitgaande briefwisseling sporen vinden van elke andere informatiebron. Er worden vaak gesprekken of telefoongesprekken samengevat in een brief als deze relevant zijn, telegrammen worden geciteerd en vaak worden volledige kranten of krantenartikels besproken of zelfs bijgevoegd bij een brief. Deze sporen geven ons een beeld van welke andere informatiebronnen de Haupt gebruikte, hoeveel belang hij eraan hechtte en op welke manier hij ze gebruikte. Verder zijn er goede redenen om aan te nemen dat de media die zich verhouden tussen twee personen (de telegram, het gesprek, de brief en de telefoon) ongeveer hetzelfde netwerk vormen als de briefwisseling. Met andere woorden, Charles de Haupt zou naar dezelfde mensen een telegram en een brief gezonden hebben. Dit valt uiteraard niet met zekerheid te zeggen zonder de andere media nader te onderzoeken, maar het valt wel op dat de vermelde gesprekken, telegrammen enz. vaak herkenbare namen bevatten. Ook wordt bijvoorbeeld het ontvangen of versturen van telegrammen vaak bevestigd in de volgende brief. Dat betekent dat Charles de Haupt de twee media gebruikte voor dezelfde correspondent. Toch is deze redenering niet waterdicht. Rignani is namelijk een belangrijke anomalie. Hij was een belangrijk persoon in het informatiesysteem van de Haupt: Uit briefwisselingen met andere personen blijkt dat hij veel advies gaf aan de Haupt en dat er veel belang werd gehecht aan zijn inlichtingen. Toch schreef de Haupt slechts één keer een brief naar Rignani. Het lijkt erop dat er met hem vooral mondeling werd overlegd.

Een tweede grote beperking is dat er geen volledige correspondenties zelf zijn verwerkt.⁷⁰ Inkomende brieven, die dus door de correspondenten van de Haupt werden geschreven, worden niet betrokken in deze bijdrage. Het onderscheid tussen inkomende en uitgaande brieven was al gemaakt in het archief. De uitgaande brieven kunnen makkelijk kwantitatief verwerkt worden. Het zijn 'copie-lettres' die gedrukt zijn in een boek. Ze hebben allemaal dezelfde structuur. Het overgrote merendeel van de brieven is ook niet

⁶⁹ Aan de beurskranten in Brussel werd aandacht gespendeerd in De Clercq, *Ter beurze*. Voor gedetailleerdere studies naar specifieke kranten: Hansens, Johan. *Onderzoek van de 'Moniteur des intérêts matériels' op zijn relevante waarde voor de analyse van het beurswezen in België voor de periode 1851-1914*. (Antwerpen: Universiteit Antwerpen, 2004) (online publicatie, hoe citeren?) en Dierick, C. *Drie Brusselse beursbladen 1868-1877*. (Licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1966).

⁷⁰ Voor de vlotheid zullen we toch blijven gebruik maken van 'correspondenties'.

handgeschreven, maar op een typemachine getypt. Dit staat in schril contrast met de inkomende brieven. Deze zijn chaotisch bewaard. De brieven zelf zijn ook in verschillende maten, schrijfwijzen en indelingen opgemaakt. De meesten zijn met de hand geschreven. De handschriften verschillen ook veel van elkaar. Bovendien zijn het niet enkel brieven, maar ook heel wat doorgestuurde balansen enz. De inkomende brieven verwerken zou dus een arbeidsintensief proces geweest zijn dat onmogelijk was binnen de opzet van het onderzoek. Daardoor mist het onderzoek de helft van de inhoud van de briefwisselingen. In de gelezen correspondenties, 'vroeg' Charles de Haupt wel vaak naar informatie of stelde hij extra bijvragen over ontvangen informatie. Op zijn minst stond er in de brieven letterlijk: "bedankt voor de inlichtingen over ...". Dat zorgt ervoor dat we vaak op zijn minst op de hoogte zijn van het onderwerp waarover inlichtingen gevraagd werden. Dat is uiteraard slechts speculatie: zonder een goede analyse van de inkomende brieven blijft onze visie beperkt tot het kader van uitgaande brieven en kunnen we niet met zekerheid uitspraken doen over de inhoud van de inkomende brieven. Vanzelfsprekend geven de uitgaande brieven wel een volledige blik op de informatie die de Haupt zelf verspreidde (via brieven althans). Als laatste zal het later duidelijk worden dat voor de theoretische toetsing geen diepgaande kennis nodig is van de precieze overgedragen informatie. Vooral de context, het netwerk en drijfveer voor het uitwisselen staat centraal.

Een laatste beperking is het aantal uitgaande brieven. Tussen 1 februari 1897 en 10 april 1913 typte Charles de Haupt ongeveer 26 boeken vol met copie-lettres. Aangezien elk boek 500 pagina's telt, gaat het over ongeveer 13000 brieven. Hoewel sommige brieven meerdere pagina's in beslag nemen, tellen de meeste brieven maar één pagina. Daarnaast schreef de Haupt soms twee brieven op één pagina. Het gaat dus over ongeveer 13000 brieven. Deze hoeveelheid kon niet verwerkt worden binnen de opzet van dit onderzoek. Meer tijd spenderen aan meer brieven betrekken zou minder tijd betekenen voor een kwalitatieve analyse. Daarom is de 'brievenpopulatie' beperkt tot de eerste 150 pagina's van elk boek.⁷¹ In de uiteindelijke analyse zit dus ongeveer $3/10^e$ (in totaal 3814) van alle uitgaande brieven. Deze steekproef is willekeurig, aangezien de boeken elkaar chronologisch gewoon opvolgen. De brieven beslaan alle maanden en periodes. Tijdens sommige periodes was er een intensievere briefcorrespondentie. In de kwantitatieve analyse van de brieven is het gebruik van een steekproef niet problematisch. De steekproef is groot genoeg en willekeurig. Naast een kwantitatieve analyse is er ook een kwalitatieve analyse van verschillende correspondenties. Dat houdt in dat de correspondenties met interessante personen en/of bedrijven intensiever gelezen werd en bijgehouden werd over wat er gecommuniceerd werd. Bij deze kwalitatieve analyse is de beperktheid van de steekproef problematischer, aangezien op deze manier de communicatie tussen verschillende personen heel gefragmenteerd is en potentieel belangrijke brieven niet in de steekproef vallen. Het is echter niet zo dat er heel veel samenhang is tussen alle brieven. Meeste 'onderwerpen' gaan slechts enkele brieven ver, aangezien over de meeste zaken niet veel overlegd moest worden. Het bezwaar weegt dus niet genoeg door. Toch was één specifieke correspondentie te belangrijk om er slechts een beperkt deel van te behandelen. Dit is de interne correspondentie tussen de Haupt en zijn medewerkers, waar wel alle brieven verwerkt zijn.

⁷¹ Het gaat wel degelijk over de eerste 150 pagina's en niet over de eerste 150 brieven. Het precieze aantal verwerkte brieven per boek hangt dus af van de lengte van de brieven.

Figuur 1: de tijdspanne van de steekproef⁷²

Boeknr.	Start	Einde	Boeknr.	Start	Einde	Boeknr.	Start	Einde
232	1-2-1897	5-3-1897	242	4-11-1901	7-1-1902	251	22-2-1907	10-4-1907
233	18-6-1897	1-8-1897	243	22-3-1902	5-6-1902	252	18-10-1907	23-1-1908
234	10-11-1897	8-1-1898	244	6-11-1902	19-1-1903	253	21-9-1908	15-2-1909
235	28-4-1898	8-7-1898	245	10-7-1903	11-11-1903	254	18-8-1909	4-11-1909
236	14-11-1898	29-12-1897	246	11-5-1904	8-7-1904	255	14-4-1910	27-7-1910
237	7-4-1899	6-6-1899	247	26-11-1904	2-2-1905	256	20-1-1911	24-4-1911
238	11-11-1899	12-1-1900	248	30-6-1905	13-9-1905	257	12-12-1911	21-2-1912
240 ⁷⁴	18-1-1901	15-2-1901	249	1-2-1906	20-3-1906	258	18-7-1912	10-10-1912
241	16-4-1901	14-5-1901	250	14-8-1906	25-10-1906			

Concluderend zijn er drie grote beperkingen: de focus op brieven, het niet betrekken van inkomende brieven en het gebruik van een steekproef. Desalniettemin is het een heel leerrijke bron en een goede basis om een waarheidsgetrouwe reconstructie van het informatiesysteem van de Haupt op te maken.

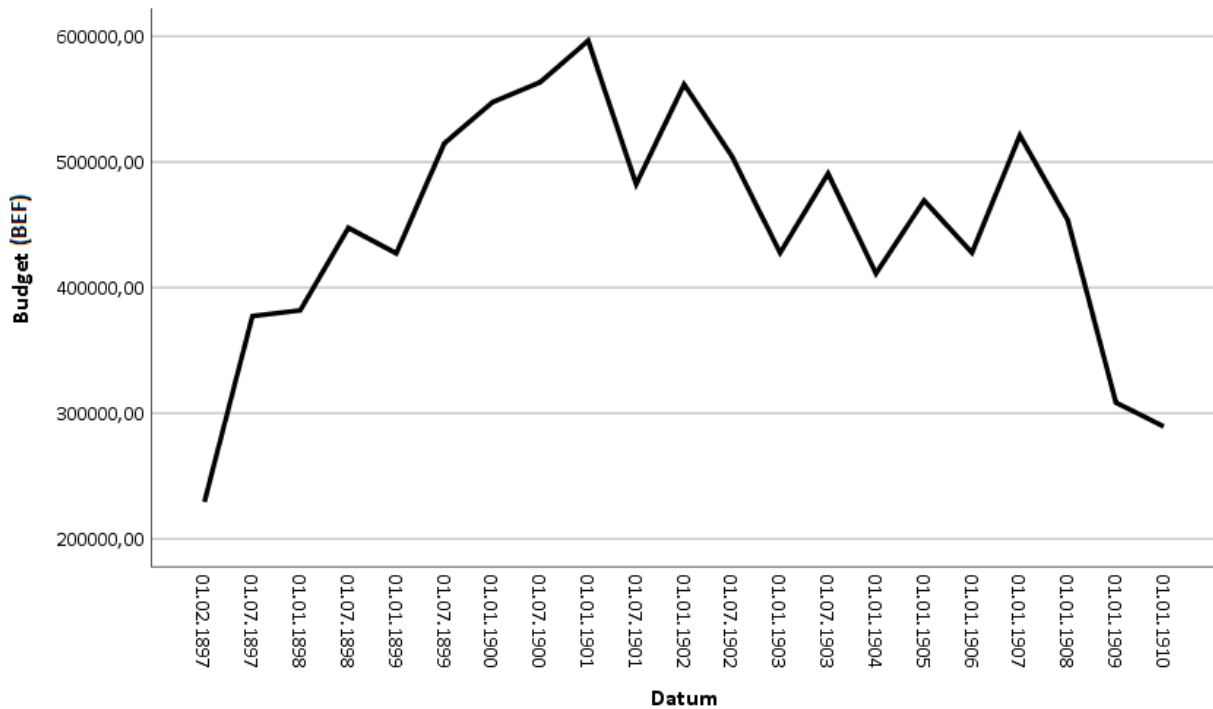
5. EEN FINANCIËLE DOORLICHTING VAN DE ONDERNEMING

Het laatste hoofdstuk alvorens we beginnen aan de reconstructie van het informatiesysteem draait rond het financiële plaatje van het bedrijf van de Haupt. Het is belangrijk om een goed beeld te krijgen van de grootte van de bedragen die langs de Haupt passeerden, wanneer het bedrijf het goed en slecht deed en welke (financiële) handelingen de Haupt stelde. Dit wordt mogelijk via de relatief goed bewaarde boekhouding van de Haupt.⁷³ Daardoor zijn we in staat om een algemeen beeld te schetsen van de belangrijkste (financiële) ontwikkelingen van zijn bedrijf. We beginnen met een schets van de ontwikkelingen van het beschikbare budget.

⁷² De originele nummering van het archief met betrekking tot de boeken bleef behouden.

⁷³ De Haupt, Charles. *Comptabilité Générale – Grands livres (1897-1914)*. Algemeen Rijksarchief 2 – depot Joseph Cuvelier, I 335, 1-7.

Figuur 2: Het beschikbare budget van Charles de Haupt (1897-1910).

Alvorens we overgaan tot een bespreking, eerst twee belangrijke opmerkingen. Ten eerste merkt de aandachtige lezer bij de data dat Charles de Haupt begon met een 6-maandelijke afrekening van zijn bedrijf. Op zowel 1 januari als 1 juli telde hij alle gemaakte transacties op en maakte hij een balans. Dit verandert vanaf 1904, waarna hij overschakelde op jaarlijkse balansen (telkens op 1 januari). Ten tweede is het belangrijk om deze getallen in perspectief te plaatsen. Het beschikbare budget van Charles de Haupt slingerde tussen het startbudget van 229448,74 BEF en zijn hoogtepunt van 596469,47 BEF op 1 januari 1901. Dat maakt meteen duidelijk dat de beurs geen plaats was voor een gewone arbeider. In deze periode lag het gemiddeld dagloon op 1,5 à 3 BEF, een peulenschil in vergelijking met het beschikbare budget van Charles de Haupt.⁷⁴

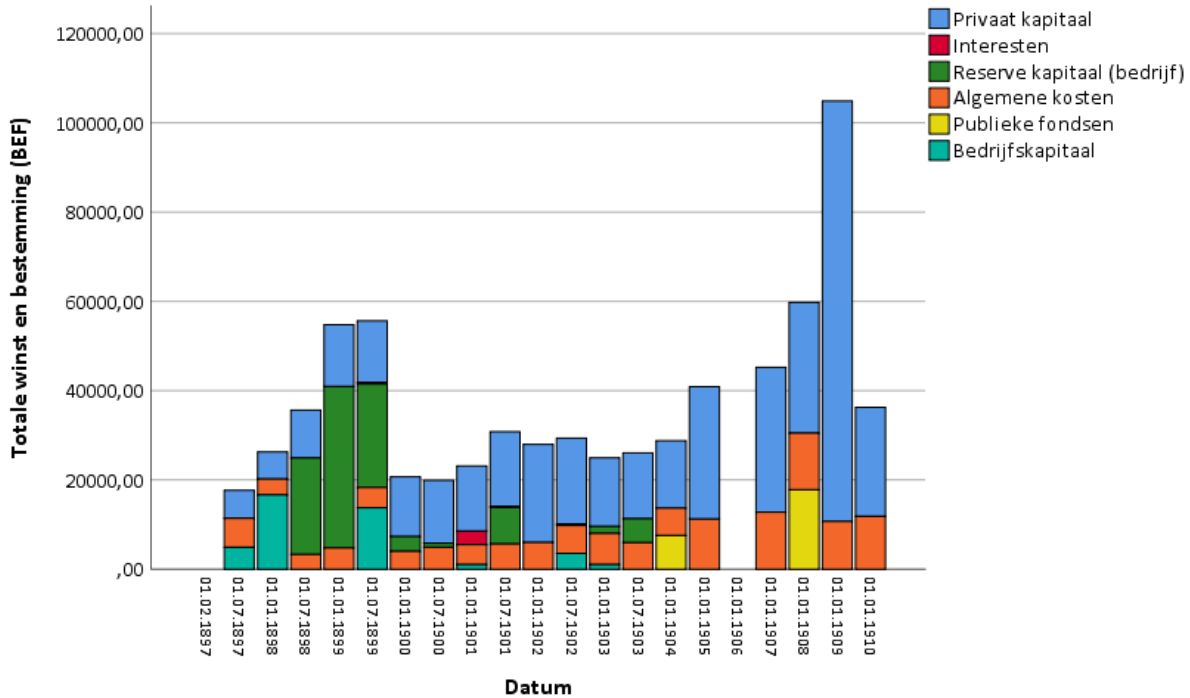
De beginjaren van Charles de Haupt waren heel erg succesvol voor zijn bedrijf. Zijn startbudget kreeg hij door zijn deel van de samenwerking met Joseph Brunner te innen. Uit dit vorig project haalde hij 209296,95 BEF aan publieke obligaties en 20151,79 BEF aan overig kapitaal. Daarna kwam in vier jaar tijd een fenomenale stijging van zijn budget, een stijging van 159,96%. Dit kwam voornamelijk door een grote stijging van zijn klantenbestand, dat hem geld verschafte om mee te speculeren. Meer personen en organisaties werden in deze periode ook geïnteresseerd in de beurs: In de periode 1896-1906 steeg het kapitaal op de beurs van 6,12 miljard BEF naar 10,86 miljard BEF.⁷⁵ Zijn hoogtepunt werd bereikt op 1 januari 1901. Daarna zien we een grillig, maar duidelijk afnemend beschikbaar budget. Zoals we later zullen zien, gaat dit gepaard met een grotere afwezigheid van Charles de Haupt in Brussel en zijn onderneming. Het is dus mogelijk dat het beschikbaar budget daalde door een desinteresse van de Haupt. Het beschikbaar budget kan ook dalen omdat er geld vloeide uit het bedrijf, of omdat de Haupt de gemaakte winsten niet terug in het bedrijf pompte. Dit zullen we nu gedetailleerder bekijken.

⁷⁴ Scholliers, Peter, "Industrial wage differentials in 19th century Belgium," in *The Economic Development of Belgium Since 1870*, uitgegeven door Van der Wee en Blomme (Aldershot: Elgar, 1997): 405.

⁷⁵ Buelens, "De levenscyclus van de beurs in Brussel 1801-2000," 161.

Bij elke gemaakte balans berekende de Haupt een totale winst voor de behandelde periode. Hij maakte daarna telkens een opsomming naar waar deze winsten zouden vloeien. Deze resultaten staan hieronder afgebeeld. Een gapend gat in deze representatie is 1 januari 1906: Bij deze afrekening maakte hij uitzonderlijk geen opsomming van de winsten.

Figuur 3: De totale winsten en zijn bestedingsplaatsen van Charles de Haupt (1897-1910).

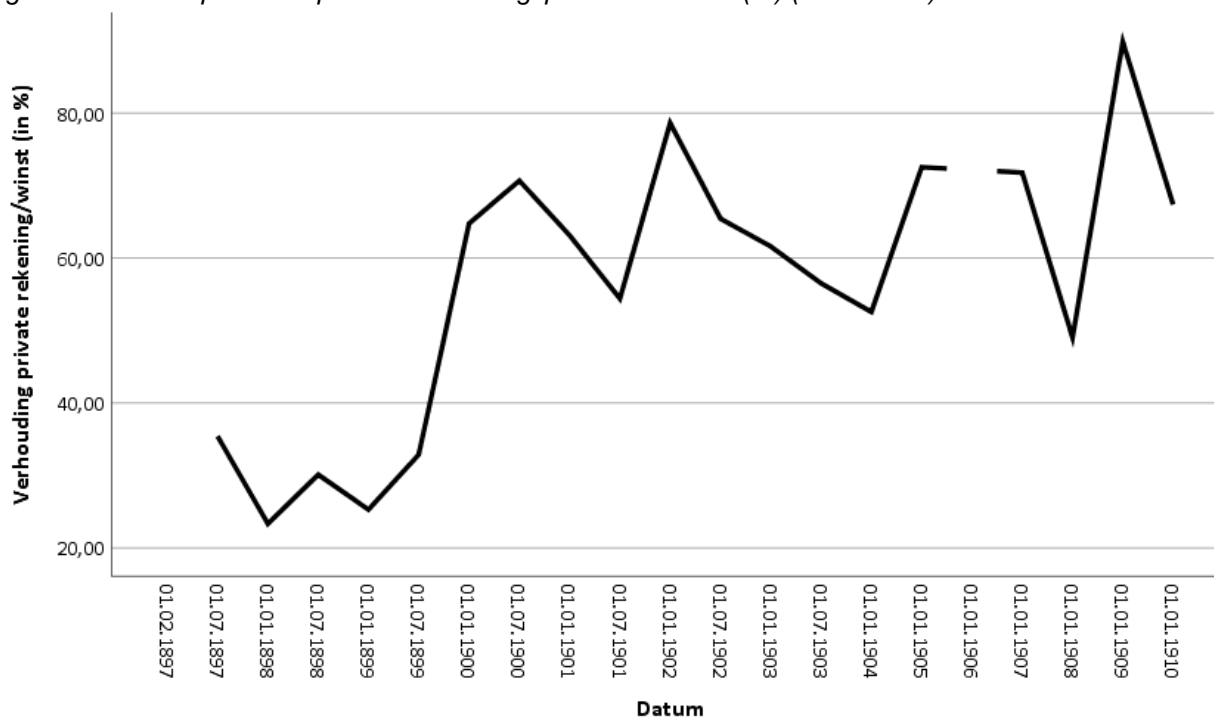
De eerste jaren van Charles de Haupt als zelfstandig beursagent waren erg lucratief. De winsten stegen van 17656,13 BEF op 1 juli 1897 naar 41857,31 BEF twee jaar later. Deze winsten werden voornamelijk geïnvesteerd in het bedrijf: het grootste deel werd ofwel gespendeerd aan algemene kosten, ofwel vloede het naar het bedrijf (voornamelijk eerst naar het direct beschikbare kapitaal, vanaf 1 juli 1898 voornamelijk naar het reserve kapitaal van de onderneming). Slechts een beperkt deel gebruikte Charles de Haupt om zichzelf uit te keren ('Privaat kapitaal'). Tussen 1 juli 1899 en 1 januari 1900 zakte de winst echter abrupt terug naar 20688,68 BEF. Hiervoor werd zowel in de literatuur als in de boekhouding geen duidelijke reden gevonden.⁷⁶ In de jaren daarna, tot 1 januari 1904, blijft vervolgens de winst tussen de 20000 en 30000 BEF. We merken vooral dat in deze periode de voornaamste bestedingsplaats de eigen rekening wordt. Er vloeien nog amper winsten terug naar het bedrijf en er wordt ook niet meer gespaard voor de onderneming. Vanaf 1 januari 1905 lijkt de winst terug snel te stijgen. Dit is niet het geval. We moeten er namelijk rekening mee houden dat vanaf 1 januari 1905 de winst een heel jaar beslaat en geen zes maanden meer.⁷⁷ Om met deze verandering rekening te houden, zouden we de winst vanaf 1905 kunnen delen door twee (ervan uitgaande dat er qua winsten geen verschil was tussen voor- en najaar). Dan zouden we merken dat de winsten juist dalen tussen 1904 en 1905. Daarna kwam een geleidelijke stijging tot 1 januari 1908. In het jaar 1908 (de balans van dat jaar werd gemaakt op 1 januari 1909) werd plots een grote winst geboekt van 104874,37 BEF. Zelfs gedeeld door twee blijft dit een relatief grote winst. Dit was vooral het

⁷⁶ Er was een financiële crisis in 1900 (zoals in vorig hoofdstuk beschreven), maar dat klopt chronologisch niet (de winsten zakten in 1899). Verder waren vooral Russische investeringen het slachtoffer van deze crisis, waar de Haupt weinig belangen had. Ook boekhoudkundig is er geen opvallende verandering: alle inkomensposten zakten evenredig.

⁷⁷ Om de figuur zo dicht mogelijk bij de bron te houden, werd geopteerd om de figuur niet te manipuleren.

gevolg van een boekhoudkundige overschrijving van 84721,15 BEF van het bedrijfskapitaal naar de winsten, waarna deze bijna integraal (94192,17 BEF) naar de private rekening van Charles de Haupt ging. Dat versterkt het vermoeden dat de Haupt nog maar weinig levensvatbaarheid zag in het bedrijf of zijn interesse verloor. Het blijft echter raden naar zijn beweegreden(en). Het is wel zeker dat de Haupt, na enkele jaren van succesvol ondernemen en herinvesteren, vooral zijn eigen kapitaal wou veilig stellen. In een laatste figuur berekenen we het aandeel van de winst dat naar zijn privaat kapitaal vloeide.

Figuur 4: Aandeel privaat kapitaal in bestedingsplaats van winst (%) (1897-1910).

Deze figuur bevestigt nogmaals ons vermoeden. Nadat de Haupt aanvankelijk slechts tussen de 20% en 40% van zijn winsten uitkeerde aan zichzelf, stijgt dit abrupt naar 64,76% in 1900. Daarna blijft de verhouding schommelen tussen 50% en 80%, met een uitzonderlijke piek van 89,81% op 1 januari 1909.

Nu de meest belangrijke facetten van de historische context van het archief, de beurs, de internationalisering, de Haupt en het financiële plaatje van zijn onderneming toegelicht zijn, wordt het tijd om ons te richten op de reconstructie van zijn informatiesysteem.

6. HET INFORMATIESYSTEEM VAN CHARLES DE HAUPT

Alvorens we kunnen beginnen aan een theoretische behandeling van het informatiesysteem van Charles de Haupt, moeten we eerst dat informatiesysteem reconstrueren. Dat is het doel van dit hoofdstuk. Via bronnenonderzoek trachten we een beschrijving te geven van de informatievergaringen, verwerkingen en verspreidingen van Charles de Haupt. Hoe komt hij aan zijn informatie? Via welke media en personen? Aan wie gaf hij deze informatie door en op welke manier? Wat voor soort personen waren onderdeel van zijn informatiesysteem? Had iedereen een eigen rol of kunnen er duidelijke indelingen gemaakt worden? Maakte hij een onderscheid tussen relevante en niet relevante informatie? Zo ja, wat vond hij relevant en wat minder relevant? Zijn er belangrijkere en minder belangrijke vormen van informatiewinning? In wat volgt zullen we eerst de mogelijkheden en beperkingen van de gebruikte bronnen bespreken. Daarna volgt

een kwantitatieve bespreking op basis van een database. In deze database zijn alle oppervlakkige gegevens (naam, datum, bestemming...) van de brieven verwerkt. Met behulp van een kaart proberen we het netwerk van de correspondenties van de Haupt beter te visualiseren. Verder bespreken we enkele correspondenties kwalitatief. Welke briefwisselingen zijn interessant om te lezen en welke niet? Wat werd er allemaal besproken in de interessante brieven? De kwalitatieve analyse houdt een grondige lezing in van de geselecteerde correspondenties en over welke zaken zij schreven. Uit dit kwalitatief onderzoek kunnen we als laatste ook de vermeldingen van andere informatiebronnen (zoals telegrammen, gesprekken, kranten...) halen.

6.1. TYPOLOGIE VAN DE BRIEFCORRESPONDENTIE

Voor het onderzoek naar het informatiesysteem van de Haupt was een ruwe typologie van de verschillende briefwisselingen nodig. Deze vallen uit in drie soorten correspondenten: leden van het liquiditeitsnetwerk, leden van het informatienetwerk en de interne briefwisseling. De interne correspondentie valt het meest duidelijk te onderscheiden van de rest, aangezien deze brieven gericht zijn aan Charles de Haupt zelf. Hij ging als zelfstandig wisselagent vaak weg uit Brussel, voornamelijk naar Wenen. In dat geval nam een plaatsvervanger (vaak meneer De Sagher) zijn zaken in Brussel over. De plaatsvervanger stuurde doorheen deze periodes wel quasi dagelijkse updates over het reilen en zeilen van het bedrijf, bepaalde personen, de beurs van Brussel, de internationale markt enz. Deze brieven kunnen we beschouwen als samenvattingen van de belangrijkste transacties en vergaringen, verwerkingen en verspreidingen van informatie. De plaatsvervanger was namelijk verplicht om een samenvatting te maken van al het relevante in één brief. In deze brieven worden vaak artikels geciteerd, gesprekken samengevat enz. Het is een belangrijke bron: het geeft ons inzicht in welke inlichtingen als de meest waardevolle werden beschouwd, van wie deze afkomstig waren en op welke manier ze gecommuniceerd werden. Daarom was het belangrijk om deze correspondentie helemaal te lezen en buiten de steekproef te treden. In de steekproef zaten 147 interne brieven, maar ook de interne brieven die buiten de steekproef vielen (341 brieven), werden gelezen. In totaal waren dit dus 488 brieven. Een kwalitatieve analyse van deze correspondentie wordt verder in dit hoofdstuk beschreven.

Het onderscheid tussen het liquiditeitsnetwerk en informatienetwerk is moeilijker te maken. Deze concepten werden gehanteerd door Morrison en Wilhelm om de aard en 'taak' van investeringsbanken te onderzoeken.⁷⁸ Aangezien het volgens Morrison en Wilhelm onmogelijk is om een goed functionerende markt te ontwerpen voor informatie over markten, vervangt de investeringsbank deze prijsmechanismen. De investeringsbank wordt de tussenpersoon tussen producenten en consumenten van informatie. Deze consumenten 'betalen' de producent in de vorm van investeringen. De producenten vormen het informatienetwerk, de consumenten het liquiditeitsnetwerk. Reputatie en vertrouwen zijn vanzelfsprekend heel belangrijk in deze dynamiek. Deze conceptuele opdeling lijkt ons ook bruikbaar voor een typologie van de brieven. Charles de Haupt is namelijk ook een tussenpersoon tussen zijn informatie- en liquiditeitsnetwerk. Sommige correspondenten krijgen voornamelijk informatie van de Haupt. Zij 'belonen' hem (en daarmee ook de personen van wie de Haupt de informatie kreeg) met investeringen en dus inkomsten (via commissies). In de correspondentie naar het liquiditeitsnetwerk is het duidelijk dat Charles de Haupt slechts acties uitvoert (aandelen of obligaties kopen en verkopen, dividenden innen en doorsturen...) en informatie doorgeeft aan hen. De Haupt begeleidt hen in het investeren en voert uit wat zij wensen. Duidelijke voorbeelden hiervan zijn baron Goffinet, baron della Faille, D. De Haene en Irma Rooryck. Bij het informatienetwerk is het duidelijk dat zij de Haupt vaak inlichten. Het zijn de personen waar de Haupt informatie vraagt, advies vraagt, vraagt om aandelen of obligaties te verkopen en te kopen... Duidelijke voorbeelden zijn H.J. Van Ogtrop & Zoon (Amsterdam), Vivian, Gray & Co (Londen) en Hermann

⁷⁸ Morrison, A. en J.W. Wilhelm, *Investment banking : institutions, politics and law* (Oxford: Oxford University Press, 2007): 71.

Meyer & Co (Londen). Dat betekent niet dat de Haupt louter 'klant' is bij hen. Er kan sprake zijn van wederkerigheid. Om een bepaalde correspondent in te delen is een kwantitatieve benadering niet voldoende, hoewel het informatienetwerk vooral bestaat uit 'organisaties' (en geen personen). Om ze te kunnen indelen is een kwalitatieve analyse nodig, omdat een kwantitatieve benadering geen inkijk geeft in de aard van de relatie tussen de Haupt en zijn correspondent. Als laatste is het belangrijk dat er geen strak onderscheid gemaakt wordt tussen beide netwerken. Verschillende personen of organisaties kunnen deel zijn van beide netwerken tegelijk.

In het eerste, beschrijvende deel van ons onderzoek zullen we zowel een kwantitatieve als een kwalitatieve analyse uitvoeren. Voor de kwantitatieve analyse gebruiken we alle brieven: de typologie is in deze delen niet zo relevant. In het kwalitatieve gedeelte zullen we ons echter vooral richten tot het informatienetwerk en de interne briefwisseling. De correspondenten van het liquiditeitsnetwerk zijn minder belangrijk in deze analyse, omdat de Haupt vaak telkens dezelfde informatie verspreidde naar alle actoren in dit netwerk. Interessanter is om te kijken van welke verschillende kanalen de Haupt zijn informatie *krijgt*. De opmerkelijke lezer zal hier een tegenstrijdigheid merken: enerzijds is een kwalitatieve analyse nodig om de correspondenten in te kunnen delen, anderzijds voeren we enkel een kwalitatieve analyse uit op diegenen die reeds ingedeeld zijn als leden van het informatienetwerk. Tijdens de kwantitatieve verwerking van de brieven werd echter telkens snel de inhoud van de brief gelezen (een 'korte' kwalitatieve analyse). Zo was het mogelijk om een ruwe indeling te maken.

6.2. KWANTITATIEVE BENADERING

6.2.1. ENKELE PARAMETERS

In dit hoofdstuk worden de resultaten van enkele parameters besproken, zodat we een overzicht krijgen van enkele kenmerken van het informatiesysteem van de Haupt, met wie hij voornamelijk correspondeerde enz. We beginnen met een tabel waar de brievenpopulatie is ingedeeld volgens geslacht en aard.

Figuur 5: Indeling brievenpopulatie volgens aard en geslacht (n=3473)

Geslacht en aard	Aandeel in brievenpopulatie (in %)
Vrouw	10
Man	45
Organisatie	45

In figuur twee zijn twee parameters verwerkt. De eerste parameter is het onderscheid tussen brieven die gericht zijn naar personen tegenover brieven die werden gestuurd naar organisaties (bijvoorbeeld de bank Société Générale of andere bedrijven van wisselagenten zoals J.G. Bone & Sons of H.J. Van Ogtrop & Zoon...). De indeling werd gemaakt op basis van de naam van de geadresseerde, waaruit duidelijk bleek of de brief al dan niet gericht was naar een bedrijf, overheidsinstantie, bank... 45% van de brieven werd gestuurd naar een instelling en de overige 55% naar personen. Hieronder zal duidelijker worden wie deze personen en organisaties precies waren. De tweede variabele is het geslacht. Als het om een persoon ging, werd het geslacht in de brief altijd duidelijk gemaakt in de aanspreking. 10% van de brieven waren voor vrouwen bedoeld, 45% voor mannen. We kunnen op basis van de brieven geen uitspraak doen over het geslacht van de mensen in de organisaties. Het is alvast duidelijk dat de financiële wereld tussen 1897 en 1912 een overwegend mannelijke wereld was. Verder is het ook zo dat de vrouwen in deze brievenpopulatie overwegend 'slechts' klanten waren. Dat betekent dat de professionele wereld van bankiers en wisselagenten nog meer gedomineerd werd door mannen. In totaal werden 348 brieven naar vrouwen gestuurd. 138 van deze brieven waren geadresseerd aan Berthe Vanderstraete, een klant uit

Veurne. Verder werden 73 van deze brieven verstuurd naar Irma Rooryck, een klant uit Hoogstade, deelgemeente van Alveringem. Als laatste werden 27 brieven ook verstuurd naar mevrouw de Smedt de Borman, een klant uit Fortem, deelgemeente van Alveringem. Dit zijn alle drie plaatsen in de Westhoek in West-Vlaanderen, waar ook de echtgenote van Charles de Haupt vandaan kwam. De rest van de vrouwelijke correspondenten waren ook klanten, zoals Eudore Pirmez (Brussel), Mevrouw Storms (Brussel) en Agathe Morand (Saint-Étienne, Frankrijk).

De volgende variabele is het beroep. Dit staat enkel vermeld in uitzonderlijke gevallen. Het beroep werd bijvoorbeeld vermeld wanneer het een zekere prestige met zich meebracht. Zo is de aanspreking in alle brieven gericht aan D. De Haene, burgemeester van Veurne, telkens “Monsieur le bourgemestre” en worden dokters ook telkens aangesproken met “Monsieur le docteur”. Het beroep werd vooral vernoemd als Charles de Haupt de persoon aanschreef omwille van zijn beroep. Zo worden advocaten, sommige wisselagenten, notarissen, bankiers... vaak vernoemd met beroep. Dit gebeurde niet vaak. Slechts in 202 van de 3473 brieven werd het beroep van de geadresseerde vermeld. De vermelding van beroep weerspiegelt zich vaak in de aanspreking in de brief, waardoor de variabelen ‘beroep’ en ‘aanspreking’ vaak op hetzelfde neerkomen. Toch zijn er uitzonderingen, bijvoorbeeld wanneer hij een brief stuurt naar mensen met een persoonlijker band (dan is zijn aanspreking vaak “mon cher...” of “mon cher cousin”).

De laatste hier besproken variabele is de naam. Hieronder staan de meest voorkomende namen, zodat duidelijk wordt naar wie zijn aandacht het meeste uitging.

Figuur 6: meest voorkomende geadresseerden (n=1335)

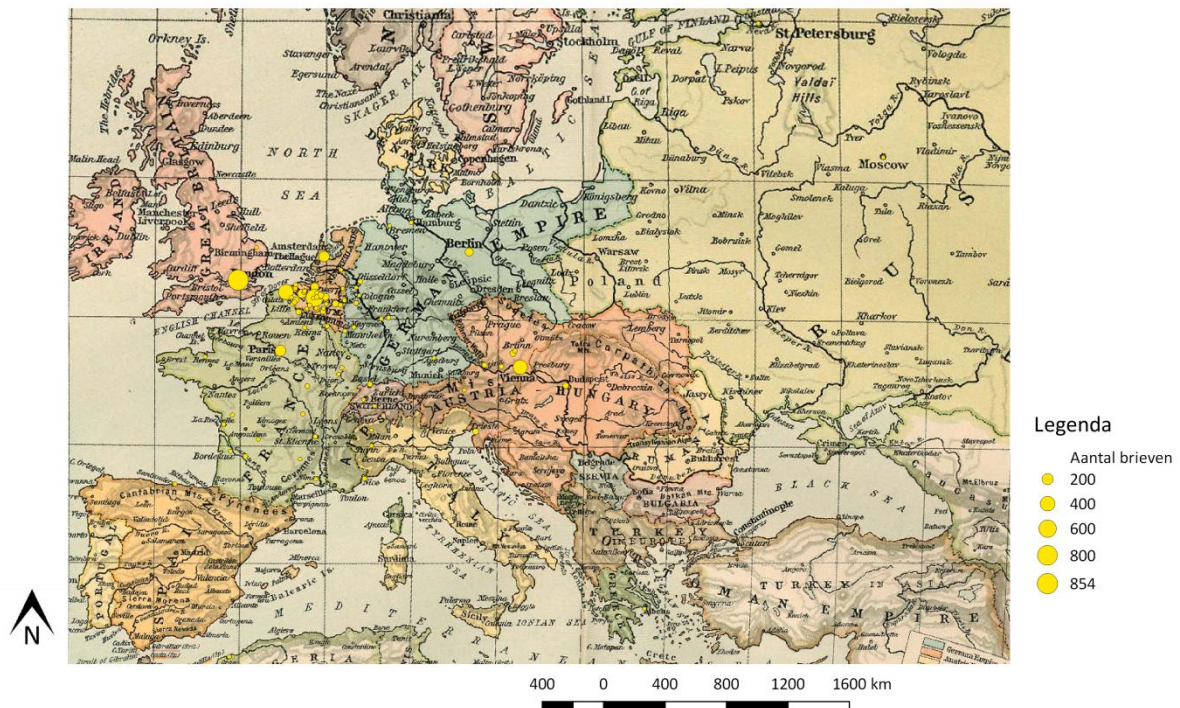
Naam	Aantal	Naam	Aantal
Vivian, Gray & Co	209	Hermann Meyer & Co	115
Spielmann, Ansbacher & Co	195	Baron Goffinet	112
Charles de Haupt	147	Baron della Faille	106
Berthe Vanderstraete	138	Wiener Lombard und Escompte Bank	97
H.J. Van Ogtrop & Zoon	121	Alphonse Vanderstraete	95

Dit zijn in totaal al 1335 brieven, ongeveer 38% van de gehele brievenpopulatie. Het meeste van deze correspondenten zijn onderdeel van het informatienetwerk van Charles de Haupt. Vivian, Gray & Co, Spielmann, Ansbacher & Co, Hermann Meyer & Co, H.J. Van Ogtrop & Zoon en de Wiener Lombard und Escompte Bank zijn ook actief op de financiële, Europese markt. Ze komen voornamelijk uit Londen. Dat is logisch, aangezien Londen het financiële centrum van de wereld was. Enkel Wiener, Lombard und Escompte Bank is afkomstig uit Wenen en H.J. Van Ogtrop & Zoon is een actor uit Amsterdam. Daarnaast zijn er enkele belangrijke kapitaalbezitters vertegenwoordigd: Baron Goffinet en della Faille (beiden uit Brussel) en Berthe en Alphonse Vanderstraete (beiden uit Veurne). Als laatste is er nog Charles de Haupt zelf. Deze brieven vertegenwoordigen de interne correspondentie die in de steekproef (eerste 150 pagina's van elk boek) vallen.

6.2.2. GEOGRAFISCH

Een volgende stap in de kwantitatieve behandeling van de brieven correspondentie van de Haupt is een indeling volgens plaats van bestemming. Deze analyse kan ons veel zeggen over de graad van internationalisering van de zaken van Charles de Haupt.

Brievennetwerk van Charles de Haupt (1897-1912)

Figuur 7: Brievennetwerk van Charles de Haupt, visualisatie 1⁷⁹

Uit de kaart kunnen we afleiden dat het netwerk van de Haupt heel erg internationaal was. Hoewel een groot deel van zijn briefwisseling zich ophoopte rond België, is er een grote verscheidenheid aan bestemmingen in andere landen voor brieven van de Haupt. Vooral in Zuid-Duitsland, Frankrijk, Nederland en Oostenrijk-Hongarije had hij veel correspondenten. Er waren ook enkele verder gelegen bestemmingen, zoals Sint-Petersburg, Moskou, Athene, Oran (Algerije), Caïro (niet op de kaart), Alexandrië (niet op de kaart) en twee brieven werden gestuurd naar Francois Adam in Camrose, Canada (niet op de kaart).

Een internationale zakelijke briefwisseling impliceert ook dat de Haupt op verschillende Europese beurzen actief was. Tijdens het kwalitatief onderzoek zullen we dit nader bekijken. Voorlopig volstaat het om de internationale schaal van zijn briefwisseling (en dus zaken) te benadrukken. Dit valt makkelijk te verklaren aan het hoogtepunt van de globalisering in de laatste decennia voor Wereldoorlog I. Daarnaast heeft Charles de Haupt ook een internationaal karakter (geboren in Wenen, gewerkt in Amsterdam, zelfstandig wisselagent in Brussel), waardoor het niet verwondert dat hij heel internationaal gericht was. Zijn achtergrond kan ook verklaren waarom hij nog steeds zoveel zakelijke contacten had met Oostenrijk-Hongarije, ook al werd dit land in de literatuur niet zoveel benadrukt met betrekking tot financiële markten. Merk ook op dat, hoewel de Haupt veel handelde in Amerikaanse, Mexicaanse, Russische, Congolese en Zuid-Afrikaanse aandelen (zie hoofdstuk 6.3.), hij nooit (of amper) een briefwisseling onderhield met een instantie/persoon ter plaatse. De financiële zaken werden allemaal in Europa geregeld.

⁷⁹ De gebruikte kaart: Shepherd, William R. *The Historical Atlas* (New York: Henry Holt and Co, 1911) OCLC: 3561632. Kaart opgesteld met QGIS 2.18.17.

Daarnaast merken we op dat Londen, Parijs, Oostenrijk, Berlijn en Amsterdam meteen in het oog springen. Verder is er een ophoping van bestemmingsplaatsen rond België aanwezig. De stad waar de meeste brieven naar werden gestuurd, was Londen. de Haupt zond er 854. Dit is geen verrassing, aangezien Londen het financiële centrum van de wereld was. Hieronder staat duidelijker wie precies de geadresseerden waren in Londen.

Figuur 8: Meest voorkomende geadresseerden in Londen (n=854)

Londen	Aantal	Londen	Aantal
Vivian, Gray & Co	209	Crews, Lichtenstadt & Co	36
Spielmann, Ansbacher & Co	195	Blake, Boissevain & Co	34
Hermann Meyer & Co	115	J. Pollak & Cie	23
A. Spielmann & Co	60	Japhet	14
Beith & Kohn	56	Overig	74
J.G. Bone & Sons	38	Totaal	854

De meeste correspondenten in Londen waren andere professionele financiële actoren waarmee de Haupt een intens contact onderhield. Zij stonden in voor de belangen/acties van de Haupt in Londen. De geadresseerden van de overige grote, Europese steden staan hieronder korter uitgelicht.

Figuur 9: Meest voorkomende geadresseerden in Brussel, Wenen, Amsterdam, Parijs en Berlijn (n= 1423)

Brussel	Aantal	Wenen	Aantal
Baron Goffinet	112	de Haupt	114
Rosenthal	39	Wiener Lombard und Escompte Bank	97
d'Arripe	39	Weissenberger, Frid & Co	65
Commission de la Bourse	39	Jaques Weiss	52
Van der Merschen	33	Union-Bank	18
Overig	337	Overig	40
Totaal	599	Totaal	386
Amsterdam	Aantal	Parijs	Aantal
H.J. Van Ogtrop & Zoon	121	Henry Higgins & Cie	21
Adolphe Boissevain & Co	26	Maurice Gallet & Co	19
Kasvereniging	7	F. Quantin & Co	19
Goseling	5	Keilig	16
Boissevain	5	Etienne Müller & Co	13
Overig	4	Overig	104
Totaal	168	Totaal	192
Berlijn	Aantal		
Bank für Handel und Industrie	37		
Albert Schwass & Co	16		
Von der Heydt & Co	11		
Violet	3		
Veit, Selbergh & Co	2		
Overig	9		
Totaal	78		

Deze zes grote steden samen tellen al voor 2277 van de 3473 brieven, ongeveer 65,6%. Het eerste wat opvalt, is dat veel van deze correspondenten professionele financiële actoren zijn. Voorbeelden zijn H.J. Van Ogtrop & Zoon, Bank für Handel und Industrie, Albert Schwass & Co, Von der Heydt & Co, Henry Higgins & Cie, Weissenberger, Frid & Co... Ze lijken vooral deel uit te maken van het informatienetwerk. Echter, zoals eerder vermeld, is het onmogelijk om op basis van een kwantitatieve benadering de

correspondenten in te delen. Voorlopig kan die bewering dus nog niet geverifieerd worden. Dat zal pas in het volgende deel kunnen gebeuren. Belangrijke uitzonderingen zijn de voornaamste correspondenten van de Haupt in Brussel. Goffinet, Rosenthal, d'Arripe en Van der Merschen zijn onderdeel van het liquiditeitsnetwerk. Daarnaast is de beurscommissie (39 brieven) geen zakenpartner, maar een regulerend orgaan. Dat doet vermoeden dat de Haupt weinig nood had aan een informatienetwerk (onderhouden via brieven) in zijn eigen stad, aangezien hij daar zelf al zijn zaken kon doen en informatie kon inwinnen, of de contacten mondeling onderhouden. Daarnaast woonde zijn liquiditeitsnetwerk voornamelijk in België. Verder is de Haupt zelf de voornaamste correspondent in Wenen. Dit is zijn interne briefwisseling die toekwam in Wenen (veel van de interne correspondentie werd ook verstuurd naar Rietz). Als laatste merken we op dat Brussel in dit netwerk hoogstwaarschijnlijk ondergewaardeerd is. Waarschijnlijk onderhield de Haupt veel van zijn contacten in Brussel mondeling.

Afsluitend staat hieronder dezelfde visualisatie als in figuur 5, maar deze keer met een focus op West-Europa.

Brievennetwerk van Charles de Haupt (1897-1912)

Figuur 10: Brievennetwerk van Charles de Haupt, visualisatie 2

In deze visualisatie valt één vreemde eend in de bijt op. In de Westhoek van Vlaanderen (in West-Vlaanderen) bevindt er zich namelijk een grote concentratie van gezonden brieven, zowel in één grotere bol als in kleinere bollen in de omtrek. De grote bol is Veurne en de kleinere bollen rondom Veurne zijn Fortem, Diksmuide, De Panne, Hoogstade en Koksijde. In totaal werden 571 brieven verstuurd naar deze streek, bijna evenveel als er naar Brussel werden gestuurd. Hieronder een overzicht van de belangrijkste correspondenten uit deze streek.

Figuur 11: Meest voorkomende geadresseerden in Veurne, Diksmuide, De Panne, Hoogstade, Koksijde en Fortem (n=571)

Westhoek	Aantal	Westhoek	Aantal
Berthe Vanderstraete	138	De Smedt de Borman	28
Alphonse Vanderstraete	95	D. De Haene	22
P. Ollevier	85	J. Vandenabeele	10
Irma Rooryck	71	Leopold Bieswal	7
Hillaire Joye	41	Overig	44
d'Arripe	30	Totaal	571

Het valt op dat alle voornaamste correspondenten uit deze streek geldschieters zijn. Verder staat ook d'Arripe hier in de lijst, net als in Brussel. d'Arripe was vanaf 1911 de eerste burgemeester van De Panne. Vanaf 1910 werden al zijn brieven dus naar De Panne verstuurd.⁸⁰

Waarschijnlijk zal Camille Bernier d'Hongerswal, de vrouw van Charles de Haupt, hier een invloed op gehad hebben. Zij is afkomstig uit Veurne. Het zou niet onwaarschijnlijk geweest zijn dat de Haupt door het huwelijk toegang kreeg tot een grote groep (potentiële) klanten. Verder stuurde de Haupt ook in zijn correspondentie naar P. Ollevier en Hillaire Joye telkens 'mon cher cousin', hetgeen impliceert dat zij familie waren, mogelijks aangetrouwde familie via zijn vrouw. Er werden daarnaast ook zes brieven verstuurd naar de familie Bernier d'Hongerswal. Dit waren wel degelijk zakelijke brieven.

Uit de afgelopen kwantitatieve analyses hebben we een eerste zicht gekregen op de brievencorrespondentie van Charles de Haupt. Dit is van elementair belang om zijn informatie-uitwisseling beter te kunnen kaderen. Belangrijke conclusies die we nemen uit deze benadering is dat het netwerk van de Haupt erg internationaal was, maar voornamelijk binnen Europa bleef. Dat valt zowel te verklaren aan de context van financiële globalisatie als aan het internationale karakter van de Haupt. Verder was zijn binnenlandse correspondentie (voornamelijk Brussel en Veurne) vooral gericht op particulieren, vaak de kapitaalbezitters. Dit was zijn liquiditeitsnetwerk. Dat hij zoveel investeerders in Veurne en omstreken had, kwam waarschijnlijk door het netwerk van zijn vrouw. De briefwisseling met de andere grote Europese steden daarentegen was veel meer gericht op andere, professionele, financiële actoren. Dit was zijn informatienetwerk. Als laatste was het netwerk van de Haupt voornamelijk mannelijk. We hebben nu een goede basis om ons te wagen aan een kwalitatieve analyse.

6.3. KWALITATIEVE BENADERING

We kregen door de kwantitatieve beschrijving van de betrokken brieven reeds een goed beeld van de correspondentie van Charles de Haupt. Dit is echter niet voldoende. Om een vollediger beeld te krijgen van zijn informatiesysteem, is het noodzakelijk dat we de brieven gedetailleerder bekijken en zoeken naar precieze vormen van informatie-uitwisselingen. Wat houden die uitwisselingen precies in? Welke onderwerpen werden er aangesneden? Hoe zit de relatie tussen de Haupt en zijn correspondent precies? Wisselen ze zomaar informatie met elkaar uit? Met wie wel en wie niet? Zijn er verschillende soorten relaties?

Een deel van de correspondenties werd helemaal gelezen. Het was, binnen de opzet van het onderzoek, niet mogelijk om alle correspondenties door te nemen, aangezien dit een heel erg arbeidsintensief proces is. Een selectie was daarom noodzakelijk. Zoals reeds eerder vermeld, focussen we ons (volgens onze typologie) bij deze kwalitatieve analyse op de interne briefwisseling en de leden van het informatienetwerk.

⁸⁰ De Pannetheek, "De familie d'Arripe," *De Pannetheek*, geraadpleegd op 22.07.2019, http://www.depanetheek.be/personalia/de_familie_d%27Arripe.htm.

De interne briefwisseling lazen we volledig. In het informatienetwerk maakten we een selectie. Dit gebeurde niet met behulp van harde karakteristieken. Tijdens het ingeven van de brieven in de database werd een onderscheid gemaakt tussen interessante brieven (bijvoorbeeld een lange brief, een brief die niet slechts enkele aankopen of verkopen aangaf...) en oninteressante brieven. Correspondenten die veel 'interessante' brieven hadden, werden gelezen. Daarnaast werden de briefwisselingen van personen die veel genoemd werden in de interne correspondentie geselecteerd. Als laatste werden ook intensieve briefwisselingen (veel brieven) gelezen, omdat zij een belangrijk aandeel hebben in het brievennetwerk van de Haupt (en dus waarschijnlijk ook in zijn informatienetwerk). Hieronder staat een lijst met de geselecteerde correspondenties.

Figuur 12: correspondenties met een kwalitatieve analyse

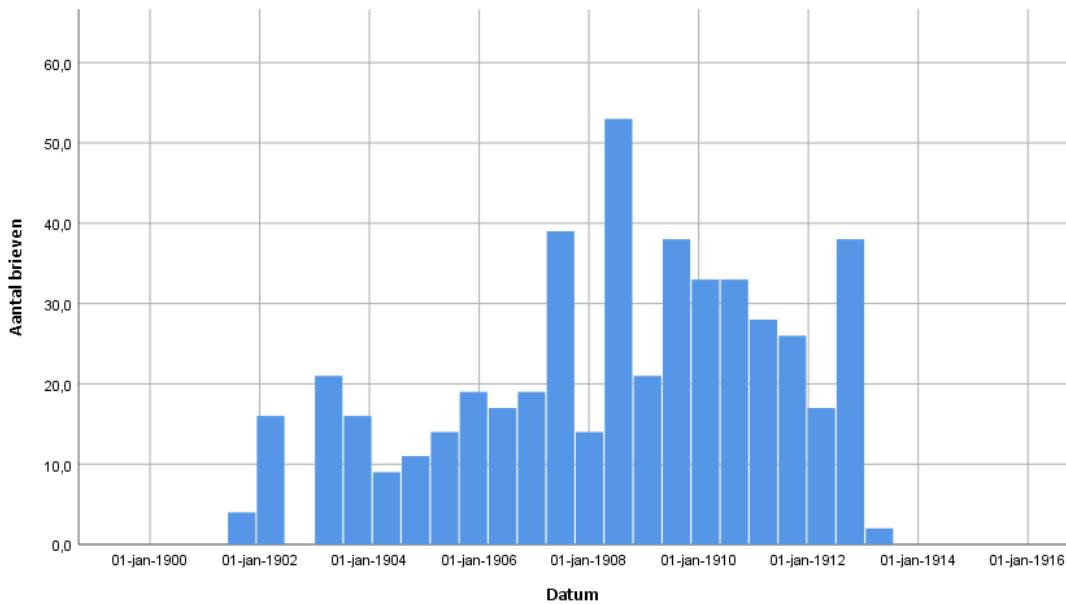
Naam	Aantal	Naam	Aantal
Charles de Haupt	488	Crews, Lichtenstadt & Co	36
Vivian, Gray & Co	209	Hermann Meyer & Co	115
H.J. Van Ogtrop & Co	121	J.G. Bone & Sons	38
A. Spielmann & Co	60	Spielmann, Ansbacher & Co	195
Beith & Kohn	56	Victor Pinto & Co	13
Blake, Boissevain & Co	34	Wacker, Schmidlin & Co	11
Jaques Weiss	53	Adolphe Boissevain & Co	26
Weissenberger, Frid & Co	65	J. Brunner & Cie	9
Albert Schwass & Co	16	Rignani	1
		Totaal	1546

Methodologisch gaat de kwalitatieve analyse als volgt: In de chaos van de onderwerpen die in de brieven aan bod kwamen, werden de verschillende thema's waarover werd geschreven gestructureerd. Dit maakte de inhoud van elke brief makkelijk indeelbaar. Als een bepaalde mededeling/zin niet duidelijk te plaatsen was in een thema, dan werd het genoteerd bij 'opmerkingen'. We beginnen met een beschrijving van de interne briefwisseling.

6.3.1. INTERNE BRIEFWISSELING

In totaal werden er 488 brieven naar de Haupt verstuurd. 50 van deze brieven waren wel onleesbaar. De brieven werden enkel verstuurd wanneer hij in het buitenland was en er dus nood was aan een plaatsvervanger. Zoals we al zagen, maakte hij lange reizen naar Wenen, zoals van 19 juni 1903 tot 1 februari 1904 en van 30 maart 1908 tot 1 juli 1912. Dit waren niet de enige periodes dat Charles de Haupt in het buitenland zat. Tussen 1904 en 1908 was hij ook vaak uit Brussel, zoals onderstaande figuur aantoont.

Figuur 13: chronologische verspreiding interne correspondentie (n=488).

De eerste brief naar de Haupt werd verstuurd op 2 december 1901, de laatste brief op 13 januari 1913. Dat betekent dat we geen interne brieven hebben tijdens de eerste vier jaar van onze analyse. Daarna is het grootste gat van 1 april 1902 tot 4 april 1903. Er zijn soms enkele maanden waar er geen correspondentie was. Dan kunnen we er vanuit gaan dat de Haupt terug in Brussel was. Het is wel zo dat de Haupt als zelfstandige wisselagent meer in het buitenland zat dan in zijn kantoor. Hieronder staat opgelijst waar hij dan voornamelijk zat.

Figuur 14: Bestemmingen interne correspondentie (n=488).

Bestemming	Aantal
Wenen	393
Retz	65
Leiben	18
Brussel	6
Amsterdam	3
Linz	2
Schattau	1
Totaal	488

De brieven werden naar Wenen gestuurd, maar ook naar andere Oostenrijkse steden zoals Retz, Leiben, Linz en Schattau (tegenwoordig in Tsjechië, maar op de grens tussen Tsjechië en Oostenrijk). Samen met de drie brieven verstuurd naar Amsterdam doet dit vermoeden dat de Haupt voornamelijk op reis ging uit private overwegingen en minder uit zakelijke drijfveren (anders zou hij ook naar grotere beurzen gaan als Londen of Parijs). Opvallend zijn de zes brieven die gestuurd werden naar Brussel.

De thema's die uit de interne briefwisseling duidelijk werden, zijn: koersen, bespreking van verschillende personen, financiële statussen en informatie-uitwisseling. Verder waren er ook enkele interessante zaken die moeilijker in te delen waren in één van bovengenoemde thema's.

A. Koersen

De plaatsvervanger van de Haupt vermeldde vaak, opeenvolgend, verschillende koersen aan hem. Dit deed hij in heel wat brieven: in 303 van de 438.⁸¹ Vaak werden ook meerdere koersen per brief opgenomen. In totaal werden 2271 koersen genoemd. De schrijver van de brief gaf de koersnoteringen heel erg droog: niet meer dan een simpele afkorting van de koers, waarna de waarde van de koers gegeven werd. Er werd (bijna) nooit extra informatie bij gegeven. Hij verdeelde ze dikwijls in volgens de verschillende beurzen waar de aandelen of obligaties gekocht konden worden, hoewel hij niet vaak verder ging dan Brussel en Londen. Heel frequent werd ook 'Parisienne' genoemd, waarvan vermoed wordt dat het een samenvattende koers voor de waarden van Parijs was. Hieronder staat een lijst van de meest genoemde koersen.

Figuur 15: Meest vermelde koersen in interne correspondentie (n=2271).

Koersen	Aantal	Koersen	Aantal
Katanga	196	Aumetz	92
Parisienne	157	Steyns	84
Haut Congo	145	Steel	76
Tanganyika	124	Ord. Chemin	71
Métro	120	Lot du Congo	66
Rhodesia Goldfields	106	Ateliers du Nord	63
Trust	100	Overig	774
Johannesburg	97	Totaal	2271

Opvallend is dat de communicatie van de Haupt zich voornamelijk richtte op Europa, terwijl uit de inhoud van zijn briefwisseling duidelijk wordt dat het geld dat voor hem beschikbaar was, werkelijk wereldwijd werd ingezet. Charles de Haupt investeerde namelijk veel in koloniale ondernemingen en gebieden. De meest genoemde koers is Katanga, waarmee de verschillende mijnen in die streek van Congo Vrijstaat (en na 1908 Belgisch-Congo) bedoeld werden. Andere Congolose waarden in deze lijst zijn Haut Congo en Lot du Congo. Congo was niet de enige kolonie waarin hij belegde. Johannesburg is de waarde waarmee hij naar Britse mijnen in Zuid-Afrika verwees. Ook Rhodesia Goldfields is een waarde van goudmijnen in Rhodesië, onder Brits bestuur. Dit zijn aandelen waar de Haupt mee speculeerde op de beurs van Londen. Daarnaast is er ook Tanganyika, een Afrikaanse gebied dat onderdeel was van Duits-Oost-Afrika. De Haupt investeerde ook in activiteiten op het Europese vasteland, zoals Aumetz (ijzermijnen in Noord-Frankrijk). Daarnaast kochte hij ook aandelen van Ord. Chemin, een spoorwegbouwer en van Ateliers du Nord, hetgeen verwijst naar 'société des Ateliers de construction du Nord de la France', een spoorwegbouwer uit Noord-Frankrijk. Als laatste is Métro een afkorting voor Métropolitaine, een verwijzing naar de gebieden van Frankrijk in Europa. Het wordt duidelijk dat de Haupt veel belegde in mijnen (waaronder ook Steyns) en spoorwegen.

In zijn interne briefwisseling werden 86 verschillende koersen besproken. Gezien het feit dat tussen 1875 en 1913 het aantal verhandelde waarden op de beurs van Brussel steeg van 400 naar 2200, betekent dit dat Charles de Haupt slechts in een heel klein deel van de beurs geïnteresseerd was. We houden dan zelf nog geen rekening met waarden die uit de beurs verdwenen en andere waarden die niet in Brussel genoteerd werden. Het is wel zo dat de Haupt meeging met de grote trends, zoals de koloniale waarden en de nieuwe 'zekere' sectoren (tramdiensten en buurtspoorwegen).

Als laatste is het belangrijk om te benadrukken dat dit een behandeling is van de vermeldingen naar koersen. Dit geeft slechts een beeld van waar de Haupt in geïnteresseerd was, van welke koersen hij op

⁸¹ Het totaal aantal besproken brieven hier is 438, aangezien van de 488 brieven gericht aan de Haupt 50 onleesbaar zijn.

de hoogte wou blijven. Het zegt ons niets over de effectieve investeringen van de Haupt, hoewel we natuurlijk kunnen stellen dat het waarschijnlijk is dat een interesse gepaard gaat met een investering. Een belangrijke nuance daarop is dat er waarschijnlijk over vaste investeringen en waarden minder gecommuniceerd werd. De nadruk zal liggen op nieuwe investeringsmogelijkheden. De communicatie over aandelen is dus waarschijnlijk geen perfecte weerspiegeling van de effectieve verdeling van zijn investeringen.

B. Bespreking correspondenten

In ongeveer de helft van de brieven, 204 van de 438, haalde de plaatsvervanger verschillende correspondenten aan. Er werd 343 keer een correspondent besproken. Eerst worden de meest besproken correspondenten opgesomd, daarna bekijken we de inhoud van deze besprekingen.

Figuur 16: Meest besproken personen in interne correspondentie (n=343).

Correspondenten	Aantal
Goffinet	30
Lombard und Escompte Bank	28
Société Générale	16
Brunner	15
Vanderstraete	15
della Faille	14
Baron	11
d'Arripe	11
Weissenberger, Frid & Co	11
Overig	192
Totaal	343

Het zal niet verbazen dat de meest genoemde correspondenten in de interne correspondentie tevens diegenen zijn die een intensieve briefwisseling hadden met de Haupt. Voorbeelden zijn baron Goffinet, de Lombard und Escompte Bank, Vanderstraete, d'Arripe, baron della Faille en Weissenberger, Frid & Co. Opvallend veel vernoemde correspondenten zijn de Société Générale (de belangrijkste Belgische bank) en Joseph Brunner (de zakenpartner van de Haupt, alvorens die zelfstandig werd).

Als correspondenten besproken werden, ging het vaak over praktische zaken. De plaatsvervanger schreef over personen die ziek of op reis waren. Er werd ook geschreven over het versturen en ontvangen van een rekening, balans of andere documenten. Voornamelijk vermeldde de plaatsvervanger aan de Haupt voor welke personen hij aandelen verkocht en kocht. Soms besprak hij ook via welke actor hij aan de aandelen raakte. Dit deed hij bijvoorbeeld in brief 2114, waar de 'baron' (zonder verdere verduidelijking) 300 aandelen (alweer zonder verduidelijking) wilde, die de plaatsvervanger via Spielmann, Ansbacher & Co en Vivian, Gray & Co ging aankopen.

Naar de Haupt werd soms ook bekend gemaakt aan wie hij advies gaf, met wie hij in gesprek ging, naar wie hij prospectussen doorstuurde enzoverder. Zo twijfelden zowel Goffinet als della Faille rond eind augustus 1903 of ze hun koloniale waarden zouden moeten verkopen en herinvesteren in andere aandelen. De plaatsvervanger meldde aan de Haupt dat hij het advies gaf aan hen dat dit een slecht idee

was.⁸² Hij schreef ook aan de Haupt dat Rau hem vroeg of de aandelen van Berlijn inderdaad risicovol zouden zijn.⁸³

Een interessant gegeven voor dit onderzoek is dat er in vijf brieven een aanpassing van het netwerk werd aangekondigd. De Haupt maakte aanpassingen en onderging aanpassingen aan zijn netwerk. Dit had gevolgen voor zijn informatiesysteem. Zo werd in brief 3548 aangekondigd dat Rignani, een belangrijke actor in het informatiesysteem van de Haupt (zie straks bij informatie-overdrachten), een officieel representant voor Vivian, Gray & Co werd. De tweede vermelding handelt over Spielmann. In brief 3606 schreef de plaatsvervanger aan de Haupt dat Spielmann zich zou afscheuren van Ansbacher & Co en zou gaan werken voor een groot zakenman uit Londen. In twee vermeldingen werd ook vertrouwen centraal gesteld. In brief 3676 betwijfelde de plaatsvervanger de betrouwbaarheid van Ryckaert & Vanderauwera, die hem benaderd had. In de brief beweerde hij dat je kan twijfelen aan hun betrouwbaarheid, omdat ze blijkbaar in het verleden al slechte zaken hadden gedaan. In brief 3809 werd dan weer gesteld dat de Deutsche Bank het vertrouwen geschaad had. De plaatsvervanger koos er namelijk voor om alle investeringen, 30600 BEF in totaal, weg te trekken bij de bank omdat ze onterecht hadden geklaagd. De bank had blijkbaar aan meneer Yzermans gezegd dat het bedrijf van de Haupt niet goed te werk was gegaan en een schadevergoeding van 10000 BEF had geëist, terwijl het conflict ging over slechts 2 aandelen van Atelier du Nord. De plaatsvervanger vond dit een overdreven reactie en besloot daarom al het geld uit de bank weg te trekken. Een laatste vermelding van aanpassing van het netwerk, kwam in brief 3708. De Haupt had aan de plaatsvervanger gecommuniceerd dat hij minder wou samenwerken met Weissenberger, Frid & Co, waardoor hij gekozen had om een bepaalde transactie te geven aan de Lombard und Escompte Bank en niet aan Weissenberger, Frid & Co. Deze vermeldingen zijn heel informatief, omdat ze ons iets vertellen over de context van de interactie en de redenen waarom de Haupt het contact met iemand verbrak, een belangrijke variabele voor zijn informatiesysteem.

C. Financiële statussen en transacties

De financiële statussen en transacties omvatten een heel divers arsenaal aan onderwerpen. Ze worden vermeld in 281 van de 438 brieven. De meest voorkomende financiële berichtgeving in de interne briefwisseling was de balans met Londen. 129 keer werd opgelijst hoeveel geld de Haupt nog in de schulden stond bij zijn contacten in Londen en van wie hij nog geld moest krijgen. Veel voorkomende namen zijn, niet verwonderlijk, Spielmann, Ansbacher & Co, Vivian, Gray & Co en Beith & Kohn. Verder werden ook andere soorten balansen meegegeven: éénmaal een balans met de partners in Wenen, twee keer een balans met Weissenberger, Frid & Co en vier keer een balans met de Lombard und Escompte Bank. Een tweede grote vorm van financiële berichtgeving aan de Haupt was de vermelding van het verdiende makelaarsloon. Dit is het verdiende loon dat behaald werd door acties uit te voeren voor anderen over een bepaalde periode. Er werden heel wat schalen gebruikt, maar de meest voorkomende was het makelaarsloon van de dag dat de brief geschreven werd. Dan werd de 'courtage' van die dag vaak op het einde vermeld. Dit werd 118 keer gedaan. Het dagloon schommelde rond 40 à 120 BEF, te zien hoeveel transacties de plaatsvervanger uitvoerde die dag. Als het makelaarsloon uitzonderlijk hoog was, dan werd ook uitgelegd hoe dit kwam. Elf keer werd een weekloon mee gegeven, vijftien keer zelf het makelaarsloon van een hele maand. Als laatste werd twaalf keer een makelaarsloon gegeven 'tot nu toe'. Dit was een opsomming van alle makelaarslonen die al gerealiseerd waren dat jaar.⁸⁴

Minder talrijk aanwezig waren de vermeldingen wanneer een rekening toegekomen was of een betaling uitgevoerd. Dit werd enkel maar gedaan als het over grote bedragen ging, zoals een betaling van 45000

⁸² Brief 1651 en 1658.

⁸³ Brief 3550.

⁸⁴ Brief 2305 (31/08/1906), brief 3230 (1/08/1912), brief 3272 (4/9/1912), brief 3292 (16/9/1912), brief 3605 (3/10/1907), brief 3673 (28/05/1909), brief 3682 (2/07/1909), brief 3689 (30/07/1909), brief 3703 (07/01/1910, maar gaat over 1909), brief 3787 (1/4/1912), brief 3795 (tot eind april 1912), brief 3799 (tot 30/9/1912).

kronen aan Weissenberger, Frid & Co (brief 3492), 24000 kronen van Jaques Weiss en 19000 BEF van Goffinet (brief 3497)... Dit is ook logisch, aangezien uitgevoerde of ontvangen betalingen niet het meest relevante was om te vermelden aan de Haupt. Daarnaast werden ook soms financiële updates gegeven over hoeveel geld het bedrijf had zitten in de kassa.⁸⁵ Daarbij aansluitend werden soms oplossingen voorgesteld van de plaatsvervanger over hoe een kassatekort opgelost kon worden. In brief 1229 stelde hij voor om de rekeningen aan enkele contacten in Parijs sneller op te stellen om de kassa te spijsen. In brief 3788 werd gesteld dat een betaling van 26500 kronen aan de Lombard und Escompte Bank niet gedaan kon worden en dat hij daarom aan Vanderstraete sneller zijn geld zou moeten eisen.

D. Informatieoverdrachten

De informatieoverdracht is het meest relevante thema dat aangesneden wordt in de interne correspondentie. Dit thema omslaat veel minder 'praktische' informatie (zoals koersen of transacties), maar eerder verschillende ontwikkelingen op de beurs, adviezen, meningen... Het werd in 245 van de 438 brieven gedaan. Zoals reeds eerder gezegd, is de interne correspondentie een heel erg waardevolle bron, omdat we het kunnen beschouwen als een kwalitatieve samenvatting van wat het meest relevante is voor de Haupt. Toegepast op informatie-uitwisseling, kan deze bron ons uitwijzen welke informatie als waardevol werd gezien en van welke actoren die kwamen. We maken een onderscheid tussen het louter geven van informatie, het rapporteren over advies en het opvolgen van bepaalde dossiers.

Een eerste belangrijke onderwerp is het geven van informatie over een bepaald aandeel, bepaalde markt of een situatie. Er is een groot verschil met advies geven, omdat er hier droogweg informatie gegeven wordt, zonder dat daar beleidsplannen aan gekoppeld worden. Soms werd er niet duidelijk gemaakt vanwaar deze inlichtingen kwamen en blijft het gissen naar de eigenlijke informant. Dat kan gaan over zaken die 'algemeen geweten' waren in de financiële wereld, zoals het fuseren van Rhodesia Exploration en Rhodesia Goldfields Mining (brief 3080), de kapitaalsverhoging van Canadian Pacific (3234), de arrestatie en vrijlating van meneer Demmé in Zwitserland (brief 3403, er stond in de brief "dat hij het hoorde op de beurs"), een kapitaalsverhoging van Steel (brief 357, alweer stond er "in Londen praat men over...") of een dodelijke pest die uitbrak in Johannesburg (brief 3505). Daarnaast werden ook vaak korte samenvattingen gemaakt van de markt, hetgeen een eigen waardering was van de plaatsvervanger. Het ging dan over goudmijnen die het goed of slecht deden in Londen, de status ('goed' of 'slecht') van koloniale waarden, evaluatie van koersen van Amerikaanse spoorwegen en mijnen, de beurs die 'herleeft'... Dit waren vaak vage beschrijvingen die heel wat gegevens en feiten probeerden te bundelen in één zin.

Andere informatie zonder duidelijke informant handelde soms over de structuur en sociale context van de markt: het overlopen van nieuwe wisselagenten in Brussel (brief 1325), opsomming van wisselagenten die moeten stoppen of genade kregen van de bank (brief 2519), Meneer Michelli die ontslagen was uit het ziekenhuis (brief 3117) of het niet kunnen vergaren van informatie over meneer V. (brief 3806). Als laatste werd soms ook duidelijk dat de plaatsvervanger informatie verzamelde waar de Haupt naar vroeg. Zo schreef hij in brief 3508 dat er een markt voor granen, meel, alcohol en oliën bestond die elke woensdag op de Marché de la Madeleine plaatsvond. Enkel de "l'Étoile Belge" deed blijkbaar verslag van deze markt. Verder was er volgens de brief een beurs voor hout en hop elke woensdag in de cafés rond de beurs. Het zou onwaarschijnlijk zijn moest de plaatsvervanger 'plots' zo'n details over twee markten geven. Logischer is dat dit het antwoord was op een gerichte vraag van de Haupt.

Het kwam ook voor dat duidelijk vermeld werd door wie de informatie gegeven werd. De meest vermelde 'informant' is Vivian, Gray & Co. Zij werden zeven keer genoemd, vooral met informatie rond de Amerikaanse beurs, goudmijnen genoteerd in Londen, de Canadian Pacific, de Danube Mining Concession

⁸⁵ Brief 1366, 3489 en 3491.

en Norfolk (streek in Engeland). Daarnaast werd ook Spielmann, Ansbacher & Co zeven keer vermeld, ook met informatie over de Amerikaanse markt, Norfolk, Danube Mining Concession en de goudmijnen van Londen. Ook over New-Era, Erie en Rhodesia werden ze vernoemd als informanten. Andere vernoemde informanten zijn Aldenhoven (over Haut Congo en Katanga), Rignani (over Canadian Pacific, de Amerikaanse mijnen en Etna Development), meneer Brunner (deed verslag over zijn 'onderhouden' met mensen, zoals meneer Amnez), meneer Yzermans (over zijn onderhoud met Paul Meyer en de Compagnie Belgo-Hongroise). Daarnaast waren er nog enkele kleinere 'informanten'. Ook geldschietters als d'Arripe (over de Belgo-Hongaarse aandelen en de koloniale waarden) en baron Goffinet (die verse informatie uit de Kamer kon geven over de politieke zaken in Congo) werden uitzonderlijk als informanten voorgesteld.

Een tweede belangrijk onderwerp is het weergeven van verschillende adviezen. We kunnen verwachten dat aan adviezen die vermeld staan in de interne correspondentie een hoge waarde werd toegeschreven. De eerste vorm van zo'n advies was een circulaire, een informatiebrochure of een prospectus, die vaak ook bijgevoegd werd bij de brief. Deze gingen uit van het bedrijf zelf en het doel was om investeerders te overtuigen om geld te steken in hun bedrijf. Een tweede soort advies was advies waar niet duidelijk vermeld stond van wie ze afkomstig was. Dit kwam slechts tweemaal voor: één keer werd er aangeraden om Oostenrijkse obligaties van 4% rente te kopen (brief 3230), de andere keer om te investeren in Manchester and Liverpool Express Railway Company (brief 1620). Bij het advies werd vaak vermeld van wie ze afkomstig was, waarschijnlijk omdat de betrouwbaarheid van de zender hier ook een belangrijke factor was (meer dan bij het louter geven van informatie). De belangrijkste 'adviseur' was Rignani. Hij werd elf keer in die hoedanigheid vernoemd.⁸⁶ Vaak ging het over aandelen genoteerd in Londen, zoals Norfolk, Transvaal, Rhodesia, Zuid-Afrikaanse aandelen... Daarnaast gaf hij ook advies over de Amerikaanse aandelenmarkt (Missouri, New York, Baltimore & Ohio, Atchison...). Ook Spielmann, Ansbacher & Co werden vijf keer als adviseur bestempeld. Ook zij gaven advies over Britse aandelen zoals Rhodesia, Tanganyika, Johannesburg Investment, Steyns en Norfolk.⁸⁷ De derde grootste (alvast kwantitatief) adviseur was Weissenberger, Frid & Co. Zij gaven advies over Oost-Europese aandelen, zoals Prague-Dux en Salgótarján (streek in het Noorden van Hongarije). Verder waren er ook contacten die slechts eenmaal als adviseur werden genoemd, zoals Mauroy, Hermann Meyer & Co, de Banque Union, Crews, Lichtenstadt & Co, Blumberg, Vivian, Gray & Co en Yzermans.

Door deze beschrijving van de brieven werd duidelijk dat er niet veel samenhang was tussen de brieven. Vaak waren de samenvattingen een chaotische ophoping van vermeldingen van alle vier de thema's. Er was dus wel degelijk sprake van een gemeenschappelijke structuur en thematisering doorheen de brieven, maar ze konden over het algemeen los van elkaar gelezen worden. Het kwam niet veel voor dat er een bepaalde update van een situatie kwam (en dat het dus noodzakelijk was om een voorgaande brief te lezen om de brief erna te kunnen plaatsen). Toch gebeurde dit af en toe. Dan werd er een situatie geschetst over verschillende brieven heen. Dit was het geval met problemen bij kolenmijn Sainte Barbe, waar in acht brieven naar verwezen werd. Verder was er ook het overlijden van de heer Dornau (en bijhorende erfeniskwesties) en processen met de Lombard Bank, Wiener Bankverein en meneer Vanden Berghe. Deze zijn minder relevant voor het onderzoek.

Uit de interne correspondentie kunnen we afleiden dat vier thema's als relevant werden beschouwd om mee te delen aan de Haupt: de koersen, de verschillende correspondenten waarmee zaken gedaan werden, verschillende financiële zaken en informatie uitwisselingen. We merken dat de Haupt op de hoogte werd gesteld van internationale aandelen (veel uit koloniale gebieden en Amerikaanse aandelen), maar vooral internationale waarden die op de beurs van Brussel en Londen werden verhandeld. Dit weerspiegelde zich ook in informatie-uitwisselingen en het weergeven van adviezen. De plaatsvervanger koos om voornamelijk informatie en advies weer te geven over Britse en Amerikaanse waarden. Het ging

⁸⁶ Brief 1285, 1288, 1292, 1314, 1366, 1629, 1647, 1677, 3474, 3502 en 3507.

⁸⁷ Brief 2971, 3493, 3618, 3698 en 3717

daarnaast ook vaak over spoorwegen of mijnen. Belangrijke informanten en adviseurs waren Vivian, Gray & Co, Spielmann, Ansbacher & Co, Rignani en Hermann Meyer & Co. Laten we ons nu focussen op een kwalitatieve analyse van deze correspondenties. We stappen af van de berichtgeving over de situatie van het bedrijf en de externe correspondentie. We gaan nu over naar de externe correspondenties *zelf*.

6.3.2. EXTERNE BRIEFWISSELING

Dit subhoofdstuk heeft de ambitie om de overige gelezen brieven, 1058 in totaal, beschrijvend samen te vatten.⁸⁸ Ze omvatten alle als interessant geselecteerde briefwisselingen, waaronder die van Vivian, Gray & Co (209 brieven), Weissenberger, Frid & Co (65 brieven), Spielmann, Ansbacher & Co (195 brieven) en A. Spielmann & Co (60 brieven). Eenmaal een briefwisseling met één bepaalde correspondent werd 'geselecteerd', dan werden al zijn brieven (binnen de steekproef) gelezen. Methodologisch bleef de opzet hetzelfde als bij de interne correspondentie: Verschillende thema's deelden de aangesneden onderwerpen in en er werd bijgehouden hoeveel keer een bepaald thema werd aangesneden. Daarna was ruimte voorzien om te noteren wat er precies werd geschreven. De thema's liggen in grote mate gelijklopend met de interne correspondenties, maar er zijn ook enkele verschillen. Zo wordt hier een onderscheid gemaakt tussen informatie geven en vragen. In de interne correspondentie was er slechts een berichtgeving richting de Haupt. De plaatsvervanger vroeg om informatie, noch bedankte om gekregen informatie. Dit is bij dit soort correspondenties anders. Daarnaast worden de uitgevoerde acties hier bijgehouden: aandelen of obligaties kopen en verkopen voor elkaar, dividenden voor elkaar ophalen... Ook hier is een onderscheid gemaakt tussen de Haupt die acties uitvoerde en de Haupt die acties liet uitvoeren door anderen. Een derde thema waren financiële statussen. Er werden namelijk ook vaak balansen en rekeningen naar elkaar gestuurd. Als laatste werd er terug ruimte voorzien voor onderwerpen die moeilijker in te delen waren bij 'Overig'. Om de beschrijvingen van de verschillende correspondenties overzichtelijk te houden, staan de briefwisselingen per contactpersoon op een gestructureerde wijze voorgesteld in bijlage 1. Hieronder volgt een bespreking van deze gestructureerde voorstellingen.

Ten eerste blijkt dat de Haupt met zijn correspondenten over veel meer mogelijke investeringen communiceerde dan louter de waarden die in de interne briefwisseling aan bod kwamen. De vraag naar koersen, informatie en advies van verschillende aandelen was veel meer divers en minder gestructureerd bij de correspondenties met andere actoren. Het valt bijvoorbeeld op dat er tussen de correspondentie met Vivian, Gray & Co en de interne correspondentie weinig overlap bestaat als het gaat over genoemde waarden. Terwijl in de interne communicatie voornamelijk over koloniale koersen, Parisienne en de belangrijkste koersen van Londen werd gecommuniceerd, ging het bij de andere correspondenties ook over bijvoorbeeld Continental West Australian Trust, obligaties van Mozambique, Anglo-Argentijnse tramsporen, Amerikaanse en Mexicaanse spoorwegen, Société d'Electricité de Moscou, Koninklijke Paketvaart Maatschappij enzoverder. Dit is logisch, aangezien de interne correspondentie steeds een samenvatting was van de gedane zaken en bijgevolg beknopter. Toch waren de waarden die in de interne briefwisseling besproken werden ook de investeringen waar de Haupt het meest informatie naar vroeg bij zijn partners. Daarmee doelen we vooral op de aandelen of obligaties die niet in Brussel genoteerd waren, zoals Rhodesia, Tanganyika, Steel, Johannesburg... (het zou absurd zijn moest de Haupt informatie vragen aan H.J. Van Ogtrop & Zoon, actief in Amsterdam, over Congolese aandelen). Het is duidelijk een grotere stap om effectief een actie uit te voeren dan te peilen naar meningen.

Ten tweede lijkt het erop dat elke correspondent zijn 'specialiteit' had. Deze specialiteit uitte zich niet enkel in het verschaffen van informatie, maar ook in het handelen. De koersen waar de correspondent informatie over verschaftte, kreeg ook vaak de taak om deze financiële producten te kopen of verkopen. Bij Spielmann, Ansbacher & Co en A. Spielmann & Co waren dat bijvoorbeeld Canadian Pacific, Rhodesia

⁸⁸ Van deze 1058 brieven, waren er 103 onleesbaar. Dat betekent dat onze bespreking slechts gaat over 955 brieven.

Exploration en Steel. Bij H.J. Van Ogtrop & Zoon waren dat dan weer Oregon Short Line en Missouri-Kansas-Texas en bij Blake, Boissevain & Co obligaties van Buenos Aires. Deze specialiteit werd logischerwijs geografisch bepaald (zoals duidelijk is bij Oost-Europese corespondenten), maar ook binnen één beurs schreef de Haupt voor een specifiek aandeel vaak naar dezelfde persoon. Voorbeelden zijn de aandelen waarvoor hij enkel naar Bone & Sons (Londen) schreef, zoals Jagersfontein, Rio Light en Eldorado. Voor Wabash Debenture daarentegen schreef hij enkel naar Hermann, Meyer & Co. Toch zijn er ook aandelen, alweer die aandelen die in de interne briefwisseling ook veel besproken werden, waarover hij met veel correspondenten handelde en communiceerde. Uit de correspondenties bleek dat ook de Haupt een 'specialiteit' had: hij stuurde bijvoorbeeld met H.J. Van Ogtrop & Zoon (één van de enige correspondenties waar ook de Haupt werk kreeg) vaak over verschillende elektriciteitsmaatschappijen.

Daarnaast zijn er enkele opvallende zaken in deze analyse. Ten eerste, zoals reeds bij de beperkingen van de bronnen werd aangehaald, is het erg opmerkelijk dat Rignani slechts één keer voorkomt in de uitgaande brieven van de Haupt. Hij blijkt uit de interne briefwisseling namelijk een belangrijk informant en adviseur te zijn geweest voor de Haupt. Hij werd zelf officieel representant van Vivian, Gray & Co. Waarschijnlijk zal hun communicatie vooral mondeling gebeurd zijn. Toch betrokken we zijn brief in de analyse, aangezien hij blijkbaar een belangrijke actor was in het netwerk van de Haupt. Verder betrokken we ook Joseph Brunner, aangezien hij de voormalige partner was van de Haupt. Uit deze correspondentie blijkt dat de Haupt zijn netwerk aansprak om dingen geregeld te krijgen. Aangezien hij zelf niemand kende in New York, maar daar wel iets moest afhandelen, vroeg hij aan Brunner of hij informatie wilde vragen aan zijn contactpersoon en enkele instructies wilde doorgeven.⁸⁹ Ook de communicatie met H.J. Van Ogtrop & Zoon is opvallend. Hoewel H.J. Van Ogtrop & Zoon één van zijn enige vaste contacten was in Amsterdam, werden er veel gelijke waarden verkocht als op de beurs van Londen, zoals Canadian Pacific, Union Pacific en Norfolk & Western. Toch waren er hier unieke waarden, zoals Oregon Short Line en de Koninklijke Paketvaart Maatschappij. Opvallend is dat de Haupt hier ook veel verwezenlijkte voor zijn correspondent, vooral gericht op elektriciteitsmaatschappijen (en dus op de Tweede Industrialiseringsgolf). Een laatste interessante correspondentie is die met Victor, Pinto & Co. Deze correspondentie was het resultaat van een poging om aandelen van Alexandrië, meer bepaald een bedrijf van tramsporen, te verkopen op de beurs van Brussel. Dit was niet gemakkelijk, aangezien deze niet officieel genoteerd waren en dus naast het beursinstituut verkocht moesten worden. Hoewel hij er enkele kon verkopen, raakte het project niet van de grond.

Als laatste blijkt uit deze correspondenties des te meer dat de Haupt vooral geïnteresseerd was in spoorwegen en mijnen, maar zich minder liet beïnvloeden door de geografie ervan. Hij vroeg naar inlichtingen/deed investeringen in Afrikaanse en Oost-Europese mijnen, Amerikaanse, Europese en Mexicaanse spoorwegen...

Nu we de inhoud van heel wat interessante briefwisselingen besproken hebben, is het nog van groot belang om de laatste twee luiken van deze kwalitatieve analyse te maken. Eerst bespreken we kort het investeringsbeleid van de Haupt. Nu we zijn informatiesysteem hebben beschreven, hebben we een zicht op de soorten investeringen die de Haupt maakte. Daarna overlopen we het gebruik van andere informatiebronnen. Hoewel we met het bronnengebruik slechts één medium bekijken, kunnen we met een kwalitatieve benadering wel veel sporen vinden van het gebruik van andere media voor informatievergaring. Dit gebeurt in subhoofdstuk 6.3.4.

⁸⁹ Brief 1297 en 3382.

6.3.3. HET INVESTERINGSBELEID VAN DE HAUPT

Doorheen deze beschrijvende analyse van het informatiesysteem van de Haupt bespraken we al occasioneel de soort investeringen die de Haupt deed. De beurs maakte tijdens de besproken periode namelijk een gigantische uitbreiding mee (zoals eerder besproken was er een stijging van 400 naar 2200 beursgenoteerde waarden tussen 1875 en 1913), waardoor 'specialisatie' praktisch onvermijdelijk werd. Samenvattend kunnen we stellen dat de Haupt qua sectoren voornamelijk investeerde in mijnen en spoorwegen. Geografisch gezien investeerde de Haupt in zowel Europa zelf (Aumetz, Ateliers du Nord, Ord. Chemin, Steyns...), Amerika (Oregon Short Line) en koloniale waarden (voornamelijk Congolese, zoals Katanga, Union Minière, Haut Congo en Lot du Congo, maar ook in Tanganyika, Rhodesia en Johannesburg). Zijn grootste investeringen waren de waarden die verhandeld werden op de beurs van Brussel en van Londen. Daarnaast belegde hij ook in ondernemingen in Oost-Europa en andere, meer perifere gebieden (zoals Mexico en Rusland). Deze hadden echter geen groot belang in het investeringsbeleid van de Haupt. Verder werd ook duidelijk uit zijn briefwisselingen dat de Haupt investeerde in obligaties van landen. Waarschijnlijk was het aandeel van dit soort beleggingen groter in reële uitgaven dan in communicatie, aangezien over relatief stabiele investeringen minder gecommuniceerd moet worden.

In welke mate valt dit investeringsbeleid te rijmen met de context van de beurs? De Haupt begon zijn onderneming tijdens de doorbraak van de Tweede Industriële Revolutie. Dit uitte zich vooral in een snel groeiende chemische industrie, de auto, vliegvaart en elektriciteitssector.⁹⁰ Dit valt nauwelijks te herkennen in het investeringsbeleid van de Haupt. Hoewel hij op de hoogte was van de ontwikkelingen in de elektriciteitssector (hij gaf aan onder andere H.J. Van Ogtrop & Zoon heel wat informatie over verschillende elektriciteitsbedrijven en investeerde ook voor dit bedrijf in deze sector), kocht hij zelf amper aandelen van elektriciteitsbedrijven. De Haupt lijkt voornamelijk te investeren in de erfgenamen van de Eerste Industriële Revolutie: mijnen en spoorwegen. Volgens Annaert, Buelens en de Ceuster, die alle beurswaarden opdeelden in vijf sectoren (transport, financiën, mijnbouw, nutsbedrijven en industrie), stegen transport en mijnbouw vooral tussen 1840 en 1860, hetgeen een weerspiegeling was van de sterke stijging van de waarden van mijnen en nieuwe spoorwegmaatschappijen. Deze twee soorten investeringen werden daarna vervangen door financiën en later industrie en nutsbedrijven (tussen 1860 en 1900).⁹¹ In de transportwereld waren ook enkele vernieuwingen, zoals de auto en vliegvaart, maar ook varianten op spoorwegen: de trams en buurtspoorwegen. In deze twee laatste soorten investeringen had de Haupt wel vertrouwen. Ze werden ook gezien als 'zekere' industrieën.⁹² Een andere belangrijke ontwikkeling is de stijging van de koloniale waarden. De Haupt investeerde wel duchtig in deze vernieuwing.

⁹⁰ De Clercq, *Ter beurze*, 196.

⁹¹ Annaert, Buelens en De Ceuster, "New Belgian stock market returns," 196.

⁹² De Clercq, *Ter beurze*, 196.

6.3.4. ANDERE INFORMATIEBRONNEN IN DE BRIEFWISSELING VAN DE HAUPT

Door het lezen van verschillende correspondenties kregen we een beeld van het gebruik van andere media, zijnde: telegrammen, telefoongesprekken, mondelinge conversaties en publieke media (vooral kranten).

Telegrammen werden heel frequent gebruikt in het informatiesysteem van de Haupt. Daar vinden we veel sporen van terug in de briefwisseling. Vaak werden instructies of uitgevoerde acties naar elkaar doorgestuurd via telegram. Achteraf werd dan vaak nog over het versturen van telegrammen geschreven in brieven, bijvoorbeeld om te bevestigen dat ze het bericht ontvangen hebben en dat ze de nodige actie ondernomen hebben. Vaak begon een verwijzing in brieven naar telegrammen met de woorden: "J'ai l'honneur de vous accuser réception de votre dépêche ..."⁹³ In de internationale communicatie werd de telegram heel frequent gebruikt. Vivian, Gray & Co voerde 84 keer een actie uit voor de Haupt. 46 keer daarvan gaf de Haupt aan dat hij het nieuws vernam via 'votre dépêche'. De telegram werd voornamelijk gebruikt tussen de verschillende beurzen, maar het heeft de brief niet verdrongen, aangezien die een officiëlere status had.⁹⁴ Verwant aan het telegramnetwerk is het gebruik van een andere vernieuwing in de communicatietechnologie: de telefoonlijnen. Hier zijn maar drie sporen van gevonden in de briefwisselingen. In de interne briefwisseling wordt in brief 3592 geschreven dat Rignani gebeld had om de waarde van de dividenden door te geven. Daarnaast werd in brief 3620 en 3633 vermeld dat er gebeld werd met meneer Walorus en Kolgraf.

Een derde medium is de mondelinge conversatie. Hier wordt in de correspondentie redelijk veel naar verwezen, vooral in de interne briefwisseling. Dan schreef de plaatsvervanger met wie hij een 'entretien' had. Zo wordt in brief 3572 een verslag gedaan over het onderhoud dat hij had met Hurbain D'Anvers over de Comptoir Minier et Commerce en de Société Maritime et Commerciale uit Antwerpen. In brief 3581 schrijft de plaatsvervanger dat hij een onderhoud gepland had met de Coppin en Bernegau, waarvan hij verslag zou doen. Soms deed de plaatsvervanger ook verslag over een gesprek waar hij zelf niet bij was. Zo schrijft hij in brief 3497 dat Brunner een gesprek had met Amnez, waarvan hij enkele zaken zou doorgeven. Dit doet Brunner een tweede keer in brief 3504, deze keer na een gesprek met een ingenieur genaamd More.

Als laatste is een grote informatiebron van de Haupt de publieke informatie, waar iedereen (ervan uitgaande dat prijs geen belang heeft) vrije toegang tot had. In de interne briefwisseling wordt vaak verwezen naar kranten, maar interessanter is om te kijken welke kranten gelezen werden door de Haupt. De geschreven pers die zich specialiseerde in financiële markten groeide veel in deze hoogdagen van (financiële) globalisering. Tussen 1863 en 1914 werden 329 beursbladen opgericht in Brussel. Enkele bekende waren 'La Cote Libre de la Bourse de Bruxelles', 'Le Courier de la Bourse' en 'l'Echo de la Bourse'. De meeste beursbladen waren Franstalig, hoewel er ook 11 Nederlandstalig waren. In 1910 werd zelfs een Duits blad opgericht, hetgeen de aanwezigheid van Duitse beursagenten in Brussel, waaronder de Haupt, nogmaals bevestigt. Naast enkele grotere bladen waren er ook veel kleinere beurskranten die uitgegeven werden door wisselagenten en banken. Sommige daarvan waren gratis en waren eerder reclamebrochures voor aandelen en obligaties die de uitgever zelf verhandelde.⁹⁵ Dat maakte de betrouwbaarheid van de krant als medium minder groot.

⁹³ Brief 2934.

⁹⁴ Mooij, Joke, "A history of international Financial Communications," 258.

⁹⁵ De Clercq, Geert, *Ter Beurze*, 199-201.

De meest vernoemde krant in de gehele (gelezen) correspondentie van de Haupt is de Boursier. Deze werd 40 keer genoemd als bron. Vaak schreef de plaatsvervanger dat hij een interessant artikel las over een bepaald aandeel (zoals de Congolese waarden, de Charbonnage Sainte Barbe en Ateliers du Nord) en voegde hij daarna de tekst bij, zodat de Haupt het artikel ook kon lezen. 26 keer werd ook de Boursier in zijn geheel meegestuurd. Daarnaast werd ook de Moniteur (verwijzend naar de 'Moniteur des intérêts matériels') zes keer als bron aangehaald, met artikels over Ateliers du Nord of Steel Trust. In brief 3508 aan de Haupt werd zelfs expliciet vermeld dat de Moniteur tegenwoordig aan betrouwbare en relevante berichtgeving deed. Verder werd één keer 'La Liberté Financière', één keer 'La Soir' en drie keer de 'Financial Times' aangehaald. In brief 3568 vermeldde de plaatsvervanger dat hij het abonnement op 'Die Neue Freie Presse' had verlengd, maar verder werd deze krant niet vermeld als informatiebron. De Haupt las ook enkele kranten die uitgegeven werden door mensen die zelf actief waren op de beurs. Zo wendde hij zeven keer het rapport van Bone & Sons aan over aandelen als Tanganyika. Het rapport van Bone & Sons was zelfs de reden waarom de Haupt zaken begon te doen met deze actor. In de eerste twee brieven die hij stuurde naar Bone & Sons vroeg hij enkel extra informatie bij zijn artikels (brief 2827 en 2872), waarna hij in de derde brief (brief 2929) overging tot het geven van instructies. In diezelfde brief schreef de Haupt dat hij steeds met veel interesse zijn rapport las, maar dat hij steeds te laat toekwam in Brussel. Hij vroeg daarna of Bone & Sons dit niet kon oplossen. We zouden dus kunnen stellen dat 'de reclamebrochure' van Bone & Sons hen geen windeieren had gelegd. Als laatste is er één vermelding van rechtstreekse beïnvloeding van het handelen door de pers. In brief 3673 schrijft de plaatsvervanger aan de Haupt dat hij het advies van de Boursier en het rapport van Bone & Sons volgde en de aandelen van Tanganyika verkocht had.

We kunnen besluiten dat niet enkel de brief een veel gebruikt medium was in het beurswezen. Ook de telegram was al sterk ingeburgerd. Ze werd vooral gebruikt om instructies en uitgevoerde acties door te sturen naar elkaar. Ongetwijfeld was de mondelinge communicatie ook heel belangrijk, maar het aantal sporen in de brieven is eerder beperkt. Daarnaast werd de telefoon ook niet veel vermeld als medium. Als laatste moest een beursagent veel lezen. Er was een groot aanbod aan informatie in de vorm van beurskranten, waar het kaf van het koren moest gescheiden worden. Het bleek wel een belangrijke informatiebron te zijn.

Nu we de vermelding van andere informatiebronnen in de briefwisseling besproken hebben, is het eerste deel van dit onderzoek afgesloten. We hebben een zo volledig mogelijk beeld geschetst van de informatievergarings van Charles de Haupt, wie de belangrijkste actoren waren, waaruit zijn netwerk van briefwisseling opgebouwd is, welk investeringsbeleid hij had, welke media hij gebruikte en hoe belangrijk ze waren voor zijn informatiesysteem. Dit beeld zullen we nu in het volgende deel van dit onderzoek aanwenden om de realiteitszin van de assumptie van perfecte informatie en het technologisch determinisme te problematiseren.

7. NETWERKEN EN DE UITWISSELING VAN INFORMATIE

Dat we deze vraagstelling nu net behandelen met de financiële markt als casus, is opmerkelijk. De financiële markt is namelijk de plaats waar het standaardmodel van de markt vaak heel dominant is. Het standaardmodel van anonieme actoren, eigenbelang en prijsmechanismen waar alle informatie in opgenomen is, is de belangrijkste benadering van de financiële markt.⁹⁶ Volgens de klassieke (en populaire) visie is de financiële markt één van de meest 'rationele', formele en onpersoonlijke markten. Dit beeld wordt al sinds 2000 met behulp van de netwerktheorie bekritiseerd. Het onderzoek draaide voornamelijk rond de link tussen sociale informatienetwerken, het gedrag van financiële actoren en de uiteindelijke invloeden op de prijzen en volumes. Zo onderzochten Cohen, Frazzini en Maloy uitwisselingen

⁹⁶ Bramoullé, *The Oxford handbook of the economics of networks*, 62.

van informatie tussen bedrijven en investeerders. Door het concept van een sociaal netwerk toonden ze aan dat beheerders van aandelenportefeuilles eerder investeren in aandelen van bedrijven met personen waarmee ze via hun opleiding mee in contact waren gekomen.⁹⁷ Hong, Kubik en Stein schreven over de effecten van mond-tot-mondreclame tussen verschillende financiële actoren in dezelfde stad.⁹⁸ Gelijkaardig onderzoek werd gedaan door Engelbert, Gao en Parsons, die onderzoek deden naar de sociale banden als belangrijke informatiebronnen voor banken en bedrijven.⁹⁹ Daarnaast werd de link tussen het gemeenschappelijke verleden van verschillende adviesdirecteuren en managers en hun gelijkaardige toekomstige beslissingen onderzocht door Camelia Kuhnen.¹⁰⁰ Recent bestudeerde Fracassi de rol van sociale relaties bij beslissingen op de financiële markt. Deze relaties werden gedefinieerd aan de hand van onder andere tewerkstelling en onderwijs. Er werd aangetoond dat hoe meer banden er waren tussen verschillende actoren, hoe meer er dezelfde beslissing genomen werd.¹⁰¹ Deze studies blijven gericht op de doelstellingen van de economische netwerktheorie, die afwijken van de onze. Daarnaast focussen ze voornamelijk op de hedendaagse wereld. Er is nog weinig historisch onderzoek in deze traditie geschreven. Bovendien gaat het vaak over de brug tussen de informatievergaring en het handelen van financiële actoren. Cohen vindt het ook logisch dat dit bestudeerd wordt op de financiële markten: Ze zijn het ideale laboratorium om het vloeien van privé-informatie door sociale netwerken te onderzoeken, omdat ze een duidelijke invloed hebben op de prijzen van de aandelen of obligaties. Ze hebben een duidelijke invloed op de mogelijke winsten.¹⁰² Wij daarentegen richten ons op de informatievergaring, verwerking en verspreiding, niet op het handelen van Charles de Haupt.

De economische netwerktheorie is dus een vruchtbare discipline om met zijn concepten het tweede deel van de vraagstelling van dit onderzoek te benaderen. Toch zijn er, zoals in hoofdstuk twee beschreven, enkele fundamentele beperkingen voor de toepasbaarheid voor dit onderzoek. Als gevolg is er een zekere mate van 'cherry picking' in concepten. We beginnen met een behandeling van de structuur van het informatienetwerk. We zullen deze vergelijken met de 'Strength of weak ties' theorie van Granovetter. Daarna komt een toetsing van de verschillende oorzaken voor het ontstaan van netwerken in de 'informatiemarkt' van de Brusselse en Europese beurs op het einde van de negentiende eeuw en begin van de twintigste eeuw. Als laatste richten we onze blik op een kernbegrip van netwerken: wederkerigheid.

7.1. DE "STRENGTH OF WEAK TIES"

De theorie van de "Strength of weak ties" werd ontwikkeld door Mark Granovetter, een Amerikaans socioloog en professor aan Stanford University. In een belangrijk artikel in 1973 formuleerde hij de theorie voor de eerste keer.¹⁰³ Granovetter verrijkte de sociale netwerktheorie door een onderscheid te maken tussen zwakke en sterke banden tussen mensen. De 'sterkte' van een band bepaalde hij door de lengte van een vriendschap, de emotionele intensiteit, de intimiteit, de wederkerigheid... Volgens Granovetter zijn sterke banden veel meer aan elkaar verbonden dan zwakke banden. Er zijn meestal meer mensen die een band hebben met beide uiteinden van een sterke band dan beide uiteinden van een zwakke schakel.¹⁰⁴ Dat

⁹⁷ Cohen, L., A. Frazzini en C. Malloy, "The small world of investing : board connections and mutual fund returns," In *Journal of Political Economy* 116 (2008): 951-79.

⁹⁸ Hong, Harrison, Jeffrey Kubik en Jeremy Stein, "Thy neighbor's portfolio: Word-of-mouth effects in the holdings and trades of money managers," In *Journal of Finance* 60, vol. 6 (2005): 2801-24.

⁹⁹ Engelbert, Joseph, Pengjie Gao en Christopher Parsons. "Friends with money." In *Journal of Financial Economics* 103, vol. 1 (2012): 169-88.

¹⁰⁰ Kuhnen, Camelia. "Business networks, corporate governance, and contracting in the mutual fund industry." In *The Journal of Finance* 64, vol. 5 (2009): 2185-220.

¹⁰¹ Fracassi, Cesare. "Corporate finance policies and social networks." In *Management Science* 63, vol. 8 (2017): 2420-38.

¹⁰² Cohen, "The small world of investing," 952.

¹⁰³ Granovetter, Mark, "The strength of weak ties," In *American Journal of Sociology* 78, vol. 3 (1973): 1360-80.

¹⁰⁴ Granovetter, "The strength of weak ties," 1361-2.

zorgt ervoor dat als er bijvoorbeeld een gerucht enkel verspreid wordt langs sterke banden, hij niet ver zal raken. Enkele mensen zullen het gerucht wel veel opnieuw horen. Hoe meer zwakke banden een contactpersoon heeft, hoe meer hij op de hoogte kan blijven van kennis buiten zijn eigen, dicht netwerk van sterke banden. Net daarom beweert Granovetter dat zwakke banden een grote sterkte hebben. Het netwerk van zwakke banden is meer verspreid en onderling minder verbonden met elkaar.¹⁰⁵

Dit inzicht kan heel leerrijk zijn voor onze casus. Het concept van zwakke banden is toepasselijk op de structuur van de briefwisseling van Charles de Haupt. In de Europese context is een beurs in elke stad verbonden door sterke banden. Om internationaal actief te zijn, had Charles de Haupt nood aan zwakke banden met actoren op andere Europese beurzen. Deze bezorgden hem informatie die geen sterke band in Brussel hem kon geven. Per beurs had hij slechts enkele contactpersonen, die alle transacties voor hem verrichtten of hem alle inlichtingen over de beurs gaven. Charles de Haupt rekende erop dat zijn contactpersonen aan alles kon raken op zijn of haar specifieke beurs. We hebben deze 'zwakke' banden voornamelijk onderzocht in de kwalitatieve analyse. Dat Charles de Haupt over zoveel zwakke banden beschikte, valt goed te verklaren aan zijn internationale achtergrond. Hij was afkomstig uit Wenen, had eerder gewerkt in Amsterdam en was eerst enkele jaren actief in het bedrijf van Joseph Brunner alvorens hij zelfstandig wisselagent in Brussel werd. Uit dit verleden kon hij waarschijnlijk makkelijk heel wat zwakke banden recupereren voor zijn eigen zaak.

De theorie van Granovetter werd daarna door Weimann aangepast. Hij beweerde dat zwakke banden zouden helpen bij het overdragen van nieuwe kennis en consorten, maar dat de sterke banden 'beslisten' of het al dan niet overgenomen werd.¹⁰⁶ Ook dit is herkenbaar bij de casus van Charles de Haupt, aangezien de sterke banden van Charles de Haupt beslisten of ze gevolg gaven aan de inlichtingen. Deze sterke banden waren de personen uit het liquiditeitsnetwerk, voornamelijk in Brussel en de Westhoek, waar hij veel mee in contact stond. Een tweede relevante opmerking op de theorie van Granovetter werd gemaakt door Daniel Levin en Rob Cross.¹⁰⁷ Volgens hen bleef vertrouwen een belangrijke kwestie, onafhankelijk van de sterkte van de banden. Granovetter beweerde namelijk dat een band sterker werd naarmate er meer vertrouwen was, waarmee hij impliceerde dat zwakke banden dus geen nood hadden aan vertrouwen. Volgens Levin en Cross blijft vertrouwen echter onmisbaar, ook bij zwakke banden.¹⁰⁸ Vertrouwen in het informatiesysteem van Charles de Haupt was heel belangrijk, ook bij zwakke banden. Dit zullen we in het volgende hoofdstuk uitgebreid bespreken.

We kunnen concluderen dat Charles de Haupt niet zomaar, zoals het technologisch determinisme beweert, met iedereen communiceert omdat de mogelijkheden ertoe zijn. Achter zijn briefwisseling zit een logische structuur dat zijn communicatie efficiënt maakt. Deze structuur kunnen we interpreteren met de "strength of weak ties" theorie van Granovetter. Dat verklaart nog niet waarom Charles de Haupt een netwerk gebruikte om te communiceren met anderen. Dat onderzoeken we in volgend hoofdstuk.

7.2. WAAROM INFORMEERDE CHARLES DE HAUPT ZICH VIA EEN NETWERK?

Hoewel netwerken alomtegenwoordig zijn en waren in vele markten, komen ze in bepaalde economische fenomenen meer voor dan in andere. In de traditie van de economische netwerktheorie werd er aandacht

¹⁰⁵ Granovetter, Mark, "The strength of weak ties, A network theory revisited," In *Sociological Theory* 1 (1983): 201.

¹⁰⁶ Weimann, Gabriel, *Conversation networks as communication networks*, doctoraatsverhandeling aan Hebrew University of Jerusalem, 1981: 21.

¹⁰⁷ Levin, Daniel en Rob Cross, "The strength of weak ties you can trust: The mediating role of trust in effective knowledge transfer," in *Management Science* 50, vol. 11 (2004): 1477-90.

¹⁰⁸ Levin, Daniel en Rob Cross, "The strength of weak ties you can trust," 1487.

besteed aan de ontstaansredenen voor netwerken. In welke markten kunnen netwerken hun dienst bewijzen? Wat is er speciaal aan deze markten? Wat zijn de redenen om er een netwerk in te schakelen? Deze motieven voor het gebruik van netwerken zijn argumenten tegen het technologisch determinisme. Ze verklaren het selectief (slechts binnen het netwerk) verspreiden van informatie. Jackson beweerde dat er drie elementen waren die ervoor zorgden dat netwerken een belangrijke rol verwierven: het gebrek aan vertrouwen, het moeilijk afdwingen van contracten en het ontbreken van spontaan contact tussen vraag en aanbod.¹⁰⁹ Wij zullen het moeilijk afdwingen van contracten als een onderdeel zien van het gebrek aan vertrouwen. Dit zijn daarnaast allemaal redenen waarom *binnen* een markt een netwerk opgebouwd zou worden. Een andere bewegingsreden voor het communiceren en handelen in een netwerk kan een sociaal systeem zijn. In dat geval spreken we minder van een echte 'markt', maar eerder van een sociaal netwerk waarbinnen (ook) economisch gehandeld wordt.

Een eerste ontstaansreden is dat de economische verhandelingen ingebed zouden zijn in een sociaal systeem. Ranald Michie beweerde al dat, voor de technologische ontwikkelingen van de negentiende eeuw weliswaar, er internationale handelsnetwerken bestonden. Deze waren allemaal gebaseerd op familiale, religieuze of etnische banden.¹¹⁰ Uit de briefwisseling van Charles de Haupt wordt niet meteen een duidelijke gemeenschappelijke deler tussen de verschillende correspondenten zichtbaar. Er zijn geen kenmerken die wijzen op een religieuze, familiale... band die het netwerk verbindt. Dat kan zijn omdat niet wordt gewezen op deze verbindingsfactor, of dat deze gewoon niet bestaat. Verder is het ook mogelijk dat er initieel wel een sociale band was tussen de verschillende personen, maar dat deze tussen 1897 en 1912 niet meer relevant was. Een netwerk is namelijk ook veranderlijk doorheen de tijd. In het geval van de Haupt kan het zijn dat de (sociale) origine van het netwerk gevonden kan worden bij Brunner, of misschien nog eerder. De Haupt nam als zelfstandig wisselagent veel correspondenten mee van zijn vorige werkgever. Dit kunnen we zien aan de vele 'openingsbrieven' die hij schreef, waar hij voorstelde aan de correspondent om de zaken gewoon door te zetten.¹¹¹ Het ontbreken van een duidelijk sociale band trekt de stelling in twijfel dat mensen louter informatie geven aan elkaar om 'sociale sancties' te mijden. In elke samenleving worden sommige gedragingen beloond met prijzen, terwijl slechte gedragingen worden afgestraft met sociale sancties.¹¹² Hoewel de verschillende informatiebronnen van de Haupt dus niet gedreven werden door niet-economische banden, haalde de Haupt wel een groot deel van zijn klantenbestand uit de (familiale) banden via zijn vrouw. We beweerden hierboven al dat het waarschijnlijk is dat de correspondenten in de Westhoek via Camille Bernier d'Hongerswal bij Charles de Haupt raakten. Dit is wel minder relevant voor zijn informatiesysteem, aangezien hij voornamelijk informatie stuurde naar hen. Diegenen die in zijn netwerk de informatie verschafte, opereerden waarschijnlijk *binnen* de markt. Uzzi beweerde echter dat netwerken ook uit 'anonieme' marktkrachten kunnen ontstaan.¹¹³

Een tweede reden waarom in een economische context netwerken gebruikt worden, is wanneer er weinig vertrouwen is tussen de verschillende actoren. Wanneer er goede redenen zijn om sceptisch te zijn over de verschillende aanbiedingen, geruchten... gaan verschillende actoren zich wenden tot een netwerk dat ze vertrouwen. Ze zullen zich richten tot het netwerk voor vragen/problemen/transacties... Als een persoon of organisatie in het netwerk dit vertrouwen schaadt, dan wordt hij geweerd. Dit was zeker van toepassing op de Brusselse en Europese beurs tussen 1897 en 1912. Fraude en misbruik tierden namelijk welig in deze periode. Zo waren er heel wat koersmanipulaties. Fictieve nv's werden opgericht om bepaalde koersen de lucht in te jagen. Wisselagenten gaven verkeerde informatie aan hun klanten om meer winst te maken. De

¹⁰⁹ Jackson, *Social and economic networks*, 429-32.

¹¹⁰ Michie, "One world or many worlds?" 230.

¹¹¹ Van de kwalitatief geanalyseerde brieven deed hij dit met: Adolphe Boissevain & Co (brief 37), Blake Boissevain & Co (brief 15), Jaques Weiss (brief 105), Spielmann, Ansbacher & Co (brief 9), Van Ogtrop & Zoon (brief 33) en Vivian, Gray & Co (brief 46).

¹¹² Ligon, Ethan en Laura Schechter, "Motives for sharing in social networks," in *Journal of Development Economics* 99, vol. 1 (2012): 14.

¹¹³ Uzzi, "The sources and consequences of embeddedness," 680.

prijs van een aandeel kon dus valselijk zijn en doelbewust beïnvloed. Het was geen goede informatiebron. Louis Bertrand, een socialistisch politicus, besteedde hier heel wat interpellaties aan in de Kamer van Volksvertegenwoordigers.¹¹⁴ Ook Jean De Reynrode klaagde de valse koersen aan. Hij beweerde dat vooral de industriële aandelen en deze van de kolenmaatschappijen heel onbetrouwbaar waren.¹¹⁵ Er zijn geen aanwijzingen dat de Haupt zich schuldig maakte aan deze misbruiken. Het is mogelijk dat hij dit weldegelijk deed, maar dat hij dit in de brieven niet vermeldde. Aangezien vertrouwen binnen het netwerk heel belangrijk is, zou de Haupt hiermee niet te koop gelopen hebben. Toch zijn er ook in de interne briefwisseling geen wanpraktijken vermeld. In de briefwisseling wordt de betrouwbaarheid van andere actoren wel overwogen. Dit gebeurde heel expliciet met Ryckaert & Vanderauwera en de Deutsche Bank (hierboven reeds beschreven).¹¹⁶

Ook kranten waren geen betrouwbare informatiebron. Zoals eerder vermeld steeg het aantal uitgegeven kranten in deze periode erg veel. Dit is logisch, aangezien de beurs in Brussel in diezelfde periode op alle vlakken veel groter werd. Er waren enkele grotere kranten, maar er kwam ook een wildgroei aan kleinere bladen. Deze werden vaak uitgegeven onder het beschermheerschap van wisselagenten of banken. Ze waren dan ook eerder reclamebrochures om de eigen handel te stimuleren dan pogingen om aan eerlijke berichtgeving te doen.¹¹⁷ We zagen al dat door het lezen van de beurskroniek van Bone & Sons de Haupt zaken begon te doen met hem.¹¹⁸ De doelstelling van Bone & Sons om klanten te verwerven door informatie te verspreiden was dus gelukt in deze casus. We kunnen ons natuurlijk vragen stellen bij de onafhankelijkheid van deze berichtgeving. Dit was niet beperkt tot de kleinere kranten. De omkoopbaarheid van de pers was alomtegenwoordig. Zelf de belangrijkste kranten verkochten lofredes voor geld.¹¹⁹ Zo schreef Mandel, oprichter van het invloedrijke 'La Cote Libre', optimistische artikels over de spoorwegtrust 'Compagnie des Bassins-Houillers' van Philippaert. Daar kreeg hij in totaal 6000 BEF voor.¹²⁰ In één interne brief wordt ook een evaluatie gemaakt van de berichtgeving van de 'Moniteur des intérêts matériels'.¹²¹ Er werd beweerd dat de krant in die periode aan betrouwbare en relevante berichtgeving deed. Dit betekent dat de plaatsvervanger van de Haupt wel degelijk bezig was met het evalueren van de 'betrouwbaarheid' van de verschillende informatiebronnen. Er werd in deze periode ook meer en meer geschreven over niet-genoteerde aandelen.¹²² Dit zijn aandelen die niet officieel genoteerd staan op de Brusselse beurs en waar de beurscommissie dus ook geen overzicht over heeft. Ze werden informeel verhandeld. Het is op deze markt dat de Haupt probeerde de effecten van de tramsporen van Alexandrië te verkopen. Hij kreeg deze aandelen van Victor Pinto & Co. De Haupt vermeldde dat dit een stuk moeilijker ging, aangezien investeerders niet meteen happig waren om op de informele markt te handelen.¹²³ Op deze markt was er dus blijkbaar nog minder vertrouwen. Een laatste element dat getuigt van het wantrouwen in de berichtgeving van de pers was het ontstaan van 'tegenbladen'. Zij wilden het onethische van de financiële markten net aanklagen en bestrijden met hun berichtgeving. Dat impliceert dat ze beweerden dat de normale pers heel wat wanpraktijken en schandalen verzwegen (en dus geen eerlijke

¹¹⁴ De Clercq, *Ter Beurze*, 230.

¹¹⁵ De Reynrode, *Réglementation de la profession d'agent de change*, 10.

¹¹⁶ Ryckaert & Vanderauwera (brief 3676) en Deutsche Bank (brief 3809).

¹¹⁷ De Clercq, *Ter Beurze*, 199.

¹¹⁸ Brief 2827, 2872 en 2929.

¹¹⁹ De Clercq, *Ter Beurze*, 230.

¹²⁰ Dierick, C, *Drie Brusselse beursbladen*, 32.

¹²¹ Brief 3508.

¹²² Dat ze informeel waren, betekent nog niet meteen illegaal. Sommige beurzen stonden meer open voor deze informele markt dan anderen. Zo bestond er in New York 'The Curb', een open, informele marktplaats op straat. Ze werd getolereerd door de New York Stock Exchange, omdat het gezien werd als een 'testplaats' voor nieuwe aandelen. Bleken ze stabiel, dan mochten ze op de officiële koersenlijst. (Engel, Alexander en Boris Gehlen. "The stockbroker's praises are never sung: regulation and social practices in the U.S. and German stock commodity exchanges, 1870s to 1930s." In *Sozialgeschichte des Kapitalismus im 19. Und 20. Jahrhundert* 56 (2016): 123)

¹²³ Brief 465 en 535.

artikels schrijft). Voorbeelden waren “l’Antisémité”,¹²⁴ die de speculatie op de beurs in naam van de werknemers wou bestrijden of “le Cote de Bruxelles”, die zich opwierp als de verdediger van de kleine, verantwoorde beurspeler. Zij beweerden dat de andere kranten aan valse berichtgeving deden uit eigengewin.¹²⁵

Een grote factor in het ontbreken van dit vertrouwen was de afwezigheid van betrouwbare instituties die de markt begeleidden.¹²⁶ Dit zorgde ervoor dat verschillende actoren zich wendden naar het netwerk voor hun informatie en wensen. Dit was gedeeltelijk het gevolg van de dereguleringen tussen 1865 en 1873. In 1865 kwam er de vrijheid van interestbepaling, in 1867 werd de macht over de beurs verlegd naar de gemeentes, het beroep van wisselagent open verklaard en kregen alle beursnoteringen gemakkelijker toegang en in 1873 werd de regelgeving omtrent de oprichting van naamloze vennootschappen meer open gemaakt. Het belangrijkste orgaan dat de beurs van Brussel begeleidde, was de beurscommissie. Hun voornaamste taken waren de dagdagelijkse controle van de beurs en het opstellen van de officiële koersen. De beurscommissie werd verkozen uit wisselagenten, die zelf hun aandeel hadden in deze wantoestanden. Er was dus zelf twijfel over de eerlijkheid van de ‘officiële’ koersen. Zo beweerde de ‘Moniteur des intérêts matériels’ dat de beurscommissie nood had aan bankiers en andere beroepen, omdat zij het meest baat hadden bij het vaststellen van de ‘ware’ koersen. Ook ‘La Cote Libre’ hekelde de onjuistheid van de officiële koersen.¹²⁷ Er bleef een discussie woeden over het (her)reguleren van de beurs, zowel om misbruiken te counteren als om het oude monopolie van wisselagenten te herstellen. Echte nieuwe regelgeving kwam pas in de jaren ‘30. Net voor Wereldoorlog I werd er wel een onderzoek naar corruptiepraktijken in de beurscommissie ingesteld.¹²⁸ Dit alles zorgde ervoor dat veel geruchten de ronde deden in de beurs. In de briefwisseling van de Haupt kunnen we hier drie sporen van terugvinden. Zo vroeg hij aan Van Ogtrop & Zoon en Vivian, Gray & Co of de geruchten over Canadian Pacific waar zouden zijn. Omgekeerd vroeg meneer Rau hem of de Berlijnse beurs inderdaad, zoals de geruchten beweerden, risicovol zouden zijn.¹²⁹

Een andere belangrijke factor dat het gebrek aan vertrouwen verklaart, is het moeilijk opstellen en afdwingen van contracten in deze markt. Als ‘transacties van informatie’ niet afdwingbaar zijn en ze niet formeel op te stellen vallen, moeten netwerken deze onzekerheid opvullen. Dit kenmerk werd door Jackson aangehaald, omdat het de producten omvat waar marktwerking vaak spaak loopt. Daardoor zouden mensen meer vertrouwen op het netwerk om handel drijven toch mogelijk te maken. Voor ons is het belangrijker om aan te tonen dat er door de afwezigheid van contracten minder vertrouwen heerst op de markt dan aantonen dat marktwerking niet mogelijk is.¹³⁰ Is het nu mogelijk om informatie-uitwisselingen formeel op papier te zetten, in de vorm van een contract? Ten eerste werd het moeilijker om contracten af te dwingen door de internationalisering van de handel. Elk land behield zijn eigen regulering.¹³¹ Een tweede gegeven is de aard van informatie. Het is moeilijk om de accuraatheid en oorsprong van informatie te achterhalen.¹³² Bovendien is het een niet uitsluitbaar en niet rivaal goed. Dit alles zorgt ervoor dat

¹²⁴ De Clercq, *Ter Beurze*, 199-200.

¹²⁵ Dierick, C, *Drie Brusselse beursbladen*, 207.

¹²⁶ Mobius, Markus en Tanya Rosenblat, “Informal transfers in social networks,” In *The Oxford handbook of the economics of networks*, uitgegeven door Yann Bramoullé, Andrea Galeotti en Brian Rogers (Oxford: The Oxford University Press, 2016): 611.

¹²⁷ Dierick, *Drie Brusselse beursbladen*, 184-6.

¹²⁸ De Clercq, *Ter Beurze*, 230-3.

¹²⁹ Respectievelijk brief 1355, 3166 en 3550 (interne briefwisseling).

¹³⁰ Zoals in hoofdstuk 2 besproken, mogen we de doelstellingen van de netwerktheorie niet verwarren met de onze. Terwijl netwerktheorie louter economische drijfveren op basis van prijsmechanismen juist zou proberen weerleggen, zou voor ons prijsmechanismen bij het uitwisselen van informatie ook een kritiek zijn op het technologisch determinisme.

¹³¹ Obstfeld en Taylor, *Global capital markets*, 11.

¹³² Morrison en Wilhelm, *Investment Banking*, 70.

contracten over informatie-uitwisseling opstellen en afdwingen praktisch onmogelijk is. Netwerken vervangen hier dus de rol van contracten.

Een derde reden is het moeilijk contact tussen aanbod en vraag. Wanneer er geen spontane ontmoeting tussen actoren plaatsvindt, kunnen ze als alternatief via hun sociale relaties bij hun tegenpartij raken en zo een netwerk opbouwen van 'vaste klanten'. Dat hoeft in onze casus niet noodzakelijk vraag en aanbod zijn: de Haupt kan met alle mensen die iets waardevols te zeggen hebben communiceren over het reilen en zeilen van de markt. Als we onze blik slechts richten op de zaken/kennis van de beurs van Brussel, dan lijkt deze reden minder relevant: wisselagenten komen elkaar tegen in het beursgebouw of de cafés rond de beurs. Aldaar konden de wisselagenten informatie uitwisselen met elkaar, in principe elke dag met iemand anders. Dit is niet meer toepasbaar als we de blik verruimen naar de Europese beurzen. Charles de Haupt komt niet vanzelf in contact met actoren actief op de beurzen van Londen, Amsterdam, Parijs, Wenen, Berlijn... Als hij daar zaken wou doen, dan moest hij in contact staan met iemand die bereid was om acties uit te voeren/informatie te geven over deze verschillende beurzen. Daarvoor moest hij dus een netwerk samenstellen en gebruiken.

Deze drie redenen zijn oorzaken waarom de uitwisseling van informatie niet verloopt zoals het technologisch determinisme voorspelt. We zagen dat er heel weinig vertrouwen was in de beurs en zijn informatiekanaal. Dat zorgde ervoor dat actoren zich richtten tot het netwerk van 'vertrouwelingen' om informatie te delen met elkaar. Dat weerlegt het technologisch determinisme, omdat het een andere variabele van informatie-uitwisseling benadrukt. Dat betekent niet dat er *enkel* informatie-uitwisseling via het netwerk was, ook de Haupt las kranten en verifieerde geruchten. Het betekent wel dat het netwerk een belangrijkere plaats opeiste. Het overheersende wantrouwen op de beurs kwam door de afwezigheid van controle, de koersvervalsingen, de wanpraktijken en de onmogelijkheid tot contractvorming in verband met informatie. Het eerste kenmerk, het netwerk omwille van sociale inbedding in plaats van economische overwegingen, was minder toepasselijk op onze casus. Er was geen duidelijke sociale drijfveer achter het vormen van de Haupt zijn netwerk. In het volgende hoofdstuk onderzoeken we een centraal concept van netwerken: wederkerigheid.

7.3. WEDERKERIGHEID

Netwerken opereren in een andere logica dan markten. Door de inbedding van economische relaties centraal te zetten, worden andere mogelijkheden en beperkingen in het economische handelen benadrukt, die niet met standaard economische verklaringen geplaast kunnen worden. Belangrijke concepten in deze inbedding zijn wederkerigheid en vertrouwen. Door wederkerigheid en vertrouwen centraal te zetten, krijgt het ingebedde individu de aandacht. Dat zorgt ervoor dat het beeld van de zelfzuchtige, winstgedreven persoon in al zijn economische handelingen bevestigd wordt. Niet enkel individuele overwegingen spelen mee, maar ook lange termijn coöperatieve relaties met zowel individuele als collectieve voordelen. De uitwisseling van economische activiteiten (informatie in ons geval) wordt gestimuleerd door netwerken en dus coöperatie, maar er kunnen ook negatieve gevolgen zijn aan netwerken. Zo kunnen heel wat mensen uitgesloten worden van de verschillende netwerken. Wederkerigheid en vertrouwen centraal zetten impliceert dat niet iedereen betrokken kan worden in het netwerk.¹³³

Toegepast op onze studie, kunnen vertrouwen en wederkerigheid dus een voorwaarde zijn om informatie uit te wisselen. Dit zouden sociale factoren zijn die informatie-uitwisseling beïnvloeden. Het belang van vertrouwen bespraken we al in vorig hoofdstuk (als een voorwaarde voor het ontstaan van netwerken). We zagen dat er heel wat wantrouwen heerste op de beurs, vooral met betrekking tot informatie-uitwisseling.

¹³³ Uzzi, B. "The Sources and consequences of embeddedness for the economic performance of organizations: the network effect." In *American Sociological Review* 61 (1996): 675-7 en 693.

Daarom gingen mensen meer vertrouwen op een persoonlijk netwerk van informanten. Hier is het de bedoeling om wederkerigheid te onderzoeken. Dit zullen we doen door de kwalitatieve analyse van de interessante correspondenties te herbekijken. Daar werd een onderscheid gemaakt tussen informatie geven en nemen enerzijds en acties uitvoeren en vragen anderzijds. We zouden verwachten dat, als reciprociteit aanwezig is in dit netwerk, er telkens met elke correspondent (zeker met andere wisselagenten) een balans is tussen 'geven' en 'nemen' in de briefwisseling. Hieronder staan nogmaals de resultaten van de kwalitatieve analyse, maar nu enkel de relevante gegevens.

Figuur 17: reciprociteit in de 'interessante' correspondenties

Vivian, Gray & Co	Hoeveel?	198	
	Informatie	<i>Nemen</i>	26
		<i>Geven</i>	0
	Acties	<i>Nemen</i>	84
<i>Geven</i>		3	
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i> ////////		
Hermann, Meyer & Co	Hoeveel?	99	
	Informatie	<i>Nemen</i>	6
		<i>Geven</i>	1
	Acties	<i>Nemen</i>	36
<i>Geven</i>		1	
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i> reciprociteit 2475		
Weissenberger, Frid & Co	Hoeveel?	52	
	Informatie	<i>Nemen</i>	10
		<i>Geven</i>	5
	Acties	<i>Nemen</i>	12
<i>Geven</i>		4	
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i> ////////		
H.J. Van Ogtrop & Zoon	Hoeveel?	111	
	Informatie	<i>Nemen</i>	12
		<i>Geven</i>	23
	Acties	<i>Nemen</i>	17
<i>Geven</i>		41	
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i> ////////		
J.G. Bone & Sons	Hoeveel?	35	
	Informatie	<i>Nemen</i>	10
		<i>Geven</i>	0
Acties	<i>Nemen</i>	13	

		<i>Geven</i>	0
	Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i>	
		2x commissie	2929, 2934
Albert Schwass & Co	Hoeveel?	12	
	Informatie	<i>Nemen</i>	2
		<i>Geven</i>	1
	Acties	<i>Nemen</i>	2
<i>Geven</i>		1	
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i>		
	Samenwerking	7	
A. Spielman & Co	Hoeveel?	54	
	Informatie	<i>Nemen</i>	13
		<i>Geven</i>	0
	Acties	<i>Nemen</i>	17
<i>Geven</i>		0	
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i>		
	reciprociteit ¹³⁴	2906	
Spielmann, Ansbacher & Co	Hoeveel?	181	
	Informatie	<i>Nemen</i>	8
		<i>Geven</i>	0
	Acties	<i>Nemen</i>	78
<i>Geven</i>		2	
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i>		
	2x commissie	101, 1123	
Adolphe Boissevain & Co	Hoeveel?	22	
	Informatie	<i>Nemen</i>	6
		<i>Geven</i>	0
	Acties	<i>Nemen</i>	3
<i>Geven</i>		0	
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i>		
	Beiden ¹³⁵	37, 2517	
Beith & Kohn	Hoeveel?	53	
	Informatie	<i>Nemen</i>	3
		<i>Geven</i>	0
	Acties	<i>Nemen</i>	21
<i>Geven</i>		0	
Kwalitatief?	commissie	<i>Briefnummers</i>	

¹³⁴ Inhoud van de vermelding was: Sorry voor al het ongemak, al de moeite die ik vraag van je, maar ik sta altijd klaar om iets terug te doen. Bevestigt reciprociteit.

¹³⁵ Eerste brief was een voorstel tot samenwerking, de tweede was een vermelding van commissie.

		2407
Victor Pinto & Co	Hoeveel?	12
	Informatie	<i>Nemen</i> 0
		<i>Geven</i> 1
	Acties	<i>Nemen</i> 1
<i>Geven</i> 6		
Kwalitatief?	2x <i>Briefnummers</i> Samenwerking ¹³⁶ 445, 483	
J. Brunner & Cie	Hoeveel?	9
	Informatie	<i>Nemen</i> 1
		<i>Geven</i> 1
	Acties	<i>Nemen</i> 0
<i>Geven</i> 0		
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i> /////	
Blake, Boissevain & Co	Hoeveel?	28
	Informatie	<i>Nemen</i> 9
		<i>Geven</i> 0
	Acties	<i>Nemen</i> 8
<i>Geven</i> 0		
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i> Samenwerking 15	
Wacker, Schmidlin & Co	Hoeveel?	11
	Informatie	<i>Nemen</i> 3
		<i>Geven</i> 0
	Acties	<i>Nemen</i> 4
<i>Geven</i> 0		
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i> reciprociteit 986, 1830	
Rignani	Hoeveel?	1
	Informatie	<i>Nemen</i> 0
		<i>Geven</i> 1
	Acties	<i>Nemen</i> 0
<i>Geven</i> 0		
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i> /////	
Crews,	Hoeveel?	36

¹³⁶ In de eerste brief voorstel tot samenwerking, tweede brief was voorstel om commissiekosten te delen bij de opzet van hun nieuwe handel.

Lichtenstadt & Co	Informatie	<i>Nemen</i>	2
		<i>Geven</i>	0
	Acties	<i>Nemen</i>	18
		<i>Geven</i>	0
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i>		
	commissie	1217	
Jaques Weiss	Hoeveel?	41	
	Informatie	<i>Nemen</i>	6
		<i>Geven</i>	2
	Acties	<i>Nemen</i>	7
<i>Geven</i>		5	
Kwalitatief?	<i>Briefnummers</i>		
	commissie	105	
Totaal	Hoeveel?	955	
	Informatie	<i>Nemen</i>	117
		<i>Geven</i>	35
	Acties	<i>Nemen</i>	321
<i>Geven</i>		63	

In de totale som van alle gegeven en genomen informatie transfers en acties wordt duidelijk dat er helemaal niet kan gesproken worden van een balans. De Haupt krijgt 3,34 keer meer informatie dan dat hij er zelf 'uitdeelt'. Daarnaast worden er 5,1 keer meer acties uitgevoerd voor hem (aandelen of obligaties kopen en verkopen) dan dat hij er uitvoert voor anderen. Dit is een vertekend beeld. Ten eerste kozen we er voor om geen correspondenties van het liquiditeitsnetwerk van de Haupt te analyseren. Moesten we de correspondentie van bijvoorbeeld Berthe of Adolphe Vanderstraete of baron Goffinet betrekken, dan ging het plaatje er anders uitzien: de totale som zou dan de indruk wekken dat er wel sprake is van wederkerigheid. Dat zou echter fout zijn, aangezien het de individuele relaties zijn die van belang zijn, niet de balans van de totale som. Dat betekent echter ook niet, ondanks het onevenwicht in het totaal, dat de Haupt vooral informatie en acties 'eiste' van zijn omgeving en minder teruggaf. Ten tweede behandelden we enkel uitgaande brieven en geen inkomende.

Ook in de afzonderlijke relaties kon er niet gesproken worden van wederkerigheid. De meest extreme voorbeelden zijn Vivian, Gray & Co (26/0 en 84/3), Hermann, Meyer & Co (6/1 en 36/1), Spielmann, Ansbacher & Co (8/0 en 78/2) en J.G. Bone & Sons (10/0 en 13/0). Er kan enkel maar van een relatief evenwicht gesproken worden in de correspondentie met Albert Schwass & Co (2/1 en 2/1) en H.J. Van Ogtrop & Zoon (12/23 en 17/41). Deze relaties zijn redelijk wederkerig, maar ze hebben geen kwantitatief overwicht (slechts twee van de zeventien geanalyseerde briefwisselingen).

Naast de kwantitatieve overwegingen waren er ook enkele sporen in de brieven die zowel wederkerigheid bevestigden als weerlegden. Deze staan in figuur 16 genoteerd bij 'kwalitatief'. Zo werden verschillende correspondenties opgestart met een voorstel tot samenwerking (in figuur 16 aangeduid met 'samenwerking'). Bij deze casussen stuurde de Haupt in de eerste brief naar de desbetreffende actor om te

vragen of hij/zij verschillende zaken wilde uitvoeren voor hem op zijn beurs. Daarna schreef hij dat hij ook zijn diensten aanbood. Dat kan een vorm van wederkerigheid impliceren. Dit gebeurde vier keer. Daarnaast waren er ook andere voorbeelden van wederkerigheid (aangeduid in figuur 16 met 'reciprociteit'), bijvoorbeeld wanneer hij zich bij A. Spielmann & Co excuseerde omdat hij zoveel vroeg aan hen, waarna de Haupt bevestigde dat hij zeker bereid zou zijn om iets terug te doen voor hen. Er zijn echter ook acht sporen in de brieven die het beeld van wederkerigheid juist weerlegden: dit zijn verwijzingen naar een commissie. Waarschijnlijk werd op alle transacties een commissie gevraagd, ook tussen twee wisselagenten. Soms werd er gediscussieerd over de commissie omdat de Haupt hem elders goedkoper kon krijgen. Dat zou betekenen dat er geen sprake is van wederkerigheid, maar dat overal het prijsmechanisme en de concurrentie de scepter zwaaien. Er is dus geen verschil in logica tussen de markt en het netwerk. Het verklaart het onevenwicht in de relatie tussen bijvoorbeeld Vivian, Gray & Co en de Haupt: hij is louter een 'klant' voor dit bedrijf. Dat zou ook de schijnbaar kwantitatieve wederkerigheid bij Albert Schwass & Co en H.J. Van Ogtrop & Zoon weerleggen: als ze beiden telkens een commissie vragen voor elke handeling, dan betekent dat louter dat ze producent en consument van informatie zijn bij elkaar. Als laatste is de Haupt die zijn diensten aanbiedt in zijn voorstel tot samenwerking dan gewoon op zoek naar extra cliënteel. Er is geen alternatieve logica in dit netwerk.

In deze analyse is het echter belangrijk om de verschillen in doelstellingen tussen de economische netwerktheorie en onze vraagstelling te benadrukken. In hoofdstuk zes haalden we al aan dat economische netwerktheorie alternatieve structuren (het netwerk) en variabelen (de sociale context) zocht *buiten* de prijsmechanismen en het eigenbelang voor het economisch handelen. Wij problematiseren echter het technologisch determinisme, die *ook* eigenbelang en prijsmechanismen in informatiewisseling ontkent. Dit werpt een ander licht op deze gegevens. Deze analyse wijst dus duidelijk uit dat de Europese beurs tussen 1897 en 1912 eerder een anonieme, 'rationele' markt was dan een ingebed netwerk. Ze werd eerder gedreven door eigenbelang dan door wederkerigheid. Toch zegt het niets over de voorwaarden voor informatie-uitwisseling.

Het wordt duidelijk uit de kwantitatieve benadering dat er altijd een gelijkenis is tussen de verhoudingen informatie geven/nemen en acties doen/vragen. Een correspondent als Vivian, Gray & Co geeft veel informatie aan de Haupt, maar voert ook veel acties voor hem uit, waar het bedrijf dan commissies voor kan opstrijken. De vele correspondenten leveren dus (gratis) informatie over de aandelen die ze verhandelen, maar hopen dat de Haupt op basis van deze informatie ervoor kiest om er te kopen/verkopen. Op deze acties kunnen deze correspondenten dan commissies aanrekenen. Zo 'koopt' de Haupt zijn inlichtingen indirect. De technologische mogelijkheden zijn bij elke correspondent even groot (behalve in Brussel, waar ook gesproken kan worden met elkaar, maar dat is minder relevant), maar toch geven sommige correspondenten meer informatie dan andere. Aan sommige correspondenten geeft de Haupt ook meer informatie. Deze observatie strookt niet met het technologisch determinisme. Informatie wordt niet zomaar verspreid, enkel en alleen omdat het mogelijk is door de technologie. Er is een duidelijk economische drijfveer, namelijk dat informatie enkel verspreid wordt omdat het de verkoop van aandelen kan bevorderen, waarop dan commissies kunnen geheven worden. Het zal dan ook niet verbazen dat er inhoudelijk, zoals we kunnen zien in figuur 15, een grote overlap is tussen de aandelen of obligaties waarover informatie verschaft wordt en welke verkocht worden. We kunnen dus stellen dat het concept van een 'reclamebrochure', een krant/rapport dat door een wisselagent (gratis) uitgegeven wordt om zijn aandelen verkocht te krijgen, ook doorgezet wordt in het netwerk van de Haupt. Dezelfde kwesties van betrouwbaarheid spelen dan ook hier mee: Kan je de informatie van een correspondent vertrouwen, als hij er baat bij zou hebben dat je zou overgaan tot kopen/verkopen? Is vertrouwen nog mogelijk in dit netwerk?

8. CONCLUSIE

Het doel van dit onderzoek was om tegenover het theoretisch axioma van perfecte informatie een meer waarheidsgetrouw, genuanceerder beeld te geven van een 'informatiesysteem'. In plaats van ervan uit te gaan dat elke actor alle informatie over de markt heeft, schetst een informatiesysteem een individueel beeld van de informatie-vergaring en verspreiding van elke actor. Deze hebben elk hun eigen, unieke manier om informatie te verzamelen, verwerken en verspreiden. Daarbij denken we aan verschillen in correspondenten, kranten, mediakanalen, tijd, beschikbaar kapitaal, verschillende aandachtspunten, interesses en manieren van werken. Hoewel dit axioma (terecht) vaak gebruikt wordt als uitgangspunt bij het modelleren (axioma's zijn onvermijdbaar als een wiskundig model gemaakt wordt van menselijk gedrag), is ze met de invalshoek van een concreet historisch onderzoek (gebaseerd op empirie) uiteraard niet houdbaar. Het beschrijven van zo'n informatiesysteem was het doel van deel één van dit werkstuk. Informatie-vergaring is een intensief proces van lezen, communiceren, verzamelen en het bruikbaar maken van gefragmenteerde stukken informatie. Daardoor is het onmogelijk om over perfecte informatie te beschikken. Niet enkel is perfecte informatie onmogelijk omdat het onmogelijk veel geld, tijd en moeite zou opeisen, het is ook onmogelijk omdat mensen niet zomaar informatie uitwisselen met elkaar. Er zijn sociale en economische drijfveren die verspreiding tegenhouden. Dit is een notie dat ontkennd wordt door het technologisch determinisme. Het technologisch determinisme kan opgevat worden als een afgeleid concept van perfecte informatie. In dit denkbeeld is de informatie-verspreiding inderdaad niet perfect, maar door telkens verbeterende communicatietechnologie komen we wel steeds dichterbij het ideaal van perfecte informatie.

In deel één waagden we ons aan een beschrijving van het 'informatiesysteem' van Charles de Haupt, een beursagent werkzaam te Brussel tussen 1897 en 1914. Daarvoor kwam eerst een broodnodige historische contextualisering en behandeling van het investeringsbeleid van de Haupt om zijn briefencorrespondentie (van waaruit zijn informatiesysteem werd gereconstrueerd) beter te kaderen. In deel twee trachtten we aan de hand van dit informatiesysteem het technologisch determinisme van informatie-verspreiding te bekampen.

Deel één bestond grofweg uit twee analyses: een kwantitatieve en een kwalitatieve. In de kwantitatieve analyse bekeken we allerlei basisgegevens van alle brieven. Hieruit bleek dat het netwerk van de Haupt erg internationaal was. Dat valt zowel te verklaren aan de context van financiële globalisatie, die tijdens deze periode ongekende hoogtes bereikte, als aan het internationale profiel van de Haupt zelf. Toch beperkte het netwerk zich voornamelijk tot Europa. Daarnaast was zijn netwerk ook voornamelijk mannelijk. Verder was zijn binnenlandse correspondentie (voornamelijk Brussel en Veurne) vooral gericht op particulieren, vaak de kapitaalbezitters. Dat hij zoveel investeerders in Veurne en omstreken had, kwam waarschijnlijk door zijn vrouw. De briefwisseling met de andere grote Europese steden daarentegen was veel meer gericht op andere, professionele, financiële actoren. Deze geografische opdeling ligt in dezelfde lijn als de typologie van de brieven, bestaande uit het informatienetwerk, het liquiditeitsnetwerk en de interne briefwisseling. Het informatienetwerk bestond voornamelijk uit professionele actoren in andere grote steden van Europa die vooral informatie stuurden naar de Haupt, alsook veel acties voor hem uitvoerden. Zij zorgden voor de broodnodige informatie, die de Haupt dan deelde met zijn liquiditeitsnetwerk. Het liquiditeitsnetwerk omvatte vooral rijke investeerders in de Westhoek (via zijn vrouw) en Brussel zelf. Zij 'beloonden' het informatienetwerk met investeringen (en dus inkomsten). Het laatste gemaakte onderscheid in de brieven was de interne briefwisseling. Dit waren samenvattingen van de toestand van de beurs en het bedrijf die naar de Haupt werden gestuurd wanneer hij niet aanwezig was in Brussel.

In de daaropvolgende kwalitatieve analyse lazen we alle relevante correspondenties. De nadruk lag hier vooral op de interne briefwisseling en de actoren van het informatienetwerk van de Haupt. De aangesneden thema's in de interne briefwisseling waren de koersen, een bespreking van verschillende correspondenten, financiële statussen en informatie-uitwisseling. De Haupt was vooral geïnteresseerd in mijnen en (buurt)spoorwegen. Verder werd duidelijk dat zijn interesse voor investeringen verder ging dan Europa, vooral naar Amerika en koloniale gebieden. Toch was hij enkel actief op Europese beurzen en correspondeerde hij voornamelijk met personen in Europa. Met betrekking tot de informatie-uitwisseling zagen we dat hij adviezen en meningen over allerlei soorten aandelen, markten, obligaties en marktsituaties vroeg en voornamelijk kreeg door Vivian, Gray & Co, Spielmann, Ansbacher & Co, Rignani en Hermann, Meyer & Co. In de externe briefwisseling werd een onderscheid gemaakt tussen informatie geven en nemen, acties vragen en uitvoeren en financiële zaken geregeld. Elke correspondent had zijn 'specialiteit'. Deze specialiteit uitte zich in het verschaffen van informatie en het uitvoeren van acties. De koersen waar de correspondent informatie over gaf, kreeg ook vaak de taak om deze financiële producten te kopen of verkopen.

Deze beschrijving van een informatiesysteem gaf ons inzicht in de werkelijke functionering van het informatiesysteem van een beursagent. In verder onderzoek zou er een grotere link kunnen gemaakt worden met de invloed van informatie op het effectieve handelen van actoren. In dit onderzoek was er een grote focus op informatie-uitwisseling zelf. Het was vooral belangrijk om aan te tonen dat een informatiesysteem duidelijk veel ingewikkelder is dan de notie van perfecte informatie. De behandeling van zijn informatiesysteem wapende ons dan ook om de afgeleide van perfecte informatie te bekampen, namelijk technologisch determinisme. Door de kritieken van de economische netwerktheorie op de klassieke economische theorie te herformuleren naar kritiek op het technologisch determinisme, werd het mogelijk om de concepten van deze netwerktheorie te gebruiken voor ons doel. We deden dit op drie manieren: Als eerste toetsten we de 'strength of weak ties' theorie van Granovetter op onze casus. Daaruit konden we concluderen dat de Haupt niet zomaar met iedereen communiceerde, maar zijn netwerk efficiënt inrichtte om met zo weinig mogelijk kosten zoveel mogelijk informatie te kunnen winnen. Toch kunnen we ook de economische netwerktheorie nuanceren: de nadruk die deze theorie legt op sociale systemen als 'basis' voor netwerken (zoals gemeenschappelijke religie of familiale banden), is in deze casus niet aanwezig. Verder onderzochten we welke factoren meespeelden in het gebruik van netwerken voor informatie-uitwisseling. Vooral het gebrek aan vertrouwen, door de aard van informatie en de wanpraktijken op de beurs, speelden het gebruik van netwerken in de hand. Er werd dus aangetoond dat niet enkel communicatietechnologie een invloed had op informatie-verspreiding, maar ook een sociaal construct als een netwerk. Als laatste onderzochten we wederkerigheid in de relaties van dit netwerk van de Haupt. Het bleek dat wederkerigheid geen belangrijke karakteristiek was in deze casus. Het werd wel duidelijk dat informatie verspreid werd om de eigen zaken te stimuleren. De economische netwerktheorie onderschat dus het belang van eigenbelang (ten opzichte van wederkerigheid). Het onderscheid tussen informatie en reclame was dus niet strikt in onze casus. Ook dit was een belangrijke drijfveer voor informatie-uitwisseling, meer dan het louter informatie uitwisselen omdat het mogelijk is, zoals het technologisch determinisme beweert. Hoewel deze drie onderzoekspistes een goede weerlegging vormen van het technologisch determinisme, is diepgaander onderzoek naar de drijfveren van informatie-uitwisseling mogelijk. Deze bijdrage beperkte zich tot een 'cherry picking' uit de economische netwerktheorie. Uit deze onderzoekdiscipline kunnen waarschijnlijk nog concepten overgenomen worden voor verder onderzoek naar informatie-uitwisseling, eventueel met behulp van een andere casus (en bronnen). Verder kunnen ook andere disciplines vruchtbare concepten aanreiken, zoals de New Economic Sociology.¹³⁷ Een andere, belangrijke uitbreiding op dit onderzoek zou een overstijging van de microstudie kunnen zijn. Zoals in hoofdstuk 2 vermeld, zijn veel werken met een tendens tot technologisch determinisme meer gericht op de macroschaal. Met dit onderzoek kunnen we dus geen rechtstreekse

¹³⁷ Smelser, Neil en Richard Swedberg. *The handbook of economic sociology, second edition* (Princeton: Princeton University Press, 2005).

kritiek uiten op deze werken. We zijn enkel in staat om te beweren dat hun causale relatie tussen communicatietechnologie en informatie-uitwisseling te simplistisch is. Een overkoepelende geschiedenis van informatie-verspreiding, met de nadruk op economische en sociale factoren, is dus noodzakelijk.

BIBLIOGRAFIE EN BRONNEN

Onuitgegeven bronnen

BELGIË

Brussel

De Haupt, Charles. *Correspondance commerciale – Copie-lettres (1897-1914)*. Algemeen Rijksarchief 2 – depot Joseph Cuvelier, I 335, 232-258.

De Haupt, Charles. *Comptabilité Générale – Grands livres (1897-1914)*. Algemeen Rijksarchief 2 – depot Joseph Cuvelier, I 335, 1-7.

Inventarissen

Bulté, Christophe en Sébastien Soyez. *Inventaires des archives des agents de change Allemands (1879-1923)*. Brussel : Algemeen Rijksarchief, 2002.

Vandeweyer, Luc. *Archief van de Dienst van het Sekwester van de Administratie der Domeinen. 1919-1996*. Brussel: Algemeen Rijksarchief, 2010.

Boeken

Bramoullé, Yann, Andrea Galeotti en Brian W. Rogers. *The Oxford handbook of the economics of networks*. Oxford: The Oxford University Press, 2016.

Cassis, Youssef. *Finance and financiers in European history, 1880-1960*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Cassis, Youssef. *Capitals of capital: A history of international financial centres, 1780-2005*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Chlepner, Ben Serge. *Le marché financier belge depuis cent ans*. Brussel : Falk, 1930.

De Clercq, Geert. *Ter beurze : geschiedenis van de aandelenhandel in België 1300-1990*. Brugge: Van de Wiele, 1992.

De Preter, René. *De onzichtbare hand boven België: een economische geschiedenis*. Antwerpen: Garant, 2016.

De Reynrode, Jean. *Réglementation de la profession d'agent de change, des Opérations de Bourse et des sociétés anonymes*. Brussel : Larcier, 1903.

Dieltjens, Frans. *Geschiedenis van de fondsen- en wisselbeurs van Antwerpen, de Antwerpse wisselagenten en hun handel*. Antwerpen: Beurscommissie, 1955.

Ferguson, Niall. *De geldmachine: geld en macht in de modern wereld, 1700-2000*. Amsterdam: Olympus (Contact), 2009.

Fischer, Claude. *America calling: a social history of the telephone to 1940*. Los Angeles: University of California Press, 1992.

Flandreau, Marc en Frédéric Zumer. *The making of global finance, 1880-1913*. Parijs: OECD, 2004.

Hansens, Johan. *Onderzoek van de 'Moniteur des intérêts matériels' op zijn relevante waarde voor de analyse van het beurswezen in België voor de periode 1851-1914*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen, 2004. (online publicatie, hoe citeren?)

Hill, Rod en Tony Myatt. *The economics anti-textbook: A critical thinker's guide to microeconomics*. Londen: Zed Books Ltd, 2010.

Jackson, Matthew. *Social and economic networks*. Princeton: Princeton University Press, 2008.

Marks, Steven. *The information nexus: Global capitalism from the renaissance to the present*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

Marx, Leo. *Does technology drive history? The dilemma of technological determinism*. Londen: MIT Press, 1994.

Morrison, A. en J.W. Wilhelm. *Investment banking : institutions, politics and law*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

O'Brien, R. *Global financial integration: the end of geography*. New York: Royal Institute of International Affairs, 1992.

Obstfeld, Maurice en Alan M Taylor. *Global capital markets : integration, crisis and growth*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Smelser, Neil en Richard Swedberg. *The handbook of economic sociology, second edition*. Princeton: Princeton University Press, 2005.

Van de Velde, G. *Le rendement des placements (1865-1939)*. Leuven : Libraire Saint-Pierre, 1943.
Webster, Frank. *Theories of the information society*. Londen: Routledge, 2006.

Artikels

Admati, Anat en Paul Pfleiderer. "Selling and trading on information in financial markets." In *The American Economic Review* 78, nr. 2 (1988): 96-103.

Annaert, Jan, Frans Buelens etc. "Are blue chip stock market indices good proxies for all-shares market indices? The case of the Brussels Stock Exchange 1833-2005." In *Financial History Review* 18, nr. 3 (2011): 277-308.

Annaert, Jan, Frans Buelens en Marc De Ceuster. "New Belgian stock market returns: 1832-1914." In *Explorations in Economic History* 49, nr. 2 (2012): 189-204.

Buelens, Frans. "De levenscyclus van de beurs in Brussel 1801-2000." In *Maandschrift Economie, tijdschrift voor algemeen- en sociaal-economische vraagstukken* 65 (2001): 150-74.

Buelens, Frans, Helma De Smedt en Hans Willems. "The (de)regulation of the Brussels stock exchange around 1865-1875." In *Bankhistorisches Archiv* 40, nr. ½ (2014): 3-22.

Caestecker, Frank en Robrecht Declercq. "De opmerkelijke concentratie van Duitsers in de bontsector tijdens het 'fin de siècle' in België." In *Belgisch Tijdschrift Nieuwste Geschiedenis* 41, nr. 2 (2011): 101-33.

Carrein, Kristof. "De sekwesteraarchieven na Wereldoorlog I: beschouwingen over het ontstaan, het beheer en de aanwending voor (bedrijfs)historisch onderzoek van een unieke verzameling bedrijfsarchieven." In *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 3, nr. 4 (2003): 425-54.

Cohen, L., A. Frazzini en C. Malloy. "The small world of investing : board connections and mutual fund returns." In *Journal of Political Economy* 116 (2008): 951-79.

Engel, Alexander. "Futures and Risk: The Rise and Demise of the Hedger-Speculator Dichotomy." In *Socio-Economic Review* 11 (2013): 553-76.

Engel, Alexander en Boris Gehlen. "The stockbroker's praises are never sung: regulation and social practices in the U.S. and German stock commodity exchanges, 1870s to 1930s." In *Sozialgeschichte des Kapitalismus im 19. Und 20. Jahrhundert* 56 (2016): 109-37.

Engelbert, Joseph, Pengjie Gao en Christopher Parsons. "Friends with money." In *Journal of Financial Economics* 103, vol. 1 (2012): 169-88.

Fracassi, Cesare. "Corporate finance policies and social networks." In *Management Science* 63, vol. 8 (2017): 2420-38.

Granovetter, Mark. "The strength of weak ties." In *American Journal of Sociology* 78, vol. 3 (1973): 1360-80.

Granovetter, Mark. "The strength of weak ties, A network theory revisited." In *Sociological Theory* 1 (1983): 201-33.

Hong, Harrison, Jeffrey Kubik en Jeremy Stein. "Thy neighbor's portfolio: Word-of-mouth effects in the holdings and trades of money managers." In *Journal of Finance* 60, vol. 6 (2005):2801-24.

Kuhnen, Camelia. "Business networks, corporate governance, and contracting in the mutual fund industry." In *The Journal of Finance* 64, vol. 5 (2009): 2185-220.

Levin, Daniel en Rob Cross. "The strength of weak ties you can trust: The mediating role of trust in effective knowledge transfer." in *Management Science* 50, vol. 11 (2004): 1477-90.

Ligon, Ethan en Laura Schechter. "Motives for sharing in social networks." In *Journal of Development Economics* 99, vol. 1 (2012): 13-26.

Michie, Ranald. "Friend or foe? Information technology and the London stock exchange since 1700." In *Journal of Historical Geography* 23, nr. 3 (1997): 304-27.

Michie, Randal. "One world or many worlds? Markets, banks and communications, 1850s – 1990s." In *European Banking Overseas, 19th-20th century*, uitgegeven door T. De Graaf, J. Jonker en J. Mobron. Amsterdam: ABN AMRO Historical Archives, 2002.

Uzzi, B. "The Sources and consequences of embeddedness for the economic performance of organizations: the network effect." In *American Sociological Review* 61 (1996): 674-98.

Hoofdstukken

Caestecker, Frank en Antoon Vrints. "The national mobilization of German immigrants and their descendants in Belgium, 1870-1920." In *Germans as minorities during the First World War: A global comparative perspective*, uitgegeven door Panikos Panayi. Farnham: Ashgate, 2014.

De Schaepdrijver, S. "Vreemdelingen in Vilette: de buitenlandse aanwezigheid in het negentiende-eeuwse Brussel." In *Minderheden in Westeuropese steden (16de-20ste eeuw)*. Uitgegeven door Soly en Thijs. Brussel-Rome: Belgisch historisch instituut te Rome, 1995.

Mobius, Markus en Tanya Rosenblat, "Informal transfers in social networks," In *The Oxford handbook of the economics of networks*, uitgegeven door Yann Bramoullé, Andrea Galeotti en Brian Rogers. Oxford: The Oxford University Press, 2016.

Mooij, Joke. "A history of international Financial Communications: the Netherlands since the 1850's." In *European Banking Overseas, 19th-20th century*. Uitgegeven door T. De Graaf, J. Jonker en J. Mobron. Amsterdam: ABN AMRO Historical Archives, 2002.

Scholliers, Peter, "Industrial wage differentials in 19th century Belgium," in *The Economic Development of Belgium Since 1870*, uitgegeven door Van der Wee en Blomme (Aldershot: Elgar, 1997): 396-416.

Ugolini, Stefano. "An 'Atypical' case? The first emergence of Brussels as an international financial centre, 1830-1860." In *Financial centres and international capitals flows in the nineteenth and twentieth centuries*. Uitgegeven door Laure Quennouëlle-Corre en Youssef Cassis. Oxford: Oxford University Press, 2011.

Masterproef

Dierick, C. *Drie Brusselse beursbladen 1868-1877*. Licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1966.
Weiman, Gabriel. *Conversation networks as communication networks*. Doctoraatsverhandeling, Hebrew University of Jerusalem, 1981.

Websites

De Pannetheek. "De familie d'Arripe." *De Pannetheek*. Geraadpleegd op 22.07.2019.
http://www.depannetheek.be/personalia/de_familie_d%27Arripe.htm.

BIJLAGEN

Bijlage 1. Kwalitatieve analyse van interessante correspondenties (n=955)

		Hoeveel brieven?	198	
Vivian, Gray & Co	Informatie	Nemen	26	Koersen vragen: St. Agnes Gold Reef, Continental West Australian Trust, Ejudina Triumph Leases, The Gold Coast Deep Levels Syndicate en Ben Trevate Estate and Gold Mining Company. advies vragen: Anglo-French Exploration, Santa Fé obligaties, New African Company, Beira Railways en Rhodesia Exploration and Development
		Geven	0	
	Acties	Vragen	84	Aandelen kopen en verkopen: Norfolk & Western, Union Pacific, obligaties van Brasil, Central Pacific, Southern Pacific, Atchison, Oceana, Transvaal Estates, Steel Common, Erie, Mexican Rails, Grand Trunk Ordinary, Angelo Deep, Canadian Pacific, Anglo-Argentijnse Tramsporen, Etna Company, Southern, obligaties van Missouri, Angelo Deep en Main Reef West. Dividend innen van opgestuurde aandelen
		Doen	3	Aandelen kopen: Obligaties Mozambique en Steel Prefered
	Financiële status		91	Balansen, rekeningen doorsturen en betalingen uitvoeren voor elkaar.
	Overig			Rignani wordt meerdere keren als tussenpersoon vermeld.

		Hoeveel brieven?	181	
Spielmann, Ansbacher & Co	Informatie	Nemen	8	Koersen vragen: Continental en Western Australian Trust en Triumph Leases. Advies vragen: Amerikaanse spoorwegen, Norfolk, Western, Wassau-Deep, Gold Coast Investment en Sub Nigël. Informative vragen: Gold Mines, Triumph Leases Limited, Ashanti Gold Mining en Rhodesia Exploration.
		Geven	0	
	Acties	Vragen	78	Aandelen kopen en verkopen: Ejudina, Atchison, Erie, Denver, Ontario, Rhodesia, Southern, Chesapeake, Transvaals Development, Norfolk, Reading, Missouri, Steel Common, Canadian Pacific, Kalgurli Gold Mines, Ejudina, Baltimore, Rhodesia, East Rand Mining en Mexican Rails Second Professor.
		Doen	2	Aandelen kopen en verkopen: Ethiopian Railway Trust en Mexican Central Ord.
	Financiële status		73	Balansen, rekeningen, betalingen voor elkaar uitvoeren en vermelding van commissie.
	Overig			Rignani 5 keer vermeld als tussenpersoon

A.	Hoeveel brieven?	54
-----------	------------------	-----------

Spielmann & Co	Informatie	Nemen	13	Advies vragen: New Era, Candian Pacific, Great Titzroy, Eldorado Banket, Rhodesia Banket, the Ecoles Rubber & Cyclo Co en Rhodesia Copper. Koersen vragen: Recht op eerste aankoop van Rhodesia, Congo. Informatie vragen: Danube Mining Conception, Eldorado Banket en Beira Railway.
		Geven	0	
	Acties	Vragen	17	Aandelen kopen en verkopen: Tanganyika, Canadian Pacific, Tramway de M�exique, Steel Common, Eldorado Banket, Johannesburg, Rhodesia Exploration, Rhodesia Copper en Congo Rubber.
		Doen	0	
	Financiële status		73	Balansen, betalingen uitvoeren voor elkaar en fout in commissie verbeteren, aandelen ontvangen en aandelen sturen.
Overig				

J. Brunner	Hoeveel brieven?		9
	Informatie	Nemen	0
		Geven	1
	Acties	Vragen	0
		Doen	1
	Financiële status		3
Overig			Aandelen ontvangen met betrekking tot de verdeling van de aandelen na de splitsing.

Rignani	Hoeveel brieven?		1	
	Informatie	Nemen	1	Advies over Katanga vragen.
		Geven	0	
	Acties	Vragen	0	
		Doen	0	
	Financiële status		0	
Overig			/	

H.J. Van Ogtrop & Zoon	Hoeveel brieven?		111	
	Informatie	Nemen	12	Advies vragen: Spoorwegen in Nederland, Oregon, Nothern Pacific en Missouri-Kansas-Texas. Informatie vragen: Canadian Pacific.
		Geven	23	
	Acties	Vragen	17	Aandelen kopen en verkopen: Oregon Short Line, obligaties Missouri-Kansas-Texas, obligaties Holland, Norfolk & Western, Canadian Pacific, Union Pacific en Koninklijke Paketvaart Maatschappij
		Doen	41	

				Fourneaux de Malaga, Centrales Électriques, Entreprises & Exploitations Électriques, Hauts-Fourneaux de Malaga, Compagnie Internationale d'Électricité en Centrales Électriques
	Financiële status		34	Balansen, betalingen uitvoeren naar en voor elkaar, vermelding zendingskosten.
	Overig		/	

Hermann, Meyer & Co	Hoeveel brieven?			99
	Informatie	Nemen	6	Advies vragen: Amerikaanse spoorwegen. Informatie vragen: Reading, Wabash, Canadian-American Coal en Charbonnage de Calstock.
		Geven	1	Bespreken eigen conclusies uit gegeven informatie over Atchison en Norfolk.
	Acties	Vragen	36	Aandelen kopen en verkopen: Wabash Debenture, Norfolk, Reading, Central Pacific, Atchison, Southern Ordinary Shares, Western Common, Chesapeake, Southern Ord., Erie, Missouri-Kansas-Texas obligaties, Steel Common en Philadelphia obligaties.
		Doen	1	Aandelen van Johannesburg kopen
	Financiële status		45	Balansen opstellen, betalingen uitvoeren voor en naar elkaar, conflict over commissie. ¹³⁸
	Overig		/	

J.G. Bone & Sons	Hoeveel brieven?			35
	Informatie	Nemen	10	Koersen vragen: Oriental Cons. Mining, 5% obligaties van I. Hyp. Compagnie en Congo Rubber. Informatie vragen: Brézil Railway, Great Titaroy, Kidorado Banket, Rhodesia Banket, New Orléans Mobile Chicago Railroad Co. En Beira Railway. Advies vragen: Great Fitz Roy en Danube Mining Concession Limited.
		Geven	0	
	Acties	Vragen	13	Aandelen kopen en verkopen: Jagersfontein, Zambasia Exploring, Rhodesia Copper, Simmer & Jack, General Mining, Oriental Consolidat Mining Company, 5% obligaties van Rio Light en Eldorado.
		Doen	0	
	Financiële status		18	Balansen, betalingen voor en naar elkaar uitvoeren, overleg over commissie. ¹³⁹
Overig		/		

Beith & Kohn	Hoeveel brieven?			53
	Informatie	Nemen	3	Advies/informatie: Amerikaanse en Zuid-Afrikaanse markten en Rhodesia.
		Geven	0	
Acties	Vragen	21	Aandelen kopen en verkopen: Transvaal Estates &	

¹³⁸ Brief 2475.

¹³⁹ Brief 2929 en 2934.

				Development, Rhodesia, Erie, Kansas & Texas, Steel Common, Grand Trunk Canada III Preference, Southern Pacific en Mexican Railways.
		Doen	0	
	Financiële status		27	Balansen, betalingen naar en voor elkaar uitvoeren, vermelding extra kosten, concurrentie over commissie. ¹⁴⁰
	Overig		/	

Blake, Boissevain & Co	Hoeveel brieven?			28
	Informatie	Nemen	9	Advies/informatie vragen: Virginia Land Co., Brasil Great Southern Railway Co., London Paris Financial & Mining Corporation Limited, African Estate Co Limited, Norfolk & Western en Buenos Aires.
		Geven	0	
	Acties	Vragen	8	Aandelen kopen en verkopen: Norfolk & Western en Buenos Aires 6% obligaties.
		Doen	0	
	Financiële status		9	Balansen, één keer werd er geld gestuurd naar het bedrijf.
Overig		/		

Crews, Lichtenstadt & Co	Hoeveel brieven?			36
	Informatie	Nemen	2	Advies vragen: Union Pacific en New Steyns (door nieuwe eigenaars).
		Geven	0	
	Acties	Vragen	18	Aandelen kopen en verkopen: Erie, Norfolk, Cesapeake, Reading, Rhodesia Exploration, Southern Pacific en Atchison.
		Doen	0	
	Financiële status		16	Balansen, betalingen naar en voor elkaar uitvoeren en commissie vermelden. ¹⁴¹
Overig		/		

Victor Pinto & Co	Hoeveel brieven?			12
	Informatie	Nemen	0	Advies: Koers van Trams van Alexandrië.
		Geven	1	
	Acties	Vragen	1	Aandeel kopen: Metal Natron Aandelen kopen en verkopen: Trams van Alexandrië (niet officieel genoteerd, dus zal naast de beurs gekocht moeten verkopen) en Metal Natron.
		Doen	6	
	Financiële status		1	Ontvangen van bedrag.
Overig		/		

Wacker, Schmidlin & Co	Hoeveel brieven?			11
	Informatie	Nemen	3	Advies/informatie vragen: obligaties van 4% van Zwitserland, obligaties van de stad Barletta en l'Emprunt

¹⁴⁰ Brief 2407

¹⁴¹ Brief 1217.

				Fédéral différé.
		Geven	0	
Acties	Vragen		4	Aandelen kopen en verkopen: Obligaties 4% van Zwitserland en Centraal-Zwitserland.
	Doen		0	
Financiële status			2	Twee keer geld opgestuurd naar het bedrijf.
Overig				Twee keer zijn diensten aangeboden op de beurs van Brussel.

Jaques Weiss	Hoeveel brieven?		41		
	Informatie	Nemen	2	Informatie vragen over Hongaarse Hypotheekbank.	
		Geven	6	Aanwezigheid Hongaarse-Oostenrijkse markt in Brussel, uitleg werkwijze nieuwe succesvolle bankiers in Brussel en uitleg over Wagerlits Gessellschaft.	
	Acties	Vragen	7	Aandelen kopen en verkopen: Lemberg-Czernowitzaktien, Alpine Montagne Aktien, Böhmische Nordbahn Aktien, Orient en Kronstadter Bergwerksaktien.	
		Doen	5	Aandelen kopen en verkopen: Hongaarse rente en Lombarden.	
	Financiële status			16	Balansen, betalingen naar en voor elkaar uitvoeren, verzendkosten vermelden en vermelding commissie. ¹⁴²
	Overig				/

Weissenberger, Frid & Co	Hoeveel brieven?		52		
	Informatie	Nemen	10	Informatie/advies vragen: Hongaarse suikerindustrie, Nordbahn, Prague-Dux, Lemberg-Czernowitz en Staatsbahn-Prioritäten.	
		Geven	5	Nota's over de Brusselse markt. ¹⁴³	
	Acties	Vragen	12	Aandelen kopen en verkopen: Böhmische Nordbahn, Kronstädte Bergbau, Ferdinand-Nordbahn, Western Lloyd, Orientbahn en Wien-Aspang.	
		Doen	4	Aandelen kopen en verkopen: Crédit Lyonnais, Lombard en Katanga.	
	Financiële status			22	Balansen.
	Overig				Vragen of 'Vent, Wasserman & Co' betrouwbaar is, aangezien hij er zomaar een brief van kreeg.

Albert Schwass & Co	Hoeveel brieven?		12	
	Informatie	Nemen	2	Verdere informatie over iets (niet verder gespecificeerd) dat in zijn bulletin werd aangeprezen en koersen van Warschau-Wiener.
		Geven	1	Aandelen van Prince Henri.
	Acties	Vragen	2	Aandelen kopen en verkopen: 4% obligaties van Warschau-Wiener en Schweizer Nord-Ostbahn.
		Doen	1	Prince Henri.
	Financiële status			5
Overig				Voorstel tot samenwerking.

¹⁴² Brief 105.

¹⁴³ Deze waren bijgevoegd in bijlage en niet meer in het archief aanwezig.

Adolphe Boissevain & Co	Hoeveel brieven?		22	
	Informatie	Nemen	6	Advies/informatie vragen: Koninklijke Paketvaart Maatschappij, Russische aandelen, Amerikaanse spoorwegen en Canadian Pacific.
		Geven	0	
	Acties	Vragen	3	Aandelen kopen en verkopen : 4% obligaties van Société d'Exploitation des Chemins de fer de l'État Hollande. Dividend innen.
		Doen	0	
	Financiële status		7	Balansen, commissies verlagen. ¹⁴⁴
	Overig		Voorstel tot samenwerking.	

¹⁴⁴ Brief 2517.